

STATS VETENSKAPLIG TIDSKRIFT

INNEHÅLL

UPPSATSER

Gunnel Gustafsson: Pär-Erik Back

Bjørn Erik Rasch: 'Garbage Can' modellen i metodologisk belysning

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Annika Thunborg: Semiotik och kinesisk retorik

PerOla Öberg: Allmänanda, opinionsbildning och interndemokrati.

Genmäle av *Leif Lewin*, *Bo Jansson* och *Dag Sörbom*

Slutreplik av *PerOla Öberg*

Leif Johansson: Datorstödd undervisning i samhällsvetenskaplig utrednings- och forskningsmetodik

Anders Sannerstedt: Forskning om författningsreformer

Georg Brunner, *Gregory Grossman*, *Bent Jensen*: Sakkunnigutlåtanden rörande professuren i öststatsforskning i Uppsala

LITTERATURGRANSKNINGAR

Göran Ahrne: Byråkratin och statens inre gränser. Anm av Agneta P Blom

Harto Hakovirta: East-West Conflict and European Neutrality. Anm av Bo Petersson

Rolf Jonsson: Fackligt inflytande och politisk demokrati. Anm av Conny Johannesson

Göran G Lindahl: Lagen och svärdet: maktkampen i Latinamerika. Anm av Mikael Boström

Harry Peterson, red: Vem styr förändringar inom sjukvården? Anm av Runo Axelsson

Hilmar Rommetvedt: Lokalvalg eller riksgallup? Anm av Anders Håkansson

Åke Åredal: Den osynliga styrningen. Anm av Ralf Helenius

LITTERATURNOTISER

ABSTRACTS

4 1989

Årgång 92

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

REDAKTIONSSEKRETERARE OCH ANSVARIG UTGIVARE

Lennart Lundquist, Lund

Biträdande redaktionssekreterare

Anders Sannerstedt, Lund

Redaktionsutskott: redaktionssekreteraren, biträdande redaktionssekreteraren
samt Lars-Göran Stenelo, Lund

Tidskriftens ombud vid de statsvetenskapliga institutionerna

Benny Hjern, Umeå Sören Holmberg, Göteborg

Jörgen Hermansson, Uppsala Rune Premfors, Stockholm

Tidskriften utkommer med fyra häften om året

och tryckes med bidrag från Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet

Prenumeration sker hos Statsvetenskaplig Tidskrifts expedition, Lund

(postgiro nr 27 95 65-6)

Prenumerationspriset för 1990 är 130 kr inkl. moms. Pris för enstaka häfte är 40 kr inkl. moms.

Universitetsstuderande erhåller abonnemang till nedsatt pris
efter hänvändelse till vederbörande lärare.

Expeditionens och redaktionens adress: Box 52, 221 00 Lund.

Tel. 046/1089 35 (exp), 1097 76 (Lundquist) 1089 39 (Sannerstedt).

ISSN 0039-0747

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes.

Lund i februari 1989

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

UPPSATSER

<i>Gunnel Gustafsson</i> : Pär-Erik Back	243
<i>Bjørn Erik Rasch</i> : 'Garbage Can' modellen i metodologisk belysning	249

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

<i>Annika Thunborg</i> : Semiotik och kinesisk retorik	265
<i>PerOla Öberg</i> : Allmänanda, opinionsbildning och interndemokrati.	282
Gennmäle av <i>Leif Lewin, Bo Jansson och Dag Sörbom</i>	295
Slutreplik av <i>PerOla Öberg</i>	296
<i>Leif Johansson</i> : Datorstödd undervisning i samhällsvetenskaplig utrednings- och forskningsmetodik	297
<i>Anders Sannerstedt</i> : Forskning om författningsreformer	304
<i>Georg Brunner, Gregory Grossman, Bent Jensen</i> : Sakkuännigutlåtanden rörande professuren i öststatsforskning i Uppsala	312

LITTERATURGRANSKNINGAR

<i>Göran Ahrne</i> : Byråkratien och statens inre gränser. Anm av Agneta P Blom	325
<i>Harto Hakovirta</i> : East-West Conflict and European Neutrality. Anm av Bo Petersson	327
<i>Rolf Jonsson</i> : Fackligt inflytande och politisk demokrati. Anm av Conny Johannesson	329
<i>Göran G Lindahl</i> : Lagen och svärdet: maktkampen i Latinamerika. Anm av Mikael Boström	330
<i>Harry Petersson, red.</i> : Vem styr förändringar inom sjukvården? Anm av Runo Axelsson	334
<i>Hilmar Rommetvedt</i> : Lokalvalg eller riksgallup? Anm av Anders Håkansson	335
<i>Åke Åredal</i> : Den osynliga styrningen. Anm av Ralf Helenius	338

LITTERATURNOTISER	340
-------------------------	-----

ABSTRACTS	342
-----------------	-----

Articles in the *Statsvetenskaplig Tidskrift* (The Swedish Journal of Political Science) are indexed in ABC-POLSCI, *International Political Science Abstracts*, and *Historical Abstracts*.

Pär-Erik Back

AV GUNNEL GUSTAFSSON

Det sociala patos Pär-Erik Back gav uttryck för förstås antagligen bäst av dem som själva fått erfara hur det är att tillhöra en underprivilegerad grupp. Hans intresse för bland annat lant- och metallarbetarrörelsens historia, den regionalpolitiska forskningen och kvinnoforskningen sprang ur samma djupa ådra. Medkänsla för svaga grupper gick hand i hand med en stark övertygelse om möjligheten att genom systematiskt sökande efter ny kunskap förändra världen till det bättre. Liksom de klassiska politiska tänkarna ansåg han, att problem i verkligheten mycket väl kan tjäna som utgångspunkt vid formulerandet av samhällsvetenskapliga problem. Därmed är givetvis inte sagt, att sanningssökandet måste ta sin utgångspunkt i samtida erfarenheter av offentlig maktutövning.

Pär-Erik Back konstaterade själv i samband med en intervju i *Politologen* (nr 2 1986) att hans intresse för ämnet statsvetenskap hängde samman med hans politiska engagemang, men att sambandet ingalunda var enkelt. För oss som under många år hade förmånen att samarbeta med honom framstår nyssnämnda bisats som karaktäristisk. Han var en komplicerad person som inte gärna gjorde några längre utläggningar i ämnen, vilka måhända hade stora principiella implikationer, men som han av något skäl inte ville kommentera annat än i abstrakta termer. Kanske ansåg han vissa av frågorna komma den personliga integriteten alltför nära. Kanske var ordknappheten i en del fall en omsorgsfullt vald strategi för att pröva omgivningens förmåga till analys. Helt otänkbart är inte heller att en tidsmässigt väl avpassad tystlåtenhet var en av de "härskartekniker" han utvecklat under de år han befunnit sig i socialt underläge. Hur det än må förhålla sig med bakgrunden kvarstår faktum, att samarbeta med Pär-Erik Back innebar ofta, även till vardags, att försöka komma underfund med det outtalade.

Vardagliga och normala inslag i tillvaron in-

tresserade honom betydligt mindre än nya och utmanande. Som den forskare han i grunden var lade han ned stor möda på att försöka förstå det som låg bortom gränsen för vad som tidigare ansetts värt att beakta. När han blev övertygad om en ny aspekts betydelse fungerade han som "ombudsman" eller "missionär". I den rollen föreföll det ofta som om han "spelade" med sig själv och sin prestige som insats. Han reagerade nämligen i vissa situationer med vredesutbrott eller med att uttrycka ogillande och missnöje genom en kombination av tystnad och tydligt kroppsspråk. Sig själv och sin integritet satte han dock aldrig på spel. De eruptiva inslagen var ett ytfenomen.

Han föddes i Kristdala, son till verkmästaren Oskar Back och hans maka Maria, född Rosén. Redan under ungdomsåren kom hans studiebegåvning i dagen. De ekonomiska förutsättningarna gjorde Hermods till den enda möjligheten att avlägga studentexamen. Hans akademiska studier vid universitetet i Lund inleddes under brinnande krig. Han kom nästan omgående att bli aktiv i Radikala Studentklubben – sedermera Clarté – där han fick utlopp för sitt politiska engagemang. Hans bestämda avståndstagande från nazismen och fascismen blev snabbt känt. I ord och handling bekämpade han livet igenom förtryck i alla dess former, och som den sanne humanist han var verkade han ständigt för mänskliga rättigheter.

Pär-Erik Back var till en början oklar över om han skulle bli journalist eller vetenskapsidkare. Han hade uppenbar talang att klä sina tankar i korrekt och vacker orddräkt och fann nöje i att utveckla formuleringskonsten. Denna fallenhet kom i hög grad till sin rätt också inom forskarsamhället. Bland annat var han ansvarig för en lång rad populärvetenskapligt hållna skrifter och under en tid redaktör för Statsvetenskaplig Tidsskrift. När det gäller hans vetenskapliga verksam-

het kunde även den ha tagit olika riktningar. Han avlade nämligen licentiatexamen i två ämnen, dels i ekonomisk historia och dels i statskunskap.

Professor Fredrik Lagerroth intresserade honom för fortsatta studier i statskunskap. Han disputerade 1955 i Lund på en avhandling om författningsproblemen i svenska Pommern. Avhandlingen *Herzog und Landschaft: politische Ideen und Verfassungsprogramme in Schwedisch-Pommern um die Mitte des 17. Jahrhunderts* gav honom docentkompetens. Under den tioårsperiod som följde var han docent och sedermera univer-

sitetslektor vid statsvetenskapliga institutionen i Lund.

År 1965 tillträdde han den då nyinrättade professuren i statskunskap vid Umeå Universitet. Han var verksam på tjänsten fram till pensioneringen som inträffade vid årsskiftet 1986/87. Den sista tioårsperioden delade han sin tid mellan statsvetenskapliga institutionen i Umeå och Humanistisk-Samhällsvetenskapliga forskningsrådet (HSFR) där han var huvudsekreterare på halvtid. Under hela sin 23 år långa verksamhet i Umeå, men särskilt under den period då han också var

huvudsekreterare vid HSFR, togs en stor del av hans tid i anspråk av offentliga uppdrag. Han knöts till exempel till Per Nyströms länsdemokratiutredning där han svarade för bilagan *Offentlighetsrättsliga konsekvenser av vidgad länsdemokrati* (SOU 1968:47). Senare blev han bland annat ordförande i den 1982 tillsatta regionalpolitiska utredningen och särskild utredningsman i arkivutredningen. Resultaten finns presenterade i betänkandena *Regional utveckling och mellanregional utjämning* (SOU 1984:74) respektive *Öppenhet och minne* (SOU 1988:11).

Pär-Erik Back hann aldrig slutföra sitt sista offentliga uppdrag som gällde att utreda de komplicerade forskningsetiska frågorna, vilka fått förnyad aktualitet i samband med informationsteknologins genombrott. Han dog i Umeå på kvällen den 28 november 1988 under en seminarierie kring just forskningsetiska frågor. Sextioåttå år gammal blev han ett av offren i kön till hjärtoperation. Trots pensionering och partiell sjukskrivning var han in i det sista entusiastiskt sysselsatt med frågor av stor räckvidd för honom själv och det samhälle i vilket han verkade.

Att flytta från Lund till det nyetablerade universitetet i Umeå var ett stort steg. Först sedan han av en enhällig grupp sakkunniga föreslagits till innehavare av den nyinrättade professuren, studerade han Sverigekartan närmare och beslöt att "investera" i en besöksresa. Besöket föll väl ut. Den nybygggaranda och optimism som rådde i Umeå passade honom som hand i handske. Redan tidigt träffade han också ett antal personer som han fann det stimulerande att samarbeta med. Till dem hörde bland andra professorn i kulturgeografi Erik Bylund, universitetets förste rektor professor Lars-Gunnar Larsson, universitetslektorn i statskunskap Bengt Almerud och assistenten i samma ämne (numera universitetsdirektören) Dan Brändström.

Många har vittnat om att Pär-Erik Back redan under docentåren och tidigare gärna trampade upp sina egna vetenskapliga stigar. Han hade stor lust att försöka få ett tydligt genomslag för dessa sina idéer och uppbyggnaden av statsvetenskapliga institutionen i Umeå gav honom chansen.¹ En rad egenskaper och erfarenheter gjorde honom sällsynt lämpad för detta pionjärbete. Viktigast var måhända den fascination han kände inför möjligheten att bemästra den kombination av krav som ställs under forskningsprocessen. Ofta betonade han, att de metodologiska problem

som uppstår i skärningspunkten mellan å ena sidan formulering av statsvetenskapliga frågeställningar samt å den andra metod-, teknik- och källval egentligen är olösliga. För Pär-Erik Back utgjorde detta faktum en aldrig sinande källa till intellektuell stimulans. Hans lidelse för den statsvetenskapliga forskningen och forskandet var smittande. Den pedagogiska talangen kom särskilt väl till sin rätt i den mästare-gesällsituation som kännetecknade universitetsutbildningen fram till 1970-talets mitt. När löpande-bandundervisningen introducerades genom linjesystemet och andra reformer genomfördes i syfte att utbilda de mycket stora studerandegrupperna kom hans läraregenskaper aningen sämre till sin rätt.

Pär-Erik Back hade förmåga att uppfatta, uppskatta och förstärka utvecklingsbara och originella sidor av de studerandes begåvning – också och kanske framför allt i de fall då dessa avvek från hans eget synsätt. Denna öppenhet för oliktänkandet, det potentiellt nya, var en väl integrerad del av hans egen nyfikenhet och bidrog påtagligt till att sporra elever och medarbetare. Han fick uppleva att tre av hans elever blev ordinarie professorer och ytterligare ett antal innehavare av högre forskartjänster. Över dessa sina insatser för forskarsamhällets reproduktion kände han berättigad stolthet.

Nyantagna doktorander brukade få goda råd inför det äventyr han ansåg forskarutbildningen ha förutsättningar att bli. I sådana sammanhang framhöll han bla, "att det går minst nio dumheter på en brukbar tanke, men att den brukbara tanken inte kommer om man inte först arbetar sig igenom de mindre goda idéerna". Han inspirerade till djärvhet och originalitet genom att förmedla inställningen att det inte är någon skam att misslyckas med en uppgift. Men att aldrig försöka – det kunde han inte ursäkta.

De aktiva och egensinniga studenterna flockades kring honom. Hans handledning bestod dels i detaljerad kritik av producerat material och dels i generösa erbjudanden till tankeutbyten med utgångspunkt i dessa texter.

Redan när han tillträdde professuren hade han en genomtänkt färdriktning för den politikvetenskapliga forskningen i Umeå. En huvudpunkt var att satsa på det internationella samarbetet inom ämnet och en annan, och kanske ännu viktigare, att forskningen skulle vara – med en etikett som han med förkärlek använde – empiriskt teoribaserad. Det han syftade på var lämpligheten och önskvärdheten i att analysera praktiskt politiska

problem med systematiskt insamlade data och därvid sträva efter generaliseringar gällande den offentliga makten; vem som har sådan makt och hur den utövas.

Pär-Erik Backs ambition var att placera Umeå-institutionen på världskartan. Ständigt betonade han vikten av att delta i internationellt arbete och av komparativa studier. När professor Jean Blondel omkring år 1970 reste runt till de statsvetenskapliga institutionerna i Europa för att få stöd för bildandet av European Consortium for Political Research (ECPR) hörde professorn i statskunskap i Umeå följdriktigt till de lättövertygade. ECPR blev också ett utmärkt forum för institutionens europeisering och internationalisering.

Medvetenheten var hos Pär-Erik Back stor om sambandet mellan forskning, forskar- och grundutbildning. Han intresserade sig, som framgått, från början starkt för forskarutbildningen, men detta skedde ingalunda på bekostnad av grundutbildningen. Tvärtom var han djupt engagerad i grundutbildningens uppläggning och innehåll. Engagemanget bestod till en början i konkret arbete med kursplaner och undervisning. Tidigare än andra framhöll han, att kvalitet i grundutbildningen förutsätter att lärarna samtidigt – åtminstone periodvis – är verksamma som forskare.

Under många år verkade han bl a som dekanus och ledamot i planeringsberedningen för ett återskapande av sambandet mellan forskning och grundutbildning. Arbetet på att utforma linje 21 (en förvaltningslinje med förhållandevis stora inslag av ämnesförddjupning) samt de inom AU-utredningen utarbetade förslagen om inrättande av professurer i offentlig förvaltning var hans viktigaste bidrag i detta avseende.

Möjligen hade Pär-Erik Back i en del frågor vissa problem med att leva upp till de ideal han så oförbehållsamt gav uttryck för i offentliga sammanhang. När det gäller en professors skyldighet att ständigt och växelvis forska och delta i grund- och forskarutbildning levde han dock som han lärde. Han var ända fram till sin död en uppskattad forskarhandledare och en flitigt verksam föredragshållare och lärare. Den bibliografi som återfinns i *Festskrift till Pär-Erik Back* publicerad till hans 60-årsdag vittnar om att han ständigt författade böcker och artiklar (Brändström, red. 1980).

Den period som följde närmast efter hans utnämning till professor kännetecknas internatio-

nellt (och i viss mån även i Sverige) av intensiva försök att modernisera den statsvetenskapliga teorin och göra avgränsningen mellan politikvetenskapen och andra samhällsvetenskaper tydligare än förut. Pär-Erik Back var inte ointresserad av denna utveckling, men intog med sin samhällsvetenskapliga och humanistiska bildning en avspänd attityd till den.

När han kom till Umeå hade han med i bagaget ett mycket brett samhällsvetenskapligt kunnande om politik. I sin doktorsavhandling hade han behandlat ett ämne av närmast rätts- och idépolitisk karaktär. Därefter hade han fördjupat sig i lant- och metallarbetarnas inflytande på politiken i vid mening. I det klassiska verket *Sammanslutningarnas roll i politiken 1870–1910*, som blev den bok som avgjorde att han fick Umeå-professuren, vidgar han perspektivet genom att tillföra ny empiri. Han drar också viktiga generella slutsatser. Bland annat visar han, att organisationernas roll i politiken ingalunda är någon efterkrigsföreteelse. Den korporativa traditionen levde vidare, om än i nya former, också efter 1866 års författningsreform.

Till de "gamla" intressen som Pär-Erik Back odlade under Umeå-tiden hörde, förutom folkrörelsefrågorna, även parti- och demokratifrågorna. Han lade ned stort arbete på att sörja för kontinuiteten i dessa ämnen. Om partiväsendet skrev han själv åtskilligt också sedan han flyttat till Umeå. *Det svenska partiväsendet* utkom i nya upplagor. I den fjärde och sista av dessa (1978) var Sten Berglund medförfattare. Nämnas bör även den översikt som publicerades i samlingsverket *Samhälle och Riksdag* (1966).

Boken *Modern Demokrati* fortsatte, efter flyttningen till Umeå, att komma ut i nya upplagor (1963–1980). I de två sista var Agne Gustafsson medredaktör. Temat den moderna demokratins villkor ansågs av Pär-Erik Back syntetisera många av de mest centrala statsvetenskapliga frågeställningarna. Han deltog under sin första tioårsperiod i Umeå i åtskilliga försök att bedriva komparativ forskning inom området. Mest systematiskt skedde detta inom den forskargrupp som bildats på temat "Small European Democracies".

Surveyundersökningar och statistisk bearbetning av data var vid tiden för flyttningen till Umeå jungfrulig mark för Pär-Erik Back. Troligtvis hade han inte så snart kommit att beträda det området om inte möjligheten yppats att delta i den riksomfattande kommunalforskning som han redan tidigare varit med om att diskutera.

Kommunalforskningsgruppen kom igång hösten 1965 och påbörjade således sitt arbete praktiskt taget samtidigt som statsvetenskapliga institutionen i Umeå. Detta innebar, förutom expansion, en väldig koncentration av den vetenskapliga aktiviteten.²

Pär-Erik Back såg beslutet att gå med i kommunalforskningsgruppen som avgörande och betonade mer än en gång att det var ett betydligt djärvare steg än vad han var medveten om när beslutet togs. Hans tacksamhet var stor mot kolleger och medarbetare på andra orter både för det samarbetsklimat mellan de statsvetenskapliga institutionerna i riket som de bidrog till att skapa och för det faktum att Umeå redan från början accepterades som likvärdig part.

Kommunalforskningen hade med sin kvasi-experimentella ansats visat hur de beroende variablerna demokrati och effektivitet varierade med hänsyn till kommunernas storlek och tätortsgrad. De medelstora och medeltäta kommunerna hade dock en tendens att uppträda på ett sätt som inte entydigt kunde förklaras av de oberoende variabler som ingick i analysmodellen. Detta var en av de insikter som bildade utgångspunkt för nästa stora projekt lett av Pär-Erik Back, nämligen "Strukturumvandling och politiskt beslutsfattande". Här arbetade han själv med kompetensfördelningsfrågor mellan privat och offentlig sfär liksom mellan stat och kommun. Författningsteoretiska insikter bröts mot en empiri som var allt annat än lättolkad. Forskaren Pär-Erik blev aldrig riktigt nöjd med sin analys som därför till största delen förblev opublicerad. Han hade dock långt framskridna planer på att ännu en gång bearbeta sin del av detta projekt. När de offentliga uppdragen var slutförda ville han ge sig i kast med de intressanta frågeställningar i gränsområdet mellan stats- och rättskunskap som exemplifierades av de problem han brottats med inom strukturprojektet.

Pär-Erik Backs intresse för regionalpolitisk forskning slog rot under Umeå-tiden, men hade ingalunda enbart sin bakgrund i Umeå universitets geografiska belägenhet. Hans gamla insikter i norsk politik, där centrum-periferi relationerna länge haft en framskjuten plats, kan ha spelat roll. Det faktum att regionalpolitiken först under 1960-talet blev systematiskt uppbyggd med egna organ och resurser var säkert också en faktor av betydelse i sammanhanget. Viktigast var måhända ändå Pär-Erik Backs uppfattning, att den ekonomiska och kulturgeografiska expertisen inom

området var i behov av att kompletteras med statsvetenskaplig. Enligt hans mening spelar nämligen de administrativa och politiska betingelserna för regional utveckling minst lika stor roll som betingelser ifråga om lokalisering och ekonomi.

Den regionalpolitiska forskningen attraherade Pär-Erik Back också därför att den kom att bedrivas i ett komparativt perspektiv. Nordiska Ministerrådet utsåg honom år 1972 till ledamot i en kontaktgrupp inom NordRefo. Temat var administrativa betingelser för regional planering. Den forskning som förekom inom eller i anslutning till denna grupp blev både omfattande och som Pär-Erik Back såg det, ett gott exempel på möjligheterna att bedriva jämförande politikvetenskap i Norden.

Han engagerade sig också starkt i komparativ forskning på andra områden. Bland annat var han med i en regelbundet verksam forskargrupp som behandlade frågor om policy och implementering med deltagare från de nordiska länderna och USA. Hans intresse för konstitutionella frågor togs i anspråk av Riksbankens Jubileumsfond och har dokumenterats bl a genom skriften *The Swedish Riksdag in an International Perspective* (1989), vilken tillägnats Pär-Erik Backs minne. Efter pensioneringen vistades han en tid i Frankrike och till hans många framtidsplaner hörde att jämföra Mitterands decentraliseringspolitik med svensk och nordisk.

Att Pär-Erik Back var en flitig och mångsidig arbetare på det internationella fältet kom till uttryck på många sätt. År 1988 tvingades han av hälsoskäl avstå från att delta i den vart tredje år återkommande internationella statsvetarkonferens (IPSA) som då hölls i Washington D.C. Det var första gången sedan IPSA-mötet i Stockholm 1955 som han inte fanns på deltagarlistan. Under sin tid som huvudsekreterare vid HSFR verkade han bl a inom NOS-S (Nordiska Samarbetsnämnden för Samhällsforskning), i Wien-centrets styrelse och inom ESF (European Science Foundation) för att främja systematiska komparativa studier.

Sitt folkbildningsintresse hade Pär-Erik Back grundlagt redan som Hermodsstudent. När ett nytt universitet skulle etableras i en region som saknade studietradition kom hans erfarenheter väl till pass. Han deltog personligen i ett stort antal decentraliserade kurser i norra Sverige och engagerades snart som ledamot i kursverksamheten vid Umeå universitet liksom i Folkuniversi-

tetets styrelse. Han var också ledamot i föreningen för populärvetenskap. Både hans bildningsintresse och hans humanistiska kunnande blev betydelsefulla – inte endast för uppbyggnaden av statsvetenskapliga institutionen – utan också för hela etableringen av Umeå universitet och norra högskoleregionen. Bland annat var han som ledamot i HUMEÅ-kommittén (1965–66) en ivrig tillskyndare av humanistiska fakultetens tillblivelse. Som dekanus, ledamot av socialhögskolans styrelse och av regionstyrelsen liksom av en rad andra grupper och organ lade han ned ett både omfattande och viktigt arbete på Umeå universitets utveckling.

Pär-Erik Back var en person som planerade på lång sikt. Han var institutionsbyggare och utvecklingsoptimist. Det passade honom därför utmärkt att få sätta sin prägel på verksamheten under Umeå universitets uppbyggnadsperiod. Sedan etableringsfasen var avklarad ansåg han det lämpligt att andra krafter tog vid. Hans entreprenöranda fann då utlopp på andra arenor; inom Skolöverstyrelsens forskarråd, i styrelsen för kollegiet för samhällsforskning (SCASS), inom ERU och givetvis inom HSNR, där han energiskt och framgångsrikt verkade för att skapa en brygga mellan humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning. Han tog där också initiativ till sk programkommittéer och prioriterade bl a kvinnoforskning, medeltidsforskning och öststatsstudier.

Pär-Erik Back hade osedvanligt lätt att finna sig tillrätta och trivas i mycket skilda kretsar och miljöer. Till synes obehindrat rörde han sig mellan politik och vetenskapligt arbete, mellan Vitterhetsakademien och den fackliga rörelsen, mellan humaniora och samhällsvetenskap osv. Det var naturligt för honom att befinna sig än i centrum och än i periferin såväl socialt och kulturellt som geografiskt och praktiskt politiskt. Han talade gärna "med lärde män på latin" men var samtidigt öppen för behovet av att omdefiniera klas-

siska problem genom att betrakta dem på kvinnornas sätt. Hans väl utvecklade förmåga till gränsoverskridande hade sin grund i ett kompromisslöst och integrerat, om än aldrig färdigbearbetat förhållningssätt till det egna jaget, politiken, vetenskapen och den historiska utvecklingen.

Vi som blev hans medarbetare och vänner lärde oss tolka flertalet av hans "utbrott" som tecken på att han förde en häftig och ojämn kamp med sig själv. Var stridslinjerna gick och vad kampen till sist gällde är dock inte lätt att veta. Möjligen gav han en antydning härom vid formuleringen av följande frågeställningar vilka han drömde om att få ge sig i kast med att analysera: "På vilka villkor är en pragmatisk hållning, i någon preciserad mening, möjlig i politiken över en längre tid? Om pragmatismen lyfts upp till dogm, vad händer då med teorier och långsiktiga målformuleringar?" Empiriskt ansåg han Sverige under socialdemokratins 1946–1976 "med två till synes så underbart pragmatiska ledare som Erlander och Palme", vara nästan oemotståndligt som fallstudium och illustrationsexempel (Jfr intervju i *Politologen* nr 2 1986).

Noter

- ¹ Denna nekrolog behandlar i allt väsentligt perioden efter tillträdet av professuren i statskunskap år 1965. Den som är intresserad av tiden dessförinnan hänvisas till de minnesteckningar som gjorts av professor emeritus Carl Arvid Hessler (Minnesord i Vitterhetsakademien den 7 februari 1989) samt av professor emeritus Nils Stjernquist (Vetenskapsso-cietetens årsbok 1989).
- ² I uppsatsen "Statsvetenskapliga institutionen vid Umeå universitet 10 år. Ht 1965–Vt 1975" (Politik 1975:2) redovisar Pär-Erik Back sina egna erfarenheter och bedömningar av den period under vilken statsvetenskapliga institutionen i Umeå etablerades.

'Garbage Can' modellen i metodologisk belysning¹

AV BJØRN ERIK RASCH

The problem is to avoid
"falling in love" with our own
models, or prejudices. We must
evaluate them rather than simply
defend them. Most of us have
difficulty doing this.
Lave & March (1975:60)

Innledning

Innen den såkalte *organisasjonsteorien*, bestemt form, er det vanlig å kritisere og distansere seg fra modeller som bygger på presise forutsetninger om rasjonalitet. Isteden lanseres resonnementer der en fjerner seg ikke bare fra ideer om rasjonalitet, men også fra våre vante forestillinger om valg i organisasjoner overhodet (March 1981). I utpreget grad gjelder dette *Garbage Can modellen*, utformet av trekløveret Michael Cohen, James March og Johan P Olsen tidlig på 1970-tallet.²

Garbage Can modellen har tiltrukket seg betydelig faglig oppmerksomhet, og foranlediget og inspirert en betydelig empirisk forskningsinnsats. Modellen presenteres i de viktigste innføringsbøkene i organisasjonsteori (som Scott 1981, Pfeffer 1982, jfr også Jackson 1982). Vi møter den også tidvis i de mest prestisjetunge internasjonale tidsskrifter, – enkelte ganger i et kritisk skjær (Pinder og Bourgeois 1982), men mest som teoretisk inspirationskilde for empiriske analyser (Pinfild 1986, Hawley og Nichols 1982, Weick 1976).

Gjennom arbeidene til Cohen, March og Olsen, er det utviklet et begrepsapparat og en særegen modell for forståelse eller forklaring. Det er viktig å påpeke at det foreligger en rekke studier som ytre sett fremtrer som Garbage Can analyser, idet begrepsapparatet gjenfinnes, men hvor en i relativt stor grad har beveget seg bort fra de opprinnelige Garbage Can resonnementer for *forklaringsformål* eller som egentlig *forståelsesramme* (f. eks. Egeberg 1981, Masuch og LaPotin 1989, Christensen og Egeberg 1984).

Det sentrale formål med denne artikkelen er å bidra til en vurdering av Garbage Can modellen i lys av enkelte generelle metodologiske prinsipper. Først og fremst dreier det seg om krav som kan, og etter min mening *bør*, stilles til statsvitenskapelig modellbygging og teoriutvikling, spesielt modeller og teori som har til hensikt å *forklare* fenomener – og derigjennom hjelpe oss til en dypere *forståelse* av dem. Modeller er redskaper eller midler for å nå kunnskap, og en må kontinuerlig stille spørsmål ved om konkrete modellutforminger virkelig er innsiktsgivende.

Til tross for sin suksess i organisasjonsteoretiske miljøer, argumenteres det her for at Garbage Can modellen, som *redskap for å forstå og forklare empiriske fenomener*, har åpenbare og fundamentale svakheter. Selv om modellformuleringen nok har (i) inspirert til å reise nye og fantasifulle spørsmål og problemstillinger – som et slags overflødigshorn, (ii) bidratt til å understreke "the ambiguity (of goals as well as beliefs) and randomness inherent in processes of organizational choice" (Moe 1984:749) som noe viktig å fange inn, og (iii) befordret et begrepsapparat som – med et mer eller mindre justert innhold – i enkelte sammenhenger kan vise seg fruktbart, så er likevel Garbage Can resonnementene vanskelig å oppfatte som annet enn "pre-teoretiske". Vel 15 års iherdig empirisk og teoretisk innsats har ikke endret inntrykket av at Garbage Can mer er en relativt løs metafor, enn en presis og stringent analysemodell, egnet for det formål å bygge organisasjonsteori.

Fremstillingen er treleddet. Etter en kort på-

pekning av noen viktige begrepsmessige distinksjoner, blir Garbage Can modellen presentert (så som dens anvendelsesområde, formål, hovedelementer). Siste del av artikkelen vies innvendinger og kritikk av sentrale Garbage Can forestillinger.

Tre hovedkilder ligger til grunn for modellfremstilling og – kritikk: Cohen, March og Olsens artikkel "A Garbage Can Model of Organizational Choice" fra *Administrative Science Quarterly* (1972), boken "*Ambiguity and Choice*" (1976), der March, Olsen og en rekke andre forfattere har bidratt, og March og Olsens "Garbage Can Models of Decision Making in Organizations", trykket i boken "*Ambiguity and Command*" (1986).³ Det bør understrekes at diskusjonen som følger vil ha et "teologisk" tilsnitt, i den forstand at det legges vekt på å få frem hva som faktisk står på trykk om Garbage Can tilnærmingen i de refererte kildene. Vi ser bort fra andre tolkninger av Garbage Can perspektivet som måtte foreligge (f. eks. Egeberg 1984:38 ff.).

Noen distinksjoner

Mang en diskusjon er ødelagt ved at deltakerne har lagt ulikt innhold i begrepene som benyttes. Det blir lett å snakke forbi hverandre. Eller vi får tilfeller av skinnuenighet og tilsynelatende enighet. For å møte noen av disse vanskene i forkant, skal enkelte begrepsmessige distinksjoner påpekes.

Med begrepet *beslutning* siktes det vanligvis til situasjoner der en eller flere aktører står overfor et mer eller mindre avgrenset sett av muligheter eller alternativer, og hvor en av disse alternativene blir valgt – uansett valgets nærmere begrunnelse eller årsak.

At any moment there are a multitude of alternative (physically) possible actions, any one of which a given individual may undertake; by some process these numerous alternatives are narrowed down to that one which is in fact acted out. (Simon 1976:4)

Begrepet *beslutning* er følgelig svært generelt.

Videre kan beslutninger være *individuelle* eller *kollektive*. I det første tilfellet er det tale om enkeltindividers adferd eller handlinger. Adferden kan være alt fra rene refleksbevegelser, via spontane innskytelser og følelsesmessige reaksjoner, til de veloverveide valg – mulighetene er mange. Kollektive beslutninger er de "valg" som foretas i organisasjoners eller grupper navn. Disse beslutningene, eller organisasjonens "adferd", vil alltid være tuftet på enkeltindividers opptreden, og ta

form av å være et voteringsvedtak, en forhandlingsløsning, en implisitt eller eksplisitt konsensus, en eksperts uttalelse på vegne av organisasjonen, en saksbehandlers innstilling, en leders signaler og forordninger, osv.⁴

Befinner utsagnene i organisasjonsteorien seg på det individuelle eller kollektive plan? Svaret er selvsagt på begge. Noen utsagn fra March (1981) om "bounded rationality" er illustrerende, og dessuten uttrykk for vanlig begrepsbruk.

Han åpner med å argumentere mot at "*organizational behavior can be understood as intentional, consequential action*" (min uth.; p210). *Organisasjoner* har ikke full oversikt over alternativer og konsekvenser, har ikke konsistente preferanser, etc. Dette bygger opp til utsagn om at rasjonalitetsmodellene vi finner i økonomi, statsvitenskap og sosiologi ikke er akseptable. Her er det svært viktig å ha *in mente* at March med "rational theory" sikter til teori der det tas for gitt at *organisasjoner* har klare preferanser: "*Theories of rationality assume that organizations have preferences*" (p277).⁵ I rasjonalistisk teori innenfor de fagene som refereres er (de rasjonelle) aktørene vel så ofte *individer* (konsumenter, velgere, borgere) som kollektiver (bedrifter, stater, organisasjoner). Public choice og social choice teori er eksempelvis i stor grad individorientert, i tråd med at den metodologiske individualismen er en del av dens "program" (Sproule-Jones 1982).⁶

Så til selve redegjørelsen for begrenset rasjonalitet:

The argument, due originally to Simon, is that informational and computational limits on decision making in human institutions require a theory of organizational choice to be a theory of *limited* rationality. (March 1981:212.)

Fremfor noe gjelder teorier om begrenset rasjonalitet forhold som søkning etter alternativer og fordeling av oppmerksomhet. I diskusjonen til March er det helt klart *organisasjonen* som har begrenset rasjonalitet. I Simons egen behandling av begrenset rasjonalitet legges det imidlertid vekt på at "this theory describes the way people, in fact, make decisions and solve problem" (Simon 1983:22). Det er tale om teori som gjelder *individer* – altså "human behavior". I klassikeren *Administrative Behavior* er basis følgelig også begrensninger i *enkeltpersoners* kapasitet til rasjonell opptreden (Simon 1976).⁷

Hensikten med gjengivelsen av formuleringene hos March har ikke vært å antyde at han – eller

andre organisasjonsteoretikere, ikke skulle være klar over viktigheten av å skille mellom individ og organisasjon. Når organisasjonsteoretiske arbeider diskuteres, og ulike teoritradisjoner sammenlignes, er det imidlertid avgjørende hele tiden å ha klart for seg *hvilket nivå* det opereres på.

En siste begrepsmessig understrekning: Der som en ønsker å forklare en individuell beslutning eller handling *intensjonalt*, må en vise at (i) beslutningen kan tolkes som et middel for å realisere den aktuelle aktørens ønsker, gitt hans eller hennes oppfatninger av hvordan virkeligheten er, og at (ii) beslutningen var forårsaket av ønskene og oppfatningene gjennom et bevisst valg (jfr Elster 1983). Mennesket har vilje. Koples det bevisste valget fra, står en tilbake med *kausal* forståelse av den individuelle adferden. Adferden blir å forstå som styrt av mer eller mindre skjulte årsaksmekanismer eller lovmessigheter. Mennesket blir nærmest viljesløst. Vi berører altså her to klart forskjellige måter å betrakte individer på ved samfunnsvitenskapelig teoridannelse, hvorav den sistnevnte – kausale – av de fleste nok (idag) vil anses som mest problematisk.

Garbage Can modellens anvendelsesområde

Før vi går mer detaljert inn på Garbage Can modellens oppbygning, er det nødvendig å plassere den. I hvilke situasjoner kan modellen ha relevans?

Spørsmålet er vanskelig å besvare. På den ene siden understrekes det at:

Since the complexity of decision making in an organization is unlikely to be captured by a single model, any more than by the reports of a single participant or historian, the role of garbage can ideas is limited. They seek to identify and comprehend some features of decision making that are not well treated in other contemporary perspectives and yet are important. Thus, they are efforts to extend, rather than replace, understandings gained from other perspectives. (MO 1986:12.)

Her synes Garbage Can å stå for ideene som bringer forståelse til "restene" andre perspektiver lar ligge. Likeledes er det formuleringer fra modellbyggernes side som indikerer at Garbage Can modellen tenkes å komme til anvendelse kun i spesielle tilfeller, dvs ved analyser av "*organiserte anarkier*".

Samtidig blir organiserte anarkier presentert på en måte som gjør at det er, eller må være, tale om et ganske vanlig fenomen.

Kritikken som fremføres mot annen teori er også så fundamental og generell at en teori som ikke rammes av den – som Garbage Can, vanskelig kan være begrenset til organisasjonsmessige restfenomener:

theoretical features of preferences seem incongruent with empirical observations of choice behavior by individuals and organizations. Preferences, even individual preferences, do not seem to have the properties assumed by a willful theory of action. (MO 1986:16.)

Hva ligger så i uttrykket organiserte anarkier? Dette er "organizations – or decision situations – characterized by three general properties" (Cohen, March og Olsen 1972:1).

Første betingelse er *problematiske preferanser*. Det er snakk om en type organisasjoner som i valgsituasjoner ikke har preferanser "that satisfies the standard consistency requirements for a theory of choice" (CMO 1972:1). Organisasjonspreferansene er hverken veldefinerte eller konsistente, og kan beskrives som løse ansamlinger av ideer.⁸

Annen betingelse er *uklar teknologi*. Prosessen i den aktuelle organisasjon er ikke forstått av organisasjonsmedlemmene. Organisasjonen opererer dermed "on the basis of simple trial-and-error procedures, the residue of learning from accidents of past experience, and pragmatic inventions of necessity" (CMO 1972:1).

Tredje betingelse er *flytende deltakelse*. Organisasjonsdeltakerne skiller seg fra hverandre når det gjelder den tid og innsats de kan avse i ulike sammenhenger. Sålenge organisasjonsmedlemmenes aktivitet og engasjement er skiftende, blir også organisasjonens faktiske grenser usikre og ustabile.

De tre betingelsene for organiserte anarkier er angitt svært kortfattet i Garbage Can litteraturen. En gjenfinner imidlertid også kravene under andre overskrifter. Således tales det om "the ambiguity of intention" når det gjelder den manglende konsistens i organisasjonens preferanser, om "the ambiguity of understanding" og "the ambiguity of history" når det gjelder organisasjonens kunnskap om prosesser, mål-middel relasjoner, hvorfor ting som skjer faktisk skjer, o.l., samt "the ambiguity of organization" om uklar og flytende deltakelse i organisasjonens ulike prosesser (March og Olsen 1976:12). I de seneste fremstillingene av Garbage Can modellen er "ambiguity" det sentrale, mens uttrykket "organisert anarki" er forlatt. Det gjøres klart at:

All organizations confront elements of ambiguity in decision making. For some organizations ambiguity is a dominant condition. In particular, ambiguity is a major feature of decision making in most public and educational organizations; it seems to characterize a wide variety of organizations when they are young or when their environments are changing. (March og Olsen 1976:12.)

Betingelsene som er presentert synes hver for seg å bli oppfattet som *nødvendige*, og samlet sett *tilstrekkelige*, for at vi har med et organisert anarki å gjøre. Her kan det imidlertid innvendes at det faktisk bare er den siste betingelsen (flytende deltakelse) som vil kunne ha reel klassifikatorisk betydning. De to første betingelsene vil nemlig alltid, eller så godt som alltid, være oppfylt, og evner derfor ikke å tjene som redskap for å skille noen situasjoner (organiserte anarkier) fra andre situasjoner.

For det første taler mye for at mangel på veldefinerte kollektive preferanser er et helt allment fenomen. March fremhever for eksempel "ambiguity" – herunder "ambiguity of preferences", generelt som "a fact of life" (1988:15). Innenfor moderne rasjonalistisk teori eksisterer det også en omfattende litteratur som peker i samme retning. Selv i tilfeller hvor individenes preferanser oppfylder formelle rasjonalitetskrav, vil en ikke nødvendigvis kunne forvente *kollektive preferanser* som oppfylder de samme kravene (f.eks. transitivitet). Og er individenes preferanser ikke konsistente, så vil vanskelig organisasjonen være det.⁹

Derne er det vanskelig å tenke seg annet enn uklar teknologi i organisasjoner. Det motsatte, "klar teknologi" eller noe i retning av objektiv innsikt, vil forutsette velutviklet empirisk teori, blant annet om mål-middel relasjoner og om faktiske effekter av individuelle og kollektive valg (som politiske, økonomiske og administrative konsekvenser). Tilfredsstillende *teori* om organisasjonsmessige valg og valgenes konsekvenser foreligger neppe idag, og iallefall ikke i operasjonell form i organisasjoner flest. Sviktende kunnskap og usikkerhet er, riktignok i mer eller mindre dramatisk form, det normale. Betingelsen uklar teknologi kan altså ikke benyttes til å skille det organiserte anarki fra andre beslutningssituasjoner.

Flytende deltakelse står altså igjen som den essensielle demarkasjonslinje mellom det organiserte anarki og andre organisasjonsformer, mellom Garbage Can tenkningens domene og området for annen (tidligere) organisasjonstenking. Legg så til at:

every participant in any organization is a part-time participant. (...) Only in very rare situations will a decision command the attention of all the potential participants. (Olsen 1976:84.)

Dette betyr at flytende deltakelse er en meget *svak* betingelse; hinderet legges så lavt at så godt som alle organisasjoner kommer over det (og blir klassifisert som organiserte anarkier).

Garbage Can modellens formål

Hvilke analyseformål skal Garbage Can formuleringen tjene? Er det en modell for deskriptiv analyse eller for normativ analyse? På dette punkt fører ikke modellbyggerne noen inngående diskusjon, men de synes i relativt stor grad å være ledet av et ønske om å etablere "a behavioral theory of organized anarchy" (CMO 1972:2). Det konstrueres en modell "for describing decision making within organized anarchies" (CMO 1972:2).

Modellen må imidlertid ikke forstås utelukken- de som et skjema for å *beskrive*, eller *fortolke* og gi mening til, faktiske fenomener. Modellen skal hjelpe oss til å *forstå* organisasjonsaktivitet. Den blir dermed iallefall i noen grad å anse som en modell for *forklaring*, eksempelvis av hvilken betydning "some aspects of organizational structure" har for "the process of choice" (CMO 1972:2).

Cohen, March og Olsen hevder at mye av organisasjonsteorien ikke tar hensyn til forhold som problematiske preferanser og uklar teknologi. Organisasjonene fremtrer da lett som mer enhetlige enn de egentlige er. Garbage Can modellen derimot:

attempts to capture some of the features of organizational behavior that appear as pathologies within familiar notions of choice and tries to make them *understandable in theoretical terms*. (CMO 1976:26; min uth.)

Med Garbage Can modellen for hånden skal vi bli istand til å forstå hvorfor organisasjonspreferanser er problematiske og teknologien uklar; de tilsynelatende patologier blir gjort forståelige – hvilket innebærer å få dem *forklart*.

Fra det deskriptive skisseres veien inn i det normative. Det fremholdes at det er en stor klasse av situasjoner hvor

the preconditions of the garbage can process cannot be eliminated. *Indeed in some they should not be eliminated*. The great advantage of trying to see garbage can

phenomena together as a process is the possibility that the process can be understood, that organization design and decision making *can take account of its existence and that, to some extent, it can be managed.* (CMO 1976:37; min uth.)

Eller enda klarere:

It is argued that ambiguity is not only a fact of life . . . but also often a normatively attractive state. (March 1988:15.)

Tilstandene *bør* i visse henseende være slik de etter modellen *er*. Modellen skal også kunne tjene som redskap ved arbeid med å forme organisasjoner så de blir som de *bør* være.

For å drøfte Garbage Can modellens egnethet til å forklare, eller bibringe forståelse, er det nødvendig å presentere dens hovedelementer og oppbygning. Dette er også en betingelse for å vurdere modellkonstruksjonens potensiale for normativ analyse, noe vi ikke vil komme inn på ved denne anledning.¹⁰

Garbage Can modellen: Sentrale begreper

Det er her ikke mulig å komme inn på alle sider ved Garbage Can modellen. Vi må relativt overfladisk konsentrere oss om det viktigste for denne artikkelens formål – selve modelloppbygningen og -logikken.

Garbage Can modellen er relevant ved analyse (primært deskriptive) av aktivitet i organiserte anarkier, som er en svært vid kategori av beslutningssituasjoner. Modellkonstruksjonen er enkel og oversiktlig. Begrepsapparatet er lite. Dette er normalt å anse som positive egenskaper; stor kompleksitet er snarere et tegn på mangelfull forståelse av fenomenene som analyseres, enn signal om det motsatte (jfr Kramer 1986:15 ff). Modellbyggerne oppfatter det imidlertid slik at de har beveget seg henimot en større kompleksitet enn det som kjennetegner tidligere teori:

If scientific progress is measured by simplification, this is a story of retrogression. From a simple perspective of anticipatory, consequential, rational choice, we have gone to . . . an awareness of the profound ambiguities surrounding action in organizations. (March 1988:15.)

Strategien som velges for å forstå organisasjoners aktivitet er *reduksjonistisk*, men det er ikke en reduksjonisme i tråd med prinsippet om metodologisk individualisme. En søker å forstå organisasjonsfenomene som en type aggregatkonsekven-

ser av hvordan ulike strømmer flyter gjennom et system, og blir koplet via forskjellige strukturer. Modellbyggerne tar utgangspunkt i følgende analogi:

To understand processes within organizations, one can view a choice opportunity as a garbage can into which various kinds of problems and solutions are dumped by participants as they are generated. The mix of garbage in a single can depends on the mix of cans available, on the labels attached to the alternative cans, on what garbage is currently being produced, and on the speed with which garbage is collected and removed from the scene. (CMO 1972:2.)

Også en annen metafor har hatt et visst gjennomslag, særlig i forbindelse med analyser av utdanningsinstitusjoner:

Consider a round, sloped, multi-goal soccer field on which individuals play soccer. Many different people (but not everyone) can join the game (or leave it) at different times. Some people can throw balls into the game or remove them. Individuals while they are in the game try to kick whatever ball comes near them in the direction of goals they like and away from goals that they wish to avoid. The slope of the field produces a bias in how the balls fall and what goals are reached, but the course of a specific decision and the actual outcomes are not easily anticipated. After the fact, they may look rather obvious; and usually normatively reassuring. (March and Romelaer 1976:276.)

Hensikten med å ty til analogier er åpenbart å ta noe kjent (søppelkurven etc.), og overføre mening til en annen kontekst som på forhånd ikke er tilstrekkelig kjent og forstått. Det antas en parallelitet, hvor det å peke på det kjente bildet bringer avklaring til problemkomplekset som egentlig studeres.¹¹

Går vi tilbake til Garbage Can metaforen er det etterhvert ett trekk som stilles i forgrunnen, nemlig at det dreier seg om *strømmer*:

In a garbage can situation, a decision is an outcome or an interpretation of several relatively independent "streams" within an organization. (CMO 1976:26.)

For det første dreier det seg om en strøm av *problemer*. Problemer er noe som opptar personer i og utenfor organisasjonen, og kan være av høyst ulik art. Det understrekes at problemer er "distinct from choices; and they may not be resolved when choices are made" (CMO 1976:26).

For det andre finnes en strøm av *løsninger*. En løsning er noens produkt. Samtidig hevdes det at

en løsning vil være "an answer actively looking for a question", og til tross for "the dictum that you cannot find the answer until you have formulated the question, you often do not know the question in organizational problem solving until you know the answer" (CMO 1976:26-27).

For det tredje spesifiseres en strøm av *deltakere*. Folk kommer og går, blant annet som følge av at de kontinuerlig stilles overfor krav om deltakelse fra ulike hold, og at alle vil være underlagt begrensninger når det gjelder energi, oppmerksomhet, ferdigheter. Deltakelse ett sted betyr fravær et annet.

For det fjerde forekommer en strøm av *beslutningsmuligheter*, som er "occasions when an organization is expected to produce behavior that can be called a decision" (CMO 1972:3). Muligheter for organisasjoner til å treffe valg vil oppstå stadig vekk og i mange former; "Contracts must be signed; people hired, promoted, or fired; money spent; and responsibilities allocated" (CMO 1972:3).

Med andre ord:

In pure form, the garbage can model assumes that problems, solutions, decision makers and choice opportunities are independent, exogenous streams flowing through a system. They are linked in a manner determined by their arrival and departure times and any structural constraints on the access of problems, solutions and decision makers to choice opportunities. In the absence of structural constraints within a garbage can process, solutions are linked to problems, and decision makers to choices, primarily by their simultaneity. (MO 1986:17.)

De fire strømmene kan som vi forstår relateres til hverandre på utallige måter; de blir "channeled by organizational and social structure" (CMO 1976:27).

To typer struktur fokuseres spesielt, nemlig en "decision structure" og en "access structure". *Beslutningsstrukturen* har å gjøre med fordelingen av deltakere til de ulike beslutningsmuligheter – organisasjonens aktiviseringsprosesser, og kan variere fra usegmentert deltakelse ("any decision maker can participate in any active choice opportunity"), via spesialisert deltakelse ("each decision maker is associated with a single choice and each choice has a single decision maker"), til hierarkisk deltakelse ("both decision makers and choices are arranged in a hierarchy such that important choices must be made by important decision makers and important decision makers can participate in many choices").

Aksesstrukturen forstås som "the rules that specify the rights of access of problems and solutions to choice opportunities". Igjen finnes variasjoner: usegmentert aksess ("any active problem (or solution) has access to any active choice opportunity"), spesialisert aksess ("each problem (solution) has access to only one choice and ... choices specialize in the kinds of problems that can be associated with them"), og hierarkisk aksess ("both choices and problems (solutions) are arranged in a hierarchy such that important problems (solutions) have access to many choices, and important choices are accessible only to important problems").¹²

I litteraturen er det usegmenterte strukturer som har påkalt størst oppmerksomhet. Men også spesialiserte og hierarkiske strukturer er studert (MO 1986:18; jfr Padgett 1980).

Beslutninger antas i Garbage Can sammenheng å bli til på tre måter. Første mulighet er at problemet som behandles *løses*, dvs beslutning ved "resolution". Det hevdes at dette er den ordinære måte å tenke omkring organisasjonsbeslutninger på: "This is the familiar case that is implicit in most discussions of choice within organizations" (CMO 1972:8). Den andre muligheten er nærmest *uaktsomme* beslutninger, truffet ved "oversight":

If a choice is activated when problems are attached to other choices and if there is energy available to make the new choice quickly, it will be made without any attention to existing problems and with a minimum of time and energy. (CMO 1972:8.)

Den tredje mulighet er en form for *problemflukt*, beslutninger ved "flight". Problemer og beslutningsmuligheter er forbundet med hverandre – uten hell – inntil "a choice more attractive to the problems comes along" (CMO 1972:8). Problemene forlater beslutningsmuligheten, og beslutning kan treffes. Dette vil være en beslutning som ikke løser noe problem, idet problemene nå har knyttet seg an til nye beslutningsmuligheter.

Garbage can modellen: Simuleringene

Så langt de sentrale Garbage Can begreper. Modellresonnementer kan nå settes isving, med sikte på å danne hypoteser eller trekke implikasjoner. Det sies at selv om de fire strømmene som er presentert ikke er fullstendig uavhengige av hverandre, så kan de likevel oppfattes som "independent and exogenous to the system" (CMO 1972:3). Med uavhengige strømmer som grunn-

lag, blir det naturlig å tenke i retning av å undersøke "the consequences of different rates and patterns of flows in each of the streams and different procedures for relating them" (CMO 1972:3). For dette formål foretas (på et tidlig tidspunkt) computer-simuleringer, hvor et bredt register av situasjoner "prøves ut". Det bygges på ulike forutsetninger om strømningshastigheter, om tilgjengelig "energi" i systemet, en løsningskoeffisient eller sannsynlighet for løsning av problemer (varierer mellom 0 og 1), et gitt antall tidsperioder, beslutningsmuligheter, deltakere og problemer, ulike typer beslutnings- og aksestructur, tilfeldig genererte ankomsttider for beslutningsmuligheter og for ankomst av problemer til beslutningsmuligheter, osv. Forutsetninger kombineres slik at ialt over 300 ulike situasjoner blir studert. Med Garbage Can modellen spesifisert på denne måten, fremkommer en rekke relativt generelle implikasjoner. I kjølvannet av simuleringene oppdages ulike empiriske forutsigelses eller konsekvenser.

Implikasjonenes art, primært i tilknytning til usegmenterte strukturer, kan kort antydes. En er at problemer sjelden løses; "flight" og "oversight" er det normale i Garbage Can prosesser:

Resolution of problems is not the most common decision style, except where load is very light or problems and decision makers are severely restricted in movement. Decision making by flight (i. e., by the departure of problems from a choice arena) or by oversight (i. e., by action before problems become activated) is a major feature of the process. (MO 1986:18.)

En annen implikasjon fortolkes slik:

decision makers and problems tend to track each other through choices. Both decision makers and problems tend to move together from choice to choice. As a result, decision makers may be expected to feel that they are always working on the same problems in somewhat different contexts, mostly without results. Problems, in a similar fashion, meet the same people wherever they go with the same result. (CMO 1976:34.)

Det kan videre skilles mellom viktige og uviktige problemer og beslutningsmuligheter, og det sluttes at viktige problemer med større sannsynlighet blir løst enn uviktige problemer. Eller at ved viktige beslutningsmuligheter er sannsynligheten mindre for at noe problem løses enn ved uviktig valg. Nok en implikasjon er at "the choice failures that do occur are concentrated among the most important and least important choices" (MO 1986:18).

Alle implikasjoner som følger av simuleringene, er selvsagt helt ut betinget av de forutsetningene som legges inn eller spesifiseres. Vi finner likevel ikke nevneverdig diskusjon av modellforutsetninger, – heller ikke av hvor robuste implikasjonene er overfor manipulasjoner av dem. Hvilke justeringer av utgangsbetingelser må for eksempel til for at løsning av problemer skal bli vanligere enn "flight" og "oversight"? En endring av den såkalte løsningskoeffisient (som av en eller annen grunn er satt til 0,6)? Implikasjonene med basis i simuleringmodellen refereres ofte senere i forfatterens arbeider, men modellen som sådan, og dens forutsetninger, får man bare innblikk i gjennom artikkelen fra 1972.¹³

Modellbyggerne mener utvilsomt at Garbage Can modellen har empirisk støtte. Hva denne støtten mer presist består i kan imidlertid være uklart, selv om det gis henvisninger til utallige empiriske arbeider. Det er minst tre hovedveier som har vært fulgt ved de empiriske anstrengelsene. Den første består i å redegjøre for beslutningsprosesser og hendelsesforløp ved hjelp av de begreper og forestillinger som inngår i Garbage Can modellen. For å beskrive og forstå hva som har foregått, bringes modell-begrepene inn. Vi finner dermed en lang rekke case studier der det redegjøres for de ulike strømmene, som for eksempel en reorganisering ved et universitet analysert hovedsakelig "by considering the streams of problems, solutions, and participants" (Olsen 1976:316).

Vi har tidligere presentert ulike "ambiguities" som betingelser for organiserte anarkier og Garbage Can prosesser. Den andre empiriske hovedvei vi skal peke på er nettopp å vise at blant annet "preference ambiguity" er et grunnleggende aspekt ved organisasjoner. Observert kompleksitet og tvetydighet tas til inntekt for modell-formuleringens relevans. Det fremholdes at det etterhvert er så mange slike observasjoner, at denne helheten av "ambiguities" vanskelig kan forstås uten i et Garbage Can perspektiv (MO 1986:16-17).

En tredje empirisk strategi som har vært fulgt består i å undersøke om organisasjonsprosesser kan beskrives i tråd med *implikasjonene* fra simulering-modellen. Garbage can perspektivet antas støttet om organisasjonsfenomener faktisk kan beskrives i form av den typen av avledninger som ble antydnet ovenfor (f. eks. at det i usegmenterte strukturer ikke var vanlig at problemer ble løst). Et sted sies det for eksempel at (simu-

lerings)modellen "showed how garbage can processes within differing structures produced different problem solving performance" (MO 1986:19). Tilsvarende sies empiriske analyser å vise at "garbage can processes are affected by structural features of organizational life" (MO 1986:19). Med andre ord: Garbage Can perspektivet antas å oppnå empirisk støtte dersom hypoteser generert gjennom (simulerings)modellen ikke falsifiseres.

Dermed er hovedlinjene i Garbage Can tilnærmingen streket opp. Vi har forhåpentligvis i grove trekk fått frem modellens formål, forutsetninger og virkemåte, samt hvordan den prøves mot empiri. Slik modellen er presentert her, fremstår den (som tidligere nevnt) som en relativt enkel konstruksjon. Det er også pekt på at den innenfor modellen blir generert hypoteser som så i sin tur konfronteres med empiri. I utgangspunktet er både enkelhet og testbarhet viktige egenskaper ved vitenskapelige modeller. Det forutsetter imidlertid at forenklingene er berettigede, og at det virkelig er empirisk prøving det bygges opp til. De neste sidene er viet en metodologisk kritikk av Garbage Can tilnærmingen.

Metodologisk kritikk

For å ordne de kritiske merknadene som kan reises mot Garbage Can modellen, kan det være nyttig å gripe tilbake til de tre empiriske hovedstrategier som har vært benyttet i Garbage Can arbeider. Er dette strategier som bidrar til empirisk underbygning av modellen, slik at den – når tilstrekkelig mange empiriske arbeider er gjennomført – vil fremstå enten som *velbegrunnet*, eller som *forkastet*? På sett og vis dreier dette seg om i hvilken grad modell-konstruksjonen er falsifiserbar.

Stikkordsmessig var de tre strategiene, (a) å fortolke og beskrive ved hjelp av modellen, (b) å påvise "ambiguities" og (c) å prøve modellimplikasjonene empirisk. Vi tar dem etter tur.

(a) Beskrive og fortolke

Den første empiriske strategien var å benytte modellen som fortolkningskjema, særlig i case-studier. Det har da også vært understreket at:

The garbage can model is an effort to define an alternative way for discovering order in decision-making processes. (MO 1986:17.)

Det er altså snakk om å søke å beskrive "virkeligheten" med de begreper som er dannet innen denne ene retningen av organisasjonsteorien.¹⁴ Det er imidlertid helt klart at enhver beskrivelse av "virkeligheten" bare vil være et summarisk bilde. Noe velges ut, og noe annet blir liggende. Det er meningsløst å tenke seg helt fullstendige beskrivelser. Men det er også slik at det vil være mange andre summariske beskrivelser som er i overensstemmelse med den samme (avgrensede del av) "virkeligheten". Avhengig av hvilke begreper eller klassifikasjoner vi velger, vil vi kunne sitte med mange empirisk velbegrunnede bilder av virkeligheten. Med Arne Næss (1973:46–47) kan vi, om begrepene eller klassifikasjonene som inngår i beskrivende hypoteser, si at:

Et klassifikasjonssystemets godhet avhenger av visse hypotesers holdbarhet. Ingen klassifikasjon er i levende forskning riktig eller gal, sann eller falsk. De er mer eller mindre formålstjenelige; og denne egenskap avhenger av hvilke hypoteser som aksepteres som holdbare og interessante innen et forskermiljø på et bestemt tidspunkt.

Det at et empirisk materiale kan beskrives med det begrepsapparat som Cohen, March og Olsen har skapt, kan følgelig *ikke* være med å gi noen avgjørende empirisk støtte til Garbage Can modellen. Det gjelder selv om hvert enkelt utsagn i beskrivelsen er godt empirisk underbygget – eller om hvert utsagn oppfattes som sant. Det er andre beskrivelser og andre begrepsapparater som samtidig kan gi opphav til liksom empirisk overbevisende eller sanne beskrivelser. Kriteriet for valg av modell eller begrepsstruktur i dette tilfellet er altså knyttet til frukbarhet eller formålstjenelighet, og ikke til spørsmålet om beskrivelsen er "riktig" eller ikke.

(b) Tvetydigheter

Å vise empirisk at det eksisterer problematiske preferanser og andre tvetydigheter, patologier, el. l. knyttet til organisjoners virkemåte og valg, er ikke tilstrekkelig for å underbygge at Garbage Can modellen har relevans og krav på interesse. Inkonsistens i organisjoners valg handlinger, uklar teknologi og flytende deltakelse er alle fenomener som også kan forstås innen andre teoretiske rammer. Svikt i kollektivets evne til å opptre rasjonelt er eksempelvis et kjerneproblem innenfor "rational choice" teori. Likedan finnes en stor rasjonalistisk teori om motivasjon for deltakelse i ulike sosiale og politiske kontekster, og

March og Olsen (1976, Ch. 3) resonnerer selv innenfor en slik ramme når det gjelder spørsmålet "Who is attending to what and when?". Med andre ord: Hva "ambiguities" angår så finnes alternativ teori for å forstå dem.

Videre var de ulike "ambiguities" i utgangspunktet formulert som kjennetegn ved "organiserte anarkier", og har også senere beholdt en plass som *utgangsbetingelser* for at Garbage Can resonnemnter skal kunne trekkes inn. Det at "ambiguities" eksisterer kan altså ikke *i seg selv* være et forhold som gir avgjørende *empirisk støtte* til Garbage Can modellen.

(c) Modellimplikasjoner

Vi står igjen med den tredje empiriske strategien: Prøving av modellens implikasjoner eller forutsetninger. Denne lar seg ikke avvise like enkelt som strategiene overfor. En rekke kritiske punkter kan likevel reises, og for oversiktens skyld nummereres de.

1. Det er viktig å huske hvordan implikasjonene det er tale om er generert. Sjøppebøtte-analogien er ikke av en slik art at presise avgjørende hypoteser kan dannes. Det samme gjelder metaforen med "strømmer" av beslutningsmuligheter, deltakere, problemer og løsninger. Av det å operere med de fire strømmene, en beslutningsstruktur og en aksstruktur, følger det i seg selv få om noen implikasjoner, dvs empiriske konsekvenser avledet *deduktivt*. Hva kjennetegner det som trer istedet, nemlig slutninger og hypotesedannelse via metaforer?

Aller først bør det understrekes hva en metafor er.¹⁵ Med en metafor menes:

a particular set of linguistic processes whereby aspects of one object are "carried over" or transferred to another object, so that the second object is spoken of as if it were the first. (Hawkes 1972:1.)

Litt fyldigere forstås metaforen ved først:

å skilje mellom *den bokstavlege meininga til ordet eller setninga* på den eine sida, og *avsendarens intenderte meining med utsagnet* på den andre. I ei normal setning fell den bokstavlege og den intenderte meininga saman, medan dei skil lag i ein metaforisk setning. Den intenderte tydinga er noko anna enn den bokstavlege. (Heradstveit og Bjørge 1987:64)

For dikteren kan det gis mange gode grunner for å skrive "Solen skjen fra en nyvasket blå Himmel utover Sne-dynner som Stormen hadde veltet ned

om Natten",¹⁶ heller enn å formulere seg bokstavelig for å beskrive det samme. Likedan støter vi ofte på metaforer i politisk debatt og tenkning, idag som tidligere. Et velkjent eksempel fra *Fyrsten*:

Han maa altsaa være ræv for at kunne ane snarerne og løve for at kunne skræmmé ulvene. De der udelukkende holder sig til løven, forstaar ikke tingene." (Machiavelli 1898:76.)

Her fornemmer alle umiddelbart hva som menes – av fyrster kreves både listighet og styrke, men Machiavelli anstrenger seg også for å forklare utsegnene nærmere. Bokstavelig talt er fyrstene selvsagt hverken løver eller rever.

Metaforer vil alltid være viktige i politikken, idet språket er politikernes viktigste redskap. I statsvitenskapelig sammenheng vil det være av interesse å forstå hvilke bilder som benyttes, av hvem, hvorfor, med hvilke effekter, osv (jfr Miller 1979, Petersson 1987). Teoridannelse med metaforer som redskap er et helt annet spørsmål, og det er (utelukkende) det som behandles her.

Teoriutvikling ved hjelp av metaforer vil ta form av å gjenfinne egenskaper innenfor metaforen i den "virkelighet" som studeres. Metaforen er ikke et sett av premisser som konklusjoner (hypoteser) kan avledes fra; hypotesen bunnar i at noe innenfor bildet (f.eks. at det er strømmer) antas å være *analogt* med noe annet (f.eks. noe ved organisasjoners virkemåte). Det observeres en ensartethet mellom to fenomener i én henseende, og det antas at fenomenene har likheter også i andre henseende. Slutningsformen er utpreget induktiv (jfr. Snidal 1985:31); hypoteser fremkommer relativt usystematisk gjennom analogier. Her er ingen deduktiv slagkraft i resonnementene, hvilket utvilsomt må være en svakhet.

Innslaget av *vilkårighet* ved dannelsen av hypoteser via analogislutninger vil være stort. Det eksisterer ikke kriterier knyttet til hvilke analogislutninger som med rimelighet kan trekkes, og hvilke som ikke går. Hvorfor er ikke søppelets lukt av betydning i Garbage Can modellen, slik at noe som tilsvarer lukten registreres i organisasjonslivet (Pinder og Warren Bourgeois 1982)? Hva med renholdsarbeiderne som tømmer søppelet (beslutningsmulighetene) og kjører søppelet (problemer og løsninger) på store fyllplasser? Gir det grunnlag for å formulere en parallell påstand om organisasjoner? I analogiens verden kan strømmene – for å skifte metafor –

vikle seg inn i hverandre på en slik måte at den ene ikke kan skilles fra den andre. Gir dette opphav til en interessant "innviklings"-hypotese om organisasjoners virksomhet? Hva med å legge strømmene i rør, – eller demme dem opp? Vi glir lett over i det rene tøv: "Unrestricted use of analogical reasoning leads to absurd results" (Musgrave 1988:220), og begrensende og styrende kriterier har vi som nevnt ikke.

Holder vi oss till Garbage Can modellen slik den i få setninger presenteres "in pure form" (MO 1986:17), er den altså lite mer enn et begrepskjema og et grunnlag for analogi-slutninger. Hypoteser vil kun fremkomme gjennom fantasifull overføring av mening fra bilde til "virkelighet". For å kunne trekke slutninger mer *deduktivt* – innenfor bildet – trengs flere og mer presise forutsetninger, for eksempel om "rates and patterns of flows" (CMO 1972:3). Det vil kunne gjøre at de rene analogislutningene forlates til fordel for slutningsmåten i analytiske resonnementer eller modeller: Fra kombinasjoner av gitte premisser avledes empiriske konsekvenser eller testbare hypoteser.

Bare i én sammenheng er det lagt inn så presise forutsetninger at hypoteser genereres deduktivt (heller enn gjennom analogier), og det er i den opprinnelige Garbage Can simulering-modellen (CMO 1972). Her er det mange og presise forutsetninger, og simuleringene gir en rekke hypoteser. En viss deduktiv slagkraft oppnås.¹⁷ Og prisen for denne gevinsten ligger i valget av forutsetninger.

2. Det spørsmål som nå melder seg er om test av de implikasjoner det her er tale om – fra simuleringene, i det hele tatt kan tjene til empirisk underbygning av Garbage Can tilnærmingen. To grunner trekker i retning av et negativt svar.

2.1. For det første, hvilken betydning vil det kunne ha for Garbage Can perspektivet om vi *ikke* finner empirisk støtte for implikasjonene? Ta følgende hypotese som illustrasjon:

important problems are more likely to be solved than unimportant ones. (CMO 1972:11.)

Gitt at selve test-prosedyren er tilfredsstillende, så må et eventuelt manglende empiriske samsvar bety at det er noe galt med modellen. Med *simuleringmodellen* vel å merke!

Men hvis valget av strømningshastigheter, løsningskoeffisient, el. l. i modellen ble justert, ville en ikke da også få en litt annen implikasjon. Og kan man ikke spesifisere forutsetningene ved si-

muleringe slik at hvilket som helst empirisk mønster når det gjelder løsning av viktige versus uviktige problemer kan genereres? I prinsippet er det kun et teknisk problem å spesifisere modellen – det er et hav av mulige kombinasjoner av forutsetninger, slik at implikasjonene er i samsvar med data som foreligger. Det vil alltid være mulig å velge strømningshastigheter, koplinger og løsningskoeffisient slik at modellen får støtte i foreliggende data.

Test av implikasjonene vil ikke berøre Garbage Can modellen i *ren form* (grunn-metaforene), men bare den aktuelle – ganske vilkårlige – simuleringmodell som er spesifisert. Det blir følgelig *hverken mer eller mindre berettiget* å operere med Garbage Can begrepene og resonnementene (metaforene) *avhengig av om hypotesen ovenfor (eller andre implikasjoner fra simuleringene) får empirisk støtte eller ikke*. Vi står dermed tilbake med en teorikonstruksjon med dominerende innslag av ikke-falsifiserbarhet, hvilket selvsagt er problematisk.

2.2. La oss nå ta for gitt at det er formulert en Garbage Can modell med en viss deduktiv slagkraft – hvor hypoteser følger av premisser. I og med simuleringmodellen er det jo foretatt en dreining bort fra rene (frie) analogi-slutninger. Det kan likevel være problemer knyttet til hva som kan aksepteres som modeller (i samfunnsvitenskaplig sammenheng). Det spørsmål som reiser seg er om Garbage Can (simulering)modellen er en akseptabel modellformulering. Hvilke forutsetninger som bygges inn i modellen vil være helt avgjørende for det svar som gis.

Ulike syn gjør seg gjeldende når modellforutsetninger skal vurderes. Ett syn, knyttet til Milton Friedmans navn, legger vekt på at modeller testes gjennom sine empiriske konsekvenser eller prediksjoner heller enn ved fokusering av deres forutsetninger.

Truly important and significant hypotheses will be found to have "assumptions" that are wildly inaccurate descriptive representations of reality, in general, the more significant the theory, the more unrealistic the assumptions (in this sense). The reason is simple. A hypothesis is important if it "explains" much by little, that is, if it abstracts the common and crucial elements from the mass of complex and detailed circumstances surrounding the phenomena to be explained and permits valid predictions on the basis of them alone. To be important, therefore, a hypothesis must be descriptively false in its assumptions; it takes account of, and accounts for, none of the many other attendant circumstances, since its very success shows them to be irrele-

vant for the phenomena to be explained. (Friedman 1979:26.)

Friedmans syn har naturlig nok møtt sterk motbør. Med Simons (1963) ord dreier det seg om et "principle of unreality". Kjernen i innvendingene som har vært reist er at det i en forklaring – i eksplanans, ikke kan inngå utsagn som er falske.

If the assumptions are wildly inaccurate, the model applies nowhere and its implications becomes nonfalsifiable. (Fiorina 1984:73.)

En forklaring kan bare bygges omkring tilnærmet sanne eller treffende utsagn.¹⁸ Et lite forbehold er nødvendig: Hvis en modells implikasjoner, til tross for forutsetninger som i utgangspunktet synes helt urealistiske, over tid synes å få god empirisk støtte, så kan det ha vært våre forestillinger om realisme (i utgangspunktet) som var uholdbare eller urealistiske.

Strengt tatt har spørsmålet om realistiske forutsetninger to sider, og det kan være vanskelig å holde dem klart adskilte. På den ene siden kan forutsetninger være mer eller mindre realistiske i betydningen mer eller mindre sanne. På den annen side kan de være mer eller mindre realistiske i betydningene mer eller mindre relevante. Ideelt sett bør forutsetninger være (tilnærmet) sanne og relevante. Vi må imidlertid holde muligheten åpen for at de andre kombinasjonene kan forekomme, eksempelvis at forutsetningene i en modell er både sanne og irrelevante. Det kan være helt andre forhold som forklarer fenomenet som studeres enn de som uttrykkes i modellen, selv om premissene som legges i form av forutsetninger stort sett er sanne.

Hva ligger nærmere bestemt i det å kreve relevante forutsetninger? Gjennom en modellformulering genereres hypoteser, og den "mekanisme" hvorigjennom *det* skjer – og hvorigjennom hypotesen får sin *begrunnelse* – må være dekkende for hva som faktisk kan tenkes å foregå av prosesser på området. Det er imidlertid vanskelig å presisere hvilke krav som må imøtekommes for at en mekanisme skal kunne sies å være adekvat, eller – med andre ord – for at en hypotese skal være tilfredsstillende begrunnet.

I bunn og grunn er dette ensbetydende med å presisere betingelsene for forklaring (av sosiale og politiske fenomener). Det en forklaring grovt sagt sikter mot, er å bringe oss til å forstå hvorfor det fenomen som skal forklares faktisk observeres. Gitt resonnementene som utgjør forklarings-

gen, forstår vi at eksplanandum-fenomenet var å forvente. Modeller som *ikke* bidrar til slik forståelse kan heller ikke, selv om forutsetningene er (tilnærmet) sanne og uansett hvor godt svaret mellom modellimplikasjoner og observasjoner er, sies å bidra til å forklare fenomenene som studeres. Slike modeller representerer ikke relevante eller adekvate mekanismer.

Hvordan forholder det seg i denne sammenheng med Garbage Can modellen, og da menes den hypotesegenererende modell (simuleringene)? Det finnes bare i begrenset grad redegjørelser for modellforutsetningene. Det finnes følgelig ikke tilfredsstillende diskusjoner av de enkelte forutsetningenes realisme, eller av hvor adekvat modellen som helhet er for forståelse av hva som ligger bak hypotesene som genereres.

Er det for eksempel realistisk å operere med et gitt antall tidsperioder i modellen? Er det realistisk å operere med en løsningskoeffisient på 0,6 for hver periode? Er det i det hele tatt dekkende å operere med en strøm av løsninger på samme måte som det opereres med en strøm av dektakere? Det kan formuleres temmelig mange spørsmål av denne typen.

Garbage Can modellen kan sies å mangle realisme først og fremst i betydningen relevans. Mekanismen bak fenomenene er ikke adekvat. Vi skal nevne to grunner til dette. I og med den manglende relevans vil det være av liten interesse å diskutere hvorvidt forutsetningene er sanne eller ikke.

Garbage Can resonnementene mangler realisme – selv i forbindelse med simuleringene – først og fremst fordi en *ikke kommer ut over det metaforiske*. Det opereres med uavhengige "strømmer", ulike hastigheter på strømmene og forskjellige koplinger av dem. Men i organisasjoner er det ikke, bokstavelig talt, slike strømmer. Vi kan ikke uten videre observere noen strøm av løsninger. Før observasjon er mulig må vi få vite mer presist hva som rent faktisk *tilsvaret* den uavhengige strøm av løsninger som forekommer i metaforen. Når vi slik på hvert punkt har fått vite hva som – presist – tilsvaret metaforens elementer, har vi kanskje fått presentert en mekanisme som bringer oss til forståelse. Garbage Can modellen er imidlertid ikke bragt nevneverdig i denne retning. Modellen er metaforisk, og metaforer gir ikke – uten et akkompagnement av "oversettelser" som overflødiggjør den, noen forklaring.

Implikasjonene i kjølvannet av Garbage Can

simuleringene gjelder organisasjoners aktivitet, eksempelvis i hvilken grad problemer løses. Den (simulerings)modell som begrunner implikasjonene om organisasjoners aktivitet, inneholder ikke grunnforestillinger knyttet til organisasjonsmedlemmenes motivasjon, preferanser, oppfatninger og situasjonsforståelse. Et klart uttrykk for dette er at deltakere i modellen utgjør en strøm som er *uavhengig* av problemer og løsninger. Problemer og løsninger får strømme frikoplet fra deltakere. Vi innbys til å forstå beslutninger i organisasjoner uten at beslutningstakernes ønsker, følelser, overveielser og virkelighetsoppfatninger bringes inn.

Her må vi spørre: Kan en modell hvis formål det er å forklare organisasjonsaktivitet, helt se bort fra de – kanskje skiftende og uklare – motiver og oppfatninger som gjør seg gjeldende blant individene som befolker organisasjonen? Å ikke la aktørenes intensjoner og forestillinger ha noen plass i modellen overhode (hvilket er det som *de facto* gjøres i Garbage Can sammenheng), er noe langt mer dramatisk enn å avvise prinsippet om metodologisk individualisme. Det er også å avvise den modellmessige relevans av et *meningsaspekt* – som er sentralt i hermeneutisk tenkning, såvel som *innlevelse* – noe som er viktig ved interpretative forklaringer.¹⁹ Med fokusering av de ulike strømmene, blir det ikke angitt mikroprosesser der individer og deres interaksjon tydeliggjøres. Det er dermed lite oppsiktsvekkende å hevde at fordi egenskaper ved organisasjonsdeltakerne – som deres intensjoner og oppfatninger – helt blir utelatt i modellen, blir den å betrakte som en relativt urealistisk konstruksjon. I allefall så lenge formålet er forklaring og forståelse.

Ad et par veier er vi kommet til at Garbage Can modellen er lite realistisk. Det er likevel mulig å tenke seg modellen forsvart med Friedmans synspunkter, slik de ble presentert ovenfor. Det er mulig å si at det ikke er så farlig om modellens forutsetninger ikke er realistiske, bare prediksjonene får empirisk støtte. Haken ved et forsvar av denne typen er imidlertid, som vi var inne på tidligere, at modellen kan spesifiseres slik at hvilke som helst observasjoner gir den støtte.

3. Når forbundet med det som er sagt ovenfor om Garbage Can tilnærmingens metaforiske karakter, skal en siste innvending berøres. Et sted sies det at:

The problems that end up being attached to the choice are disproportionately problems that have no better place to go. The solutions that end up being appropriate

for the problems are disproportionately solutions that have no other problems to solve. (MO 1976:47.)

Et annet sted:

Problems come to seek connections to choice-opportunities that solve them, solutions come to seek problems they handle successfully. (CMO 1976:31.)

Nok en formulering er:

an organization is a collection of choices looking for problems, issues and feelings looking for decision situations in which they might be aired, solutions looking for issues to which they might be the answer, and decision makers looking for work. (CMO 1972:2.)

Hvordan skal vi forstå slike utsagn?

At beslutningsmuligheter leter etter problemer, eller at løsninger leter etter saker hvor de kan være svaret, er eksempler på svært problematiske utsagn. De er enten nærmest meningsløse (hvis de tas bokstavelig), eller de er tilsørende (hvis de tolkes metaforisk). Hverken beslutningsmuligheter eller løsninger har *intensjoner*, – de kan ikke lete eller søke noe som helst på egen hånd. Å påstå noe slikt gir ikke god mening. For at utsagnene ovenfor skal bety noe, må de altså "oversettes". For at vi skal gå med på at "løsninger søker problemer som de kan hankses med", må dette forklares for oss ved at ulike *individer* som bærere av problemer og løsninger bringes inn.²⁰ Men det betyr at vi etter "oversettelsen" igjen vil ha nærmet oss den organisasjonsteori som Garbage Can tilnærmingen sprang ut av og ønsket å distansere seg fra, – der det er aktører, interaksjon, preferanser, følelser, oppfatninger, etc. Det blir overflødig å holde på de nevnte utsagnene, hvis det som menes er noe annet enn det som sies. Det er dessuten tilsørende, – det tildekker hva modellbyggerne egentlig mener. Med noen ord fra Arne Næss:

Metaforer brukes bedre til å stimulere fantasien og egge til dåd enn til å fremstille kompliserte spørsmål på en nyansert måte. Selv om dikteren har skuet sannheten kan hans publikum risikere aldri å komme utenfor bildets begrensning. (Næss 1965:13–14.)

Avslutning

Garbage Can tenkningen preges av enkelhet. Det er foretatt mange empiriske analyser med Garbage Can modellen som utgangspunkt. Dette til tross, kan det reises mange og tungtveiende metodologiske innvendinger mot tilnærmingen. Den

modellmessige enkelhet går ikke sammen med nevneverdig deduktiv slagkraft. Teoridannelsen preges av analogi-slutninger. Det er vanskelig å utforme en virkelig empirisk prøving av Garbage Can modellen. Johan P Olsen (1988:17) skulle altså på organisasjonsanalysenes område ha rimelig dekning for den påstand at "det finnes i dag ikke noe velutviklet teoretisk alternativ til rasjonelle beslutningsmodeller". Hans antydning av at Garbage Can tenkningen skulle kunne inngå som ledd i en nyorientering av organisasjonsteorien, som ledd i utviklingen av et nytt teoretisk perspektiv, synes imidlertid mer tvilsom. Garbage Can anstrengelse virker vanskelige å legitimere på teoretisk og metodologisk grunnlag.

Selv om det er pekt på grunnleggende problemer ved hvordan hypoteser genereres, og ved måten konfrontasjonen med empiri skjer, betyr ikke det at det ikke skulle være elementer å ta vare på innenfor Garbage Can tenkningen. Tvert imot. At deltakelsen i organisasjoner kan være flytende er for eksempel en viktig påpekning (– vi får en interessant ny variabel). Vi trenger å vite hvorfor deltakelsen flyter, og vi bør gripe konsekvensene av "the ambiguity of organization". En annen illustrasjon: Det kan være viktig å ha med seg at aktører kan være ensidig opptatt av å fremme egne løsninger, selv i situasjoner hvor en ikke med rimelighet kan si at det eksisterer et problem hvor denne løsningen er svaret. Det kan skje systematisk gjennom rekruttering av organisasjonsmedlemmer med en utdannelse som ikke tilsvare organisasjonens problem-verden. Som det ble understreket innledningsvis, er det interessante og verdifulle trekk ved Garbage Can anstrengelsene. Problemet er at disse trekkene ikke utformes og integreres i en tilfredsstillende teoretisk ramme. Det er på høy tid å forlate det pre-teoretiske stadium.

Noen vil kanskje mene at kritikken som er reist mot Garbage Can tilnærmingen ikke treffer, fordi tilnærmingen ikke er treffende fremstilt. Egeberg (1984) har eksempelvis en ganske annerledes fortolkning og plassering av tilnærmingen. Stikkordsmessig blir det å se organisasjoner som løst koblede systemer, karakterisert som "møtet mellom det rasjonelle mennesket og den irrasjonelle organisasjon" (s41). Vi får inntrykk av at tilnærmingen er nært beslektet med rasjonalistisk teori, der det bygges på presise forutsetninger om individuell rasjonalitet.²¹

Om vi holder oss til de teoretiske arbeider – nevnt innledningsvis – der Cohen, March og Ol-

sen presenterer Garbage Can modellen, er det ikke grunnlag for å se dette som en rasjonalistisk tilnærming. Vi finner *ingen* presise forutsetninger om rasjonell adferd. Modellresonnementene er *ikke* avhengige av at slike forutsetninger gjøres. Det vil *ikke* kunne påvises noen konsekvenser av å si at nå endrer vi forutsetningene i resonnementene fra "begrenset rasjonalitet" til "egoistisk nyttemaksimering"; slike adferdsforutsetninger er ikke operative i resonnementene. Vi gjenfinner i Garbage Can sammenheng forøvrig heller ikke det deduktive tilsnitt som preger rasjonalistisk teoridannelse i betydelig grad.

Ubegrunnet er Egebergs tolkning selvsagt ikke. Når det gjelder én av strømmene – strømmen av deltakere, er det gjort enkelte anstrengelser for å forstå den i rasjonalistiske termer. Det har vært et ønske å undersøke i hvilken grad "the micro structure of attention affects the flows of events" (MO 1976:39). Ved analysene av fordelingen av "attention" – som er et knapt gode, antas det at aktørene handler på basis av egeninteresse i ganske snever forstand. Særlig mange og omfattende analyser av denne typen finner vi imidlertid ikke. De fremstår som marginale.²² Det er heller ikke slik at vi finner tilløp til tilsvarende analyser når det gjelder de andre strømmene (problemer, løsninger, beslutningsmuligheter), dvs hvordan disse har basis i individers preferanser og adferd. Det hovedinntrykk Garbage Can litteraturen etterlater er altså ikke i samsvar med et rasjonalistisk perspektiv:

The thrust of this theory's approach was to focus less on the details of individual decision making, and more on the aggregate flows of people, problems, and solutions through organizational networks. (Padgett 1980:583.)

Innen "rational choice" modeller fokuseres detaljene ved aktørenes aktivitet.

I Garbage Can litteraturen finner vi forøvrig formuleringer som peker i en helt annen enn rasjonalistisk retning. Det sies for eksempel – og dette er et svært radikalt utsagn i samfunnsvitenskapelig sammenheng – som bakgrunn for formuleringen av Garbage Can modellen at:

Preferences, *even individual preferences*, do not seem to have the properties assumed by a willful theory of action. (MO 1986:15–16; min uth.)

Det sies at man vil bort fra adferdsteori der:

we assume things are ordered by their consequential connections. (...) The central idea of garbage can mo-

dels is the substitution of a temporal order for a consequential order. (MO 1986:17.)

Rasjonalistisk teori kan ikke gi slipp på intensjonalitet ("willful action"), og heller ikke at forventede konsekvenser betyr noe for forståelsen av beslutningsaktivitet. Rasjonalistiske modeller og Garbage Can modeller tilhører i så måte hver sin verden, – den sistnevnte type kan ikke være en variant av den førstnevnte.

Garbage Can tilnærmingen er kritisert med basis i relativt generelle velkjente prinsipper for teoriutvikling. Det er likevel ikke prinsipper alle vil godta. De konkrete vurderinger som er gjort vil det selvsagt heller ikke råde almen enighet om berettigelsen av. Det vil videre kunne hevdes at metodologiske prinsipper er en integrert og uadskillelig del av enhver tilnæringsmåte, og at metodologiske synspunkter som råder grunnen innen én tilnærming ikke nødvendigvis er egnet grunnlag for å vurdere praksis innenfor andre tilnæringsmåter (som jo vil hvile på egne metodologiske grunnregler). Det betyr, slik særlig Feyerabend (1975) har understreket, at vi ikke kan stille opp kriterier som kan fungere som virkelig upartiske dommere i kampen mellom konkurrerende tilnæringer. Faktisk teoriutvikling må istedet forstås som anarkistisk, og slik bør den også være. Det er ikke "law-and-order science" som gir fremgang. Det er snarere slik at "the only principle that does not inhibit progress is: anything goes" (Feyerabend 1965:).

Hva om vi er villige til å godta at "anything goes", i den forstand at teori som til å begynne med ikke er i samsvar med dominerende prinsipper for teoridannelse, etterhvert kan vise seg å være fruktbar og viktig? Smuldrer vår kritikk av Garbage Can modellen hen? Prinsippet om at "anything goes" kan neppe bety at enhver teoriansats, uansett hvilke metodologiske prinsipper som er lagt til grunn, vil lede frem mot fruktbare resultater. Det at vi (kanhende) *ex post* finner enkelt-eksempler på teoriutvikling som best kan forstås ut fra Feyerabends posisjon, betyr ikke at vi *ex ante* – eller i selve teoribyggingsprosessen – alltid kan legge til grunn at "anything goes" heller enn å bygge på foreliggende velbegrunnede prinsipper for utvikling av teori. En videre diskusjon av denne problematikken for Garbage Can modellens vedkommende, fordrer imidlertid en avklaring av hvilke metodologiske prinsipper modellen faktisk bygger på.

Referanser

- Barry, B and R Hardin, 1982; *Rational man and irrational society?* Sage, Beverly Hills.
- Christensen, T og M Egeberg, 1984; Noen trekk ved forholdet mellom organisasjonene og den offentlige virksomhet, i L Skare (red.): *Forvaltningen i samfunnet*. Tanum-Norli, Oslo.
- Cohen, MD, JG March and JP Olsen, 1972; A Garbage Can Model of Organizational Choice. *Administrative Science Quarterly*. 17:1–25.
- Cohen, MD, JG March and JP Olsen, 1976; People, Problems, Solutions and the Ambiguity of Relevance, i March og Olsen (red.): *Ambiguity and Choice in Organizations*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Egeberg, M, 1981; *Stat og organisasjoner*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Egeberg, M, 1984; *Organisasjonsutformning i offentlig virksomhet*. Aschehoug/Tanum-Norli, Oslo.
- Elster, J, 1983; *Explaining Technical Change*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Feyerabend, P, 1975; *Against Method*. NLB, London.
- Fiorina, MP, 1984; Formal Models in Political Science. In HB Asher et al (eds.), *Theory-Building and Data Analysis in the Social Sciences*. University of Tennessee Press, Knoxville.
- Friedman, M, 1979; The Methodology of Positive Economics. In F Hahn and M Hollis (eds.), *Philosophy and Economic Theory*. Oxford University Press, Oxford.
- Hammond, TH, 1987; Agenda Control, Organizational Structure, and Bureaucratic Politics. *American Journal of Political Science*. 31:379–420.
- Hammond, TH and GJ Miller, 1985; A Social Choice Perspective on Expertise and Authority in Bureaucracy. *American Journal of Political Science*. 29:1–28.
- Harwkes, T, 1972; *Metaphor*. Methuen: London.
- Hawley, KE and Nichols, ML, 1982; A Contextual Approach to Modeling the Decision to Participate in a "Political" Issue. *Administrative Science Quarterly*. 27:105–119.
- Hempel, CG, 1965; *Aspects of Scientific Explanation*. Free Press, New York.
- Heradstveit, D og T Bjørge, 1987; *Politisk kommunikasjon. Introduksjon til semiotikk og retorikk*. TANO, Oslo.
- Jackson, PM, 1982; *The Political Economy of Bureaucracy*. Philip Allan, Oxford.
- Kramer, G, 1986; Political Science as Science. In HF Weisberg (ed.), *Political Science: The Science of Politics*. Agaton Press, New York.
- Lane, JE, 1982; Tre dogmer i forvaltningsforskningen. *Nordisk Administrativt Tidsskrift*. 63:159–167.
- Lave, CA and JG March, 1975; *An Introduction to Models in the Social Sciences*. Harper and Row, New York.
- Machiavelli, N, 1898; *Fyrsten*. Aktieforlaget, Kristiania.
- March, JG, 1981; Decision Making Perspective. Decisions in Organizations and Theories of Choice. In A

- van de Ven and W Joice (eds.), *Assessing Organizational Design and Performance*. Wiley, New York.
- March, J G and J P Olsen, 1976; Attention and the Ambiguity of Self-interest. In J G March and J P Olsen (eds.), *Ambiguity and Choice in Organizations*. Universitetsforlaget, Oslo.
- March, J G and J P Olsen, 1976; Organizational Choice under Ambiguity. In J G March and J P Olsen (eds.), *Ambiguity and Choice in Organizations*. Universitetsforlaget, Oslo.
- March, J G and J P Olsen, 1986; Garbage Can Models of Decision Making in Organizations. In J G March and R Weissinger-Baylon (eds.), *Ambiguity and Command*. Pitman Publishers, Marshfield MASS.
- March, J G and P J Romelaer, 1976; Position and Presence in the Drift of Decisions. In J G March and J P Olsen (eds.), *Ambiguity and Choice in Organizations*. Universitetsforlaget, Oslo.
- March, J G, 1988; *Decisions and organizations*. Basil Blackwell, Oxford.
- Masuch, M and P LaPotin, 1989; Beyond Garbage cans: An AI Model of Organizational Choice. *Administrative Science Quarterly*. 34:38-67.
- Miller, E F, 1979; Metaphors and Political Knowledge. *American Political Science Review*. 73:155-170.
- Miller, G J and T M Moe, 1986; The Positive Theory of Hierarchy. In H Weisberg (ed.), *Political Science: The Science of Politics*.
- Moe, T M, 1984; The New Economics of Organization. *American Journal of Political Science*. 28:739-777.
- Morgan, G, 1988; *Organisasjonsbilder (Images of Organizations)*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Musgrave, A, 1988; Is There a Logic of Scientific Discovery? *LSE Quarterly*. 2:205-227.
- Næss, A, 1965; *Hva er filosofi?* PAX, Oslo.
- Næss, A, 1973; *Vitenskapsfilosofi*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Olsen, J P, 1976; Choice in an Organized Anarchy. In J G March and J P Olsen (eds.), *Ambiguity and Choice in Organizations*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Olsen, J P, 1988; *Political Science and Organization Theory*. LOS-senteret (notat 88/22), Bergen.
- Olsen, J P, 1988; *Statsstyrer og institusjonsutforming*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Padgett, J F, 1980; Managing Garbage Can Hierarchies. *Administrative Science Quarterly* 25:581-604.
- Petersson, O, 1987; *Metaforernas makt*. Carlssons, Stockholm.
- Pfeffer, J, 1982; *Organizations and Organization Theory*. Pitman Publishers, Marshfield MASS.
- Pfeffer, J and G R Salancik, 1978; *The External Control of Organizations: A Resource Dependence Perspective*. Harper and Row, New York.
- Pinder, P G and V Warren Bourgeois, 1982; Controlling Tropes in Administrative Science. *Administrative Science Quarterly*. 27:641-652.
- Pinfield, L T, 1986; A Field Evaluation of Perspectives on Organizational Decision Making. *Administrative Science Quarterly*. 31:365-388.
- Rommetveit, K, 1976; Position and Presence in the Drift of Decisions. In J G March and J P Olsen (eds.), *Ambiguity and Choice in Organizations*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Scott, W R, 1981; *Organizations: Rational, Natural, and Open Systems*. Prentice-Hall, Engelwood Cliff.
- Shepsle, K, 1986; Institutional Equilibrium and Equilibrium Institutions. In H Weisberg (ed.), *Political Science: The Science of Politics*. Agaton Press, New York.
- Simon, H, 1963; Problems of Methodology - Discussion. *American Economic Review. Papers and Proceedings*. 53:229-31.
- Simon, H, 1976; *Administrative Behavior*. Macmillan, New York.
- Simon, H, 1985; Human Nature in Politics: The Dialogue of Psychology with Political Science. *American Political Science Review* 79:293-304.
- Snidal, D, 1985; The Game Theory of International Politics. *World Politics*. 25-57.
- Sproule-Jones, M, 1982; Public Choice Theory and Natural Resources: Methodological Explication and Critique. *American Political Science Review*. 76:790-804.
- Weick, K E, 1976; Educational Organizations as Loosely Coupled Systems. *Administrative Science Quarterly*. 21:1-19.

Noter

- ¹ En takk for nyttige reaksjoner, kritikk og kommentarer til Jon Hovi, Per Selle, Francesco Kjellberg, Johan P Olsen, Anders Sannerstedt, Rune Sørensen og Arild Underdal. Ansvar for gjenværende misforståelser, feiltolkninger og andre mangler er selvagt mitt alene.
- ² I det følgende benyttes uttrykket Garbage Can modellen, selv om det i realiteten er tale om flere nært beslektede modeller.
- ³ Forkortelsene CMO (for Cohen, March og Olsen) og MO (March og Olsen) benyttes for enkelthets skyld ved sitater fra de nevnte kilder.
- ⁴ Dette er en påstand om at kollektive beslutninger til en viss grad er sammensatt av enkeltindividets handlinger eller beslutninger. Det er ikke en påstand om at en reduksjon og oppsplitting av kollektiv adferd i individuelle komponenter er nødvendig betingelse for å forstå og forklare denne adferden.
- ⁵ Eller et annet sted: "Theories of rationality assume that organizations have preferences and that preferences will drive action" (MO 1986:15).
- ⁶ Public choice modellene vil ligge nær det March benevner som politiske modeller: "decision-making in organizations has been seen as involving multiple actors with inconsistent preferences, thus a political system" (March 1988:5). I organisasjonene viker dermed det enhetlige hierarki plass for mer eller

mindre løse koalisjoner. Det har vært fremholdt at "the organization is a coalition of groups and interests, each attempting to obtain something from the collectivity by interacting with others, and each with its own preferences and objectives" (Pfeffer og Salancik 1978:36).

- ⁷ Se f. eks. Simons behandling av forestillingen om "organization goals", hvor det blir nødvendig "to clarify the relations between organization goals and personal motives" (p 258).
- ⁸ Her kan en selvsagt spørre hva det vil si at en organisasjon opererer på basis av løse ideer, og at "it discovers preferences through action more than it acts on the basis of preferences" (CMO 1972:1). Ordvalget er slik at *organisasjonen* ses som en enhet – et slags "selv" – med ideer og muligheter for å oppdage egne preferanser. Vi merker oss altså at betingelsen er *formulert* på *organisasjonsnivå*, og ikke på *individnivå*.
- ⁹ Jfr nyere teori om preferanseaggregering, spesielt Shepsle (1986), Miller og Moe (1986), Hammond og Miller (1985) og Hammond (1987).
- ¹⁰ Lane (1982) representerer i noen grad en normativt orientert kritikk.
- ¹¹ Om systematisk bruk av metaforer i organisasjonsteorien, se Morgan 1988.
- ¹² Se Cohen, March og Olsen (1972:5–6; 1976:27–31) for de benyttede sitater.
- ¹³ En talende illustrasjon er en fotnote-presentasjon av Garbage Can modellen i et av Olsens nyere arbeider. Modellen angis slik: "The garbage can model assumes that problems, solutions, decision makers, and choice opportunities are independent, exogenous streams flowing through a system. Solutions are linked to problems primarily by their simultaneity, *relatively few problems are solved, and choices are made for the most part either before any problems are connected to them (oversight), or after the problems have abandoned one choice to associate themselves with another (flight).*" (Olsen 1988:33, n. 3; min uth.) Her legger vi merke til at annet ledd i modellpresentasjonen, som er understreket, egentlig er implikasjoner fra *simuleringsmodellen*. Dette er altså implikasjoner som hviler på meget strenge forutsetninger, og ikke noe som følger kun av det at en tenker seg strømmer av deltakere, problemer, løsninger og beslutningsmuligheter. Mer om dette senere.
- ¹⁴ Illustrasjoner kan være Olsen (1976), og enda klare Rommetveit (1976). I det sistnevnte arbeid sies det: "Our data are good enough to exclude some models (standard operating organizational procedure, individual rational choice, bargaining-coalition building model). We think the basic features of the process come close to that of the garbage can. However, the data do not allow us to give a full description in terms of this model . . ." (Rommetveit 1976:150)
- ¹⁵ I arbeider innenfor Garbage Can tradisjonen vil man finne begrepet *metafor* benyttet på en så vid måte at nærmest alle modeller for organisasjonsanalyse blir metaforiske, eller vil inneha metaforiske elementer (March 1981, 1988; March og Olsen 1986). I den grad det meste blir metaforer, blir nytten eller fruktbarheten av å operere med begrepet minimal. Derfor velges det her en snevrere definisjon, og vekten legges på hvilke *slutningsformer* eller *former å resonnerer på* metaforer gir grunnlag for. Fra Peter Egges roman *Oprørere* (utgitt i Oslo i 1934, s. 7).
- ¹⁷ At simuleringer er nødvendig hjelpemiddel for å trekke slutninger, kommer av at modellen med alle forutsetninger spesifisert blir for kompleks til at det kan gjøres på annen måte.
- ¹⁸ Dette er særlig tydelig i "covering law" forklaringer (Hempel 1965), hvor eksplanandum-fenomenet forklares gjennom subsumsjon under generelle hypoteser (almene lover). Er ikke lov-utsagnet og de beskrivende utsagn i eksplanans å betrakte som samme, så kan heller ikke eksplanandum-fenomenet avledes – og bli forklart.
- ¹⁹ Dette betyr altså at Garbage Can modellen blir betenkelig ut fra et rasjonalistisk syn på forklaringer (pga bruddet på kravet om metodologisk individualisme) og ut fra et interpretativt syn (pga at innlevelse ikke søkes). Garbage Can modellen er heller ikke tilfredsstillende ut fra et "covering law" perspektiv på forklaringer, og imøtekommer iallefall ikke kravene til gyldige deduktivt-nomologiske forklaringer.
- ²⁰ Dette er iallefall én mulig vei å gå for å gi mening til utsagnet.
- ²¹ Egeberg henviser i denne forbindelse f. eks. til Barry og Hardin (1982), som er en samling "public choice" og "social choice" artikler.
- ²² Det er først og fremst tale om (mindre deler av) March og Olsens kapittel "Attention and the Ambiguity of Self-interest" i *Ambiguity and Choice* (1976), og de spor dette har etterlatt seg i senere fremstillinger av Garbage Can modellen (f. eks. MO 1986:21).

Översikter och meddelanden

Semiotik och kinesisk retorik

1.1 Inledning

Traditionell kommunikationsteori, den så kallade processkolan eller interpretivismen¹ ser kommunikation som en linjär process där en sändare skickar ett meddelande till en mottagare. Om mottagaren inte förstår meddelandet beror det antingen på att sändaren inte har uttryckt sig tillräckligt klart, eller på att någon form av störning, såsom brus, har uppstått på kanalen.

Semiotiken, däremot, är en betydelseteori. Den är konstruktivistisk² och intresserar sig mer för kommunikationens innehåll än för dess tekniska aspekter. Själva meddelandet står i centrum. Teorins huvudantaganden är, för det första, att man i en kommunikationssituation tillmäter mottagaren lika stor och aktiv roll som sändaren. Det är således lika viktigt att tolka ett budskap som att konstruera det. För det andra ser man inte en kommunikationssituation som en isolerad företeelse, utan som en produkt av en eller flera specifika sociala och kulturella kontexter.

Semiotiken har hittills främst använts inom det humanistiska området. Den tillhör språkvetenskaperna och har tillämpats mycket inom litteratur-, konst-, och filmvetenskaperna. Kanske kan den även bidra med vidgade vyer, perspektiv och tankemönster inom statsvetenskapen, vars syn på kommunikation behöver vidgas.

I denna artikel vill jag därför diskutera kring kopplingen mellan semiotik och politisk retorik, då den sist nämnda, i dess neutrala bemärkelse. (se avsnitt 3.1) är en viktig del av den politiska kommunikationen. Mitt syfte är att göra en översiktlig teoretisk genomgång av semiotikens begrepps- och föreställningsfär, samt resonera kring teoriens tillämpbarhet på den politiska retoriken.

Denna översikt är en reviderad version av en seminarieuppsats som erhöll Fahlbeckska priset 1989. Efter önskemål från redaktionen har fotnoterna till de kinesiska illustrationerna uteslutits. Den intresserade hänvisas till författaren.

Detta sker med hjälp av empiriska exempel tagna från den kinesiska demokratidebatten under 1986 och 1987, som den framstår i till engelska översatt pressmaterial.

De tillförlitlighetsproblem som uppstår då man försöker tolka kommunistiskt språk³ – och dessutom utifrån ett översatt⁴ pressmaterial – har jag delvis kringgått genom att inte studera den förda politiken utan endast den politiska retoriken.

1.2 1986/87-års demokratidebatt

För att underlätta förståelsen av den empiriska exemplifieringen följer här en kort introduktion om Kinas politiska situation under 1986 och 1987.

Under hösten 1986 – liksom 1956, våren 1979 och våren 1989 – diskuterades demokrati och politiska reformer mycket fritt i Kina.⁵ Detta hade sin grund i den kursomläggning som införts på det 11:e centralkomité-mötet i december 1978⁶ och som bl.a. innebar att den ekonomiska utvecklingen bytte plats med klasskampen på den politiska agendan.⁷ Kursomläggningen kallades de fyra moderniseringarna och innebar modernisering av jordbruket, industrin, vetenskapen/teknologin och försvaret.⁸ I kölvattnet följde även diskussionen om den femte moderniseringen – nämligen demokratisering.⁹ Denna definierades mycket olika, men generellt tycks man ha menat decentralisering och "ökad folkvilja" genom diskussion och debatt.¹⁰

Liksom 1956, 1979 och 1989 ansågs diskussionen för frispråkig. Bromsen slogs till i december då studentdemonstrationer anordnades i ett stort antal universitetsstäder och studenter krävde ökad demokrati i form av medbestämmande och åsiktsfrihet. Vikten av att upprätthålla de fyra kardinalprinciperna, dvs den socialistiska vägen, proletariatets diktatur, partiets ledarskap och marxism-leninismen/Maos tankar,¹¹ deklarerades och den massmediala retoriken förändrades. Det tidigare varierade språkbruket övergick till att vara rituellt och dogmatiskt. Partiets generalsekreterare Hu Yaobang tvingades agera syndabock och avsattes till-

sammans med en del medarbetare i januari 1987. Hu ersattes av Zhao Zivang, som mötte samma öde som Hu några år senare. Sk initiativtagare till demonstrationerna – bli a Fang Lizhi – uteslöts ur partiet.¹²

I maj höll Zhao ett tal som fick motståndarna till reformer att dra sig tillbaka. Under sommaren diskuterade man återigen politiska reformer i pressen och under 13:e partikongressen i oktober tog även demokratidiskussionen fart – dock mer disciplinerat och med fler förbehåll än innan december 1986.¹³

2. Semiotik

Semiotik är läran om tecknen och deras betydelse.¹⁴ Ett tecken kan vara allt från auditiva fenomen som fågelkvitter, radiosignaler eller flygplansbuller till visuella företeelser som vägmärken, fotografier eller serier. Ett tecken finns alltid i ett sk teckensystem som med en semiotisk terminologi kallas *kod*. Om text ett ord är ett tecken är ett språk en kod. Och om en tanke är ett tecken, är ett tankesystem eller en viss föreställningsfärd en kod. Man kan säga att två personer som talar med varandra, talar med både gemensamma (om båda text talar svenska) och skilda (om de text har olika yrkesbakgrund) koder. Ju fler gemensamma koder två aktörer i en kommunikationssituation har, desto mer kommer deras uppfattningar av ett visst meddelande att likna varandra.

Koderna är inte isolerade utan alltid kopplade till ett större sammanhang, till en kontext, som kan vara det samhälle – sk *kultur* – eller den sociala gemenskap – sk *subkultur* – som aktörerna lever och verkar i.

Ovanstående kan sammanfattas med Umberto Eco's ord:

As is true of every system of signs, signs and their correlations are to be seen in relation to a *sender* and an *addressee*; based on a *code* . . . ; emitted in a *context* of communication which determines the meaning of the three previous terms.¹⁵

2.1 Tecken

2.1.1 Icke-verbala och verbala tecken

Tecken är *verbala* eller *icke-verbala*. Med verbala tecken menas text ord, uttalanden, och skriftliga utsagor medan icke-verbala tecken text är gester, minspel och tonfall. Den icke-verbala kommunikationen har två funktioner. För det första informerar den om sändaren. Text avslöjar minspel och gester sändarens attityder och känslolägen. För det andra styr den samspelet mellan två aktörer. Text påverkar en sändares tonfall en mottagare. Den verbala, skriftliga kommunikationen innehåller ofta icke-verbala komponenter som styr samspelet. En text kan text ha ett visst tonfall eller vara iro-

nisk och därmed påverkar den mottagaren känslomässigt.¹⁶ Vidare uppträder icke-verbala tecken alltid i nuet – dvs de är direkta, medan verbala kan vara både direkta – som ett samtal i kafferummet – och indirekta, som ett brev som når mottagaren sedan det sänts.¹⁷ Enligt Doris Graber har det uppskattats att endast 35 % av meddelandets sociala innebörd framförs via verbala tecken i den direkta kommunikationen mellan två människor.¹⁸

När det politiska klimatet hårdnade i Kina i december 1986 märktes det också i de nya hotfulla och fientliga tonfall som användes i kinesisk press:

If some people miscalculate the situation, they will surely eat their own bitter fruit. The people trust you, train you, and at the same time are observing you.

Avsikten här är att informera om sändarens allvarliga avsikter, hota mottagaren och hindra honom/henne från att agera "in conflict with the people."

2.1.2 Tecknet – en kombination av uttryck och innehåll

Ferdinand de Saussure, schweizisk lingvist och en av semiotikens grundare, satte tecknet i centrum och menade att det bestod av två sidor. Dels en mental föreställning – det betecknade. Dels en fysisk form – det betecknande.¹⁹ Relationen mellan sidorna "is not one of equality but of equivalence", och endast i kombination innehar tecknet mening.²⁰ Louis Hjelmslev kallade de två sidorna *innehåll* och *uttryck*,²¹ och de begreppen kommer också att användas här.

Under den studerade perioden ligger den ideologiska definitionen av begreppet demokrati²² i stort sett fast, medan den pragmatiska definitionen använder demokrati som uttryck för tre varierande innehåll.²³

Under hösten 1986 definieras demokrati i relativt allmänna termer. Demokrati innebär text "a variety of ways and forms", "to stick to one's own views and engage in discussion" samt "freedom of speech and publication"²⁴. En del konkreta definitioner ges också även om de är mer sällsynta. Demokrati innebär text supervision of cadres, separating party from government, och reform of the voting system.

Under vintern 1987 definierar man demokrati negativt. Demokrati innebär *inte*: "the Great Democracy" och "the four bigs"²⁵, dvs "speaking out freely, fully airing views, writing big-character posters, holding great debates". Detta är anarki, vilket leder till att "a small number of people, unbound by the law, do whatever they like, while the democratic rights of the major-

rity are trampled upon and deprived of their personal freedom."²⁶

Under hösten 1987 definierar man återigen demokrati positivt, men mer konkret än under hösten 1986.²⁷ Demokrati definieras således som "decentralization, reform the election system, management and supervision at the grass-roots-level, consultation and dialogue, separation party-government, multi-party cooperation ... long-term coexistence and mutual supervision". Samtidigt betonas att demokrati inte är detsamma som borgerlig demokrati. Således innebär socialistisk demokrati *inte* flerpartisystem, och "separation of three powers".

2.1.3 Den synkrona språkdimensionen

Saussure såg tecknet som socialt och kulturellt betingat, men lade ingen stor vikt vid dess förhållande till den reella, externa verkligheten (beteckning).²⁸ Han var istället intresserad av relationen mellan tecknet och andra tecken i samma system. Inom lingvistik kallas detta för den synkrona språkdimensionen och språkssystemet studeras där som ett slutet system som är oberoende av tids- och rumsdimensionen till skillnad från den diakrona språkdimensionen som är historiskt och kronologiskt bestämd.

Ett tecken definieras inte positivt utifrån sitt innehåll, utan negativt utifrån relationen med andra tecken i systemet.²⁹ Text bestäms tecknet "folk" (enligt kinesisk kommunistisk terminologi) av hur det skiljer sig från andra tecken, dvs "folk" betyder inte Guomindang-anhängare, imperialist, eller kapitalist.³⁰ Relationen, det sk positionsvärdet, mellan ett tecken och andra tecken i ett system bestämmer, enligt Saussure, betydelsen.³¹

Kort uttryckt: Ett tecken bestäms inte av verklighetens struktur, utan av gränserna mellan besläktade mentala föreställningar inom systemet.³²

Christer Jönsson anvisar en metod för hur man kan studera ett politiskt pressmaterial med hjälp av den synkrona metoden.³³ För det första kan man se på när frekventa tecken förekommer respektive inte förekommer. För det andra kan man studera i vilken position olika tecken står i förhållande till varandra. Ett exempel kan sägas vara när Jiang Ching under rättegången mot de fyra gäng anklagades för att ha beordrat tidningarna att fotografera henne i fokus, vilket sades framhäva hennes ledande position på bekostnad av Hua Kuofengs som var Maos egentlige efterträdare.³⁴ För det tredje kan man undersöka förändringar i rutinformuleringar. Ett exempel är när man våren 1978 och årsskiftet 1986/87 börjar tala om socialistisk demokrati istället för demokrati.³⁵

Kremlologin har sedan 1920-talet använt sig av denna synkrona metod.³⁶

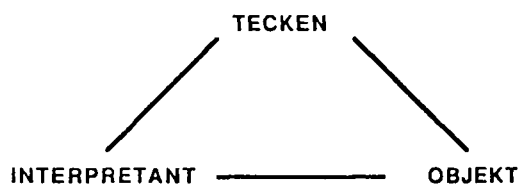
Det politiska reform- och demokratibegreppet prioriteras olika under den studerade perioden. När man räknar upp olika reformer under hösten 1986, placeras t ex "politisk reform" på andra plats efter "ekonomisk reform" och har alltså relativt hög prioritet. Under vintern 1987 omnämns den politiska reformen och demokratiseringen överhuvudtaget mycket lite. Under hösten 1987 rangordnas politisk demokrati som högre än ekonomisk reform vid vissa tillfällen.

Under den 13:e partikongressen behandlas politisk reform och demokrati först som femte punkt, efter historiska, ideologiska och ekonomiska mål, och demokratiseringsprocessen som sådan tas upp som det femte av sex kriterier på socialism. Några stora växlar bör man dock inte dra på detta. Politisk reform och demokrati står inte lägre än tidigare. Partikongressen har sin speciella retorik och Zhao redogör i hög grad för den officiella prioriteringsordning som varit gällande sedan 1978.³⁷

Den synkrona språkdimensionen och dess tillämpning inom semiotiken kan kritiseras på flera sätt.³⁸ För det första är det motsägelsefullt att utgå ifrån att det finns en interaktion mellan språk och kultur samtidigt som relationen mellan språk och yttre verklighet ses som mindre intressant. Kultur och yttre verklighet påverkar ju varandra (se avsnitt 2.2.3). För det andra bör man vara kritisk mot isolerade studier av enskilda, abstrakta system, framför allt när man utanför logikens domäner applicerar metoden på t ex politik eller andra sociala fenomen. För det tredje får man inte ignorera den viktiga diakrona språkdimensionen, vilken tar hänsyn till språkets och kulturens interaktion med tid och historia (se t ex avsnitt 2.2.4).

2.1.4 Tecknet och dess relation till yttre och inre verklighet (objekt och interpretant)

Charles Peirce, amerikansk filosof och semiotikens grundare vid sidan av Saussure, kopplade tecknet till den yttre verkligheten. Peirce ansåg, till skillnad från Saussure, att tecknets relation till sitt *objekt*, dvs till det tecknet refererar till i den yttre verkligheten, var lika viktig som tecknets relation till sin *interpretant*, dvs till den inre verklighet, den tanke som tecknet stod för. Interpretanten bestäms av de sociala konventioner, dvs den kulturella kontext, aktören verkar i och av hans/hennes specifika erfarenheter.³⁹ Med en figur kan tankegången illustreras så här:⁴⁰

Peirce ser den ständiga interaktion som pågår mellan tecken och yttre verklighet och mellan tecken, tanke och kultur. Hans modell är därför vidare och mer anpassad för tillämpningar på andra studium än språket och rent lingvistiska fenomen än Saussures.

De kinesiska politiken har ofta varit inriktad på att förankra en företeelse eller ett begrepp både i teorin/ideologin (interpretant) och i den empiriska verkligheten (objekt). Under Maos tid talade man om marxism-leninismen å ena sidan, och Mao Zedongs tankar å den andra. Efter Maos död kan man snarare säga att även Maos tankar tillhör det ideologiska arvet, medan man talar om nationella, specifikt kinesiska karakteristika, eller rätt och slätt politisk verklighet, då man avser empirisk verklighet.⁴¹

Under hösten 1986 och hösten 1987 är man mån om att betona tecknets (dvs demokratibegreppets) koppling till sitt objekt. Behovet av att se demokratiseringsprocessen som en nödvändig betingelse av den praktiska politiska utvecklingen är stor:

We should start from China's realities to realistically strengthen the building of socialist democracy.

Den praktiska erfarenheten ska sedan inkorporeras i ideologin.

Under vintern 1987 betonas istället den teoretiska, ideologiska förankringen.

Ett annat exempel kan tas när det gäller tecknet "demokratiska rättigheter". Under hösten 1986 och hösten 1987, talar man ofta om att Konstitutionen (interpretanten) garanterar demokrati, frihet, och jämlikhet och mer konkreta rättigheter som rösträtt, press- och publiceringsfrihet m fl, men att de inte utövas i praktiken (objektet). Ett par artiklar hävdar to m att inte ens lagen garanterar de demokratiska rättigheterna. Här är tecknet "demokrati" varken kopplat till sin interpretant eller sitt objekt. Att demokrati både innebär demokratisk medvetenhet och politisk handling påpekas också av en tidning. Under vintern 1987 talar man om de demokratiska rättigheterna som befintliga både i teorin och i praktiken.

2.1.5 Hur tecknet förmedlar betydelse genom ikon, index och symbol

Enligt Charles Peirce förmedlar ett tecken betydelse genom att likna (*ikon*, t ex ett fotografi), koppla (*index*, rök indikerar eld) eller symbolisera (*symbol*, korset symboliserar kyrkan genom godtycklig konvention).⁴² Godtycklig betyder i det här sammanhanget, omotiverad, dvs uttrycket är omotiverat och därmed godtyckligt i förhållande till sitt innehåll med vilket det inte har någon naturlig förbindelse.⁴³

En konvention är en implicit överenskommelse inom en kultur eller en subkultur om hur man ska använda ett visst tecken. Ett konventionellt tecken har en social dimension, medan ett icke-konventionellt tecken är individuellt, privat och inte möjligt att kommunicera med.⁴⁴ (Avsnitt 2.2.2) En konvention är dock inte det samma som en explicit överenskommelse, då en sådan är en lag som samhället har accepterat och som medlemmarna i en kultur är underkastade. En konvention kan inte ändras genom explicit överenskommelse.⁴⁵

Även om det egentligen endast är symbolen som är konventionell och således beroende av ett kulturellt betydelsesystem, kan både ikon och index tydas på nivåer där de är beroende av en kontext. Ett fotografi kan ju t ex ha en symbolisk funktion och även om en rollsroyce är ett index på rikedom så tillvida att man måste vara rik för att äga en, är den också en symbol för rikedom.⁴⁶

Politiska exempel här ter sig krystade. Att isolera en litterär text är enklare än att isolera en politisk, som ständigt är ett uttryck – inte bara för en kulturell/social situation och kontext – utan också för ett politiskt händelseförlopp, för politiskt agerande och praktisk, pågående handling. Ikon, index och symbol är därför mer lämpliga i det litterära sammanhanget.

2.2 Kod

2.2.1 Koden och dess funktioner: paradigm och syntagm

Godtycklig konvention bildar en naturlig övergång till kod. Om relationen mellan uttryck och innehåll bestäms av konvention, så är det genom koden som denna konvention och därmed ett teckens betydelse kommer till.⁴⁷ Koden förklarar konventionen.

En kod har två funktioner: en paradigmatiske och en syntagmatiske. Ett *paradigm* är en uppsättning tecken. Från dessa gör man ett urval för att bilda en kombination, ett *syntagm*. En vokabulär är sålunda ett paradigm och den mening man bildar utifrån vokabulären är ett syntagm.⁴⁸

Syntagmet har nära relation till den kulturella eller subkulturella kontexten.⁴⁹

Under den period jag har studerat tycks det finnas ett paradigm av alla de termer som har någon ideologisk eller pragmatisk koppling till demokratibegreppet. I olika situationer har man sedan kombinerat dessa termer på olika sätt för att syntagmet ska framföra ett visst budskap.

Under hösten 1986 (och hösten 1987) förekommer bl a syntagmen "democracy and efficiency", "civilization and democracy", "democracy, freedom and equality", "democratic, scientific and systematic".

Under vintern 1987 förekommer bl a syntagmen: "discipline and freedom, and democracy and centralization are unities of opposites"⁵⁰, "socialist democracy and socialist legal system", "stability and unity", "stability and sanctity", "stability and security", "We should integrate democracy with centralism, the legal system, discipline and party leadership." Under partikongressen är det främst två kombinationer som framhålls: "democracy and stability" och "democracy and efficiency".

Av detta följer att det är fruktbart att se på paradigm och syntagm i en politisk text, då man vill undersöka ideologiska eller pragmatiska förändringar över tid.

2.2.2 Det kollektiva och det individuella: *langue* och *parole*

Vi har tidigare sagt att språket är ett system av tecken, dvs en kod.⁵¹

Enligt Saussure är *langue* själva språksystemet. Det är bestående, socialt och kollektivt betingat. *Parole* är användningen av språket. Det är tillfälligt och individuellt betingat – två individer uttrycker sig ju inte exakt likadant. *Langue* är lingvistikens centrala studieobjekt, eftersom det är socialt och därmed "komplett". Språket kan nämligen inte vara fullständigt hos någon individ, enligt Saussure, utan är komplett endast hos kollektivet.⁵²

Det är alltså när vi går från det individuella, *parole*, till det kollektiva, *langue*, som vi når fram till koden.⁵³

I den kinesiska retoriken kan man säga att *langue* är det gemensamma ideologiska/nationella språksystem som används av samtliga media – den gemensamma kod, som behövs för den kollektiva enhetligheten. *Parole* är istället de enskilda artiklar och tal som skrivs av individuella journalister, talare, och skribenter, vilka varierar det ideologiska tankegodset under de olika perioderna.

Distinktionen mellan det kollektiva och det individuella – som i fallet mellan *langue* och *parole* – är väsentlig för semiotiken, eftersom en av teorins huvudprinciper är att individuella tecken endast har betydelse i ett socialt system. Analogt ser man inom semiotiken att delarna i ett system inte har någon självständig betydelse, utan är intressanta endast i den helhet de ingår, och att

den subjektiva perceptionen endast är viktig i förhållande till den objektiva verkligheten.⁵⁴ Detta är ett intressant exempel på semiotikens kollektiva och teoretiserande verklighetssyn.

En av semiotikens största brister är just avsaknaden av det individuella perspektivet, vilket också märks när man studerar politiskt material.⁵⁵

2.2.3 Denotation och konnotation

Två typer av koder är *denotation* respektive *konnotation*. Denotationen talar om vad ett tecken betyder – vad ett fotografi föreställer eller vad ett uttalande handlar om.⁵⁶ Konnotationen talar om hur ett tecken säger någonting – vilka känslor ett fotografi framkallar eller vilka värderingar ett uttalande visar upp eller appellerar till.⁵⁷ Man brukar också tala om att denotationen är grundbetydelsen, medan konnotationen är tilläggsbetydelsen.

En vanlig uppfattning är att denotationen är objektiv och neutral. Det är emellertid svårt att tro att denotationen kan vara oberoende av en kultur eller subkultur. Ett fotografi som visar en öde landsväg, säger oberoende av vilken känslöstämning det framkallar och vilken värdering fotografen har, någonting som är specifikt för en viss befolkning i en speciell kultur.⁵⁸

Distinktionen mellan denotation och konnotation har således främst ett analytiskt värde:

... signs appear to acquire their full ideological value ... at the level of their 'associative' meanings – for here 'meanings' are *not* ... fully naturalized ... and their fluidity of meaning and association can be more fully exploited and transformed ... At [the connotative] level we can see more clearly the active intervention of ideologies in and on discourse: here, the sign is open to new accentuations ... [the distinction], then, [is] merely useful for distinguishing ... between ... the different levels at which ideologies and discourses intersect.⁵⁹

Eco gör en liknande distinktion. Han menar att denotationen är en underliggande kod, en underkod, vilken bygger på kulturell konvention. Konnotativa koder bygger sedan på den underliggande koden.⁶⁰

Underkoderna kan vara av flera olika slag, men gemensamt för dem alla är att de är integrerade i den ideologi och den kultur de existerar inom.⁶¹ Underkoderna gör det möjligt för en retoriker att förutse vilka konnotationer och myter (se nedan) han kan framkalla hos en mottagare.⁶²

Om vi säger att relationen mellan uttryck och innehåll i tecknet demokrati är tecknets denotativa betydelse, vilken varierar under den studerade tidsperioden, finns det också en konnotativ sida – dvs *hur* man talar om de-

mokrati och vilka värderingar och känslor som därvid framkallas. Framförallt är konnotationen framträdande under vintern 1987. Här undviker man att definiera demokrati positivt. Istället kompletterar man den negativa definitionen med att tala om vad demokrati är, vad det bör uppfattas som, och hur det bör utövas. Demokrati bör tex sammankopplas med partiets ledarskap, det socialistiska systemet, och med "stability and unity and the four cardinal principles" (förekommer också, men i betydligt mindre grad, under hösten 1986 och hösten 1987). Den bör bygga på "understanding, education and persuasion"⁶³ och den bör utövas inom "normal democratic channels" (dvs de som partiet och Konstitutionen anvisar). Vidare bör den utövas "step-by-step", "gradually", under ansvar och i enlighet med "the organizational principle", där individen underordnas partiet, minoriteten majoriteten, den lägre nivån den högre nivån samt partiet de centrala myndigheterna.

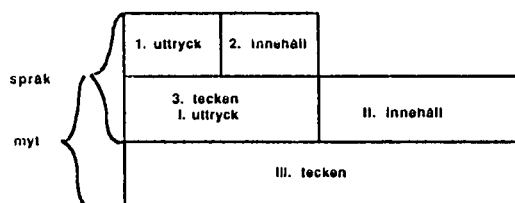
Svårigheten att skilja denotation och konnotation från varandra har redan berörts och svårigheten att göra en distinktion mellan konnotation och myt kommer att beröras längre fram. De exempel som ovan tagits upp ligger på den flytande gränsen mellan denotativ, konnotativ och mytologisk betydelse, och exemplifieringen kan givetvis diskuteras.

2.2.4 Myt

En *myt* är i detta sammanhang en berättelse med vilken en kultur förklarar eller uppfattar någon aspekt av verkligheten.⁶⁴ Med en semiotisk terminologi kan man definiera myten så här:

In myth, we find again the tri-dimensional pattern . . . the signifier, the signified, and the sign. But Myth is a peculiar system, in that it is constructed from a semiological chain which existed before it: it is a *second-order semiological system*. That which is a sign . . . in the first system, becomes a mere signifier in the second.⁶⁵

Med en figur kan den beskrivas så här:⁶⁶

Både konnotation och myt använder sig av metoden att ta ett tecken från en nivå och göra det till uttryck på en annan.⁶⁷ Detta gör att det inte heller finns en klar di-

stinktion mellan de båda begreppen. Myten kan snarare uppfattas som en viss typ av konnotation. Kanske kan man säga att myten skiljer sig från konnotationen i det ögonblick då den försöker uttala sig universellt om företeelser i ett samhälle, och inte endast om ett visst ord eller begrepp:

. . . myths are connotations which have become dominant-hegemonic.⁶⁸

Barthes tillskriver myten två uttrycksplan. Dels det språkliga som han kallar *mening* och som utgör det lingvistiska systemets slutgiltiga term. Dels det mytiska som han kallar *form* och som utgör det mytiska systemets begynnelseterm.⁶⁹

Det farliga med myten uppstår när mening och form blandas ihop och upplevs som en enhet. På så sätt införlivas det mytiska planet med det språkliga och myten upplevs som en naturlig del av vårt samhälle och vår verklighet. Man kan säga att myten upplevs som ett system av fakta, när den egentligen är ett system av värderingar.⁷⁰

Myten används för att legitimera ett samhälles värderingar, den är politiskt konserverande och förhindrar ifrågasättande och förändringar.⁷¹ På så sätt har myten en ideologisk dimension.⁷² Genom att analysera de sociala stereotyper, de myter, som medlemmarna av en viss kultur upplever som "naturliga", vill Barthes avslöja myterna som ideologiska bedrägerier.⁷³ Myten används, liksom konnotationen (jmf Ecos resonemang om underkoder ovan) i den politiska retoriken.

Dock behöver inte användningen av myter eller konnotationer vara medveten från sändarens sida. Sändaren själv är en del av sin ideologiska/kulturella gemenskap och ser därför ofta myterna som objektiva fakta.

Precis som konnotationen används under vintern 1987 är också myten viktigast efter studentdemonstrationerna (även om den också används under övriga perioder). Många artiklar inleds eller uppehåller sig vid långa beskrivningar av det socialistiska respektive borgerliga (konnotativt ord i sig) samhällets väsensskilda karaktärer, vid historiska exposéer över Kinas brutala historia innan revolutionen och dess lika ärevärdiga efter 1949, vid de misslyckade försök till borgerlig demokratisering som gjordes under den feodala perioden, och vid den period präglad av ekonomiska och politiska framsteg som följde på "the 10-years of disasters and turmoil" (dvs Kulturrevolutionen).

Man kan säga att verkligheten – och med det menas både historien och den pågående utvecklingen – förklaras genom dessa myter. På det språkliga planet (mening) kan man läsa myterna som rent deskriptiva framställningar. På det mytiska planet (form) framstår myterna med sina skiljelinjer mellan det onda (feoda-

lismen och det borgerliga samhället) och det goda (folkets demokratiska diktatur och socialismen) som fakta när de egentligen är ideologiskt och kulturellt färgade värderingar.

Mytens retoriska värde är stort framförallt under vintern 1987.

2.3 Kultur

2.3.1 Att studera kulturen som kommunikation

Peirce talar om den oändliga semiosen. Den innebär att en interpretant, en tanke, alltid måste referera till ett tecken som i sin tur har en interpretant som måste referera till ett tecken osv i all oändlighet...⁷⁴ Med hjälp av den oändliga semiosen faller tecknet in i ett större sammanhang av vad Eco kallar kulturella enheter. Tecknen bildar ett konnotativt nätverk som i sin tur bildar en kulturell kontext.⁷⁵

Kulturella enheter är begrepp som är beroende av den kultur de existerar inom. Svenskan har t ex ett begrepp för snö, medan eskimåerna har fyra, och detta beror förstås på de olika kulturella miljöer svenskar och eskimåer lever i. Vårt kulturella enhetsbegrepp för snö är endimensionellt, medan eskimåernas är fyrdimensionellt.⁷⁶ Enheterna definieras genom sina respektive positioner i förhållande till varandra inom systemet.⁷⁷ Eco utvidgar därmed den synkrona språkdimensionen till att gälla en hel kultur. För honom är en kultur i sig ett system som kan studeras med den synkrona metoden.⁷⁸

Detta synsätt reducerar kulturen till ett system utanför tid och rum och Eco tar inte hänsyn till en kulturs specifika historiska och sociala kontext – ett perspektiv som den diakrona dimensionen istället kan tillföra.⁷⁹

Mer än någon annan, poängterar Eco den kulturella kontexten runt tecknet. Det är i enlighet med vår kulturs koder, menar han, som vi förstår innebörden av ett begrepp eller en sats och inte beroende på om den är konkret eller abstrakt, sann eller falsk.⁸⁰ Eco drar resonemanget om innebörden som en kulturell enhet till sin spets. Han menar t ex att när vi talar om begreppet hund, talar vi inte i första hand om hunden som står bredvid oss, utan snarare om alla existerande hundar. Utifrån det drar han slutsatsen att

Varje försök att fastställa vad ett teckens referent [Ogden/Richards term, jmf Peirce's objekt] är tvingar oss att definiera denna referent med en abstrakt entitets termer, vilka inte är något annat än en kulturell konvention.⁸¹

Eco reducerar här begreppet yttre verklighet till en kulturell företeelse. Han lägger ingen vikt vid den subjektiva perceptionen av denna yttre verklighet och visar

därmed att individuella faktorer inte har någon plats i hans kulturteori.

Semiotik är, enligt Eco, studiet av kulturen som kommunikation och semiotikens uppgift är att visa hur det under kulturella strukturer finns system.⁸² Flera semiotiker betonar detta: Cherry menar att kommunikationen är grundvalen för allt socialt liv⁸³, Sapir menar att allt socialt beteende innehåller kommunikation,⁸⁴ och Watzlawick, Beavin och Jackson går t o m så långt att de talar om "the impossibility of not communicating" inom en social eller kulturell gemenskap.⁸⁵

Med utgångspunkt från detta kan vi anta att en litterär/poetisk text är en kulturyttring från en specifik sändare i en viss kontext, och att vi för att förstå meddelandet bör studera de underliggande kommunikationsmönster som finns i den texten. I princip kan vi göra detsamma med en politisk text. Vi kan se på vilka ord man använder och vilka man inte använder, hur de används, hur man benämner andra länder, politiker, och händelser, vilka man avser att rikta sig till, osv (jmf den synkrona språkdimensionen). Dock kan man fråga sig om detta är tillräckligt. För det första är sändaren svår att isolera, till skillnad från vad han/hon oftast är i en litterär text. Journalister och politiker företräder ofta andra grupper och etablissemang. För det andra kan vi inte jämföra budskapen i en politisk text med de som finns i en poetisk utan att i högre grad ta hänsyn till medvetna avsikter, retorik och propaganda, fakta och ideologiska övertygelser. För det tredje kan vi inte jämföra mottagaren i de båda fallen då en politisk text ofta har mer specificerade målgrupper.

Det är således inte lätt att använda en metod som är avsedd för litterära texter, konstverk och fotografier på politiskt material.

Om kulturen studeras som kommunikation innebär det inte att kommunikationen bör studeras som kultur. Frank Webster talar om faran att reducera kommunikationen till en kulturyttring. Mot denna reduktionism uppställer han det intersubjektiva perspektivet, där den individuella mänskliga faktorn spelar en viktig roll. Som medvetna och rationella har människor möjlighet att tänka och agera, vilket gör att de inte är hjälplösa offer för sin kultur, menar han. Och även om människor är skapta av sin kultur, skapar de den också.⁸⁶ På liknande sätt resonerar den ryske semiotikern Jurij Lotman. Han menar att så fort ett konstverk har kommit till, upphör det att endast vara en återspeglning av den kultur det är produkt av, och blir själv verklighetsförändrande.⁸⁷

När Eco således talar om att sändaren är underkastad de kulturella villkor som gäller i en viss situation, och när han därmed reducerar sändaren till att vara identisk med informationskällan,⁸⁸ ignorerar han återigen in-

dividua faktorer.

När man studerar politik är det viktigt att inte reducera kommunikationen till kultur. Retorik, propaganda, politiska förhandlingar är bara några exempel på fall där man för det mesta inte kan negligera vikten av de individuella faktorerna. I vissa fall kan det vara till gagn att studera politiskt språk som en kulturyttring utan hänsyn till vilka som talar eller skriver. Detta gäller exempelvis studier av sovjetisk retorik under Breznev, eller kinesisk retorik under Kulturrevolutionen. För det mesta har dock både rationella (jmf Webster ovan) och affektiva komponenter hos enskilda aktörer betydelse i politiska skeenden, tex både i sovjetisk retorik idag och i kinesisk retorik innan sommarens händelser. Kulturen fungerar som en sammanhållande grund men eliminerar inte individuella tanke- och handlingsmönster.

För att se på individuella och psykodynamiska faktorer såväl inom litteratur som inom politik erbjuder inte semiotiken någon teori eller metod.

2.3.2 Ideologi och kultur

Kultur är, som vi vet, den semiotiska benämningen på kontext. Många semiotiker – och inte minst de som tex Barthes och Eco som också sysslar med retorik – talar dock hellre om *ideologi*. Är då ideologi och kultur samma sak i den semiotiska traditionen?

När det gäller ideologin menar Louis Althusser att den är en underliggande struktur som vi i stort sett är omedvetna om. Den påverkar och förändrar ständigt vår medvetna perception. När vi studerar ideologi måste vi därför studera dess underliggande och inte bara dess synliga nivå.⁸⁹

Detta perspektiv sammanfaller på många sätt med Eco. Eco menar att ideologi är "the universe of knowledge of the receiver and of the group to which he belongs". För att detta kunskapens universum ska kunna användas i kommunikationen, måste "the *system of knowledge* becomes a *system of signs*: the ideology is recognizable when, once socialized, it becomes a code."⁹⁰

Ideologin är således ett underliggande betydelsystem som influerar, eller to m bestämmer, vårt sätt att skapa, tolka och uppfatta verkligheten.

När det gäller kulturen definierar Barthes och socialantropologen Lévi-Strauss den på liknande sätt. För dem är kulturen en omedveten underliggande struktur ur vilken medvetna tankar och idéer produceras.⁹¹

Detta talar för att begreppen behandlas synonymt. Riktigt tillfredsställande är det dock inte. Min uppfattning är att tex Eco och Barthes använder begreppen på olika sätt och i skilda sammanhang, även om de inte explicit redovisar någon skillnad. Kanske kan man säga att ideologi är ett underliggande system som ingår i en

större underliggande struktur som vi kallar kultur?

En parallell kan göras med svårigheten att skilja mellan konnotation och myt vilken berördes ovan. På samma sätt som där kan man fråga sig om det är så att ideologin övergår i kultur när den blir dominant och hegemonisk?

Ovanstående resonemang visar att det är ont om tillfredsställande definitioner och distinktioner inom semiotiken. Å ena sidan ligger det i semiotikens natur därför att den ständigt integrerar olika perspektiv och nivåer. Å andra sidan gör det teorin spekulativ och oprecis.

Semiotikens utgångspunkt är att all retorik är förankrad i en kulturell kontext. Därför passar semiotiken särskilt bra att applicera på Kina, eftersom kinesisk retorik inte bara indirekt har komponenter från det historiska och kulturella arvet, utan också uttalar att varje lands politik och ideologi måste baseras på specifika nationella förutsättningar.⁹² Av detta följer bl a att marxism-leninismen i Maos tappning har specifika kinesiska förtecken.

Detta innebär dock inte att kineserna har lyckats kasta sin obekväma historiska barlast överbord. Konfucius gör sig tex ofta påmind i kinesiskt politiskt liv, trots att man sedan 1949 försökt utrota delar av hans inflytande.

Några enkla exempel från retoriken får illustrera denna sista anhalt i den semiotiska teorin och avslutar därmed detta kapitel. Jag erkänner att jag här är något spekulativ. Mina exempel kan givetvis diskuteras även ur andra aspekter.

Många artiklar har en undervisande ton och en pedagogisk uppläggning, ofta i form av växeldialog eller fråga-svar-systematik. Detta påminner om den konfucianska utbildningsformen där lärare-och-elev-relationen ofta fungerade på detta sätt.

Historiskt har klyftorna mellan olika sociala grupper i det kinesiska samhället varit mycket stora. Konfucianismen var i mångt och mycket ett försvar för att detta orättvisa och rigida system, där alla hade en särskild plats med specifika förpliktelser, skulle bestå. Den konflikt mellan intellektuella å ena sidan, och bönder/arbetare å den andra, som ständigt ligger latent i Kina och som Kulturrevolutionen bl a var ett uppblående bevis på, kan ses som en fortsättning på det hat som skapades i Konfucius hierarkiska system. Det syns också i retoriken. För även om man i en mening hävdar att klyftorna inte längre finns eller att de är marginella, pga det kommunistiska systemet, framskymtar konflikten indirekt i nästa. De intellektuella är landets grädda samtidigt som de måste lära sig att uppträda som om de inte vore det, är det paradoxala budskap som kan utläsas ur flera artiklar.

På liknande sätt har man svårt att komma till rätta

med hur kadrer och partimedlemmar ska stå i förhållande till folket. Detta kan också ses som en kvarleva från den konfucianska patriarkaliska och hierarkiska traditionen kombinerat med försök att utrota den. Å ena sidan tillhör partimedlemmarna folket. Å andra sidan måste de lära sig att uppträda som folket och inte tro att de är för mer, å tredje sidan är de visserligen för mer men måste låta bli att visa det.

Att överhuvudtaget diskutera i termer av hierarkiska strukturer, som i exemplet med "the organizational principle" (se avsnitt 2.2.3 ovan), kan ha paralleller med den store filosofen.

Mao var ingen vän av Konfucius. Däremot var han, enligt Kocis, influerad av Lao-tze och taoismen. Detta innebar att han plockade de delar av marxism-leninismen som var förenliga med bla taoismen, tex dialektiken och teorin om revolutionär förändring, medan andra delar lämnades därhän.⁹³ Således hjälpte Tao Mao att skapa en kinesisk kommunistisk ideologi.

Att de dialektiska tankegångarna, med en marxistisk terminologi, eller läran om harmoni mellan motsatser, med taoistiska ord, är framträdande i dagens kinesiska retorik visar de flesta artiklar.⁹⁴ Följande citat ger ett exempel:

... we will develop a political situation in which people have both centralism and democracy, both discipline and freedom, both unity of will and mind and personal liveliness.

3. Retorik

3.1 Vad är retorik?

I Aristoteles böcker *Retorica* och *Poetica* ses retoriken som en relativt neutral argumentationskonst. Den är helt enkelt "a mode of discourse capable of 'proving opposites'."⁹⁵ De antika retorikerna hade tre mål med sina tal: att lära, roa och röra (*docere, delectare, movere*). Att röra innebar att påverka mottagaren.⁹⁶ Vår nuvarande uppfattning om retoriken har ofta negativa konnotationer, vilket är en kvarleva från den cartesianska traditionen som såg meningsskiljaktigheter som tecken på att något var fel och därför tillmätte retoriken ingen eller mycket liten, negativ betydelse.⁹⁷ En vanlig inställning idag är att retorik bör undvikas. Vi förknippar den ofta med diktatorer som Hitler och Mussolini, men glömmer att även Churchill hör till de stora retorikerna. Jag vill närma mig det aristoteliska synsättet och se retoriken som mindre negativ och som ofrånkomlig, dvs vi kan och bör inte bortse från den då den är en naturlig del av exempelvis vårt politiska liv.

Retorik är detsamma som talekonst, men fungerar i praktiken främst som en övertalningskonst (jmf *move-re*), därför att det är viktigare att få en mottagare att tro

på ett argument än att argumentet är sant.⁹⁸

Övertalning inträffar då aktörer i konkreta sociala kontexter manipulerar språket utifrån bestämda intentioner för att uppnå politiska eller retoriska vinster. När man övertalar kan man antingen nyttja språket kognitivt, dvs använda fakta och saklighet, eller affektivt, dvs vara osaklig genom att tex använda ett symbolspråk.⁹⁹ Den affektiva retoriken vätter mot propagandan.

Den som övertalas gör-det-ofta-med-viss-motvilja.¹⁰⁰ När vi kommunicerar tenderar verbala utsagor, som innehåller och domineras av konnotation och myt, att skapa övertalande meddelanden.¹⁰¹ Det beror på att konnotationen och myten vädjar till våra känslor och referensramar.¹⁰²

Enligt Eco är talekonsten motsägelsefull. Den vill nämligen övertyga mottagaren om något han/hon inte vetat förut, samtidigt som den utgår från något han/hon redan vet. Eco löser problemet genom att skilja mellan två typer av talekonst. För det första är retoriken en argumentationsteknik som balanserar mellan information och mångtydighet. För det andra innehåller den ett förråd av prövade tekniker som redan integrerats i ett samhälles kultur. Det sistnämnda har sin grund i semiotiken.¹⁰³

En tradition, som företräds av bla Maurice Bloch, ser retoriken som formaliserad och rituell. Den ser talekonsten som en produkt av kulturell och social kontext, och tar ingen hänsyn till den individuella talaren eller åhöraren.¹⁰⁴ (Jmf Ecos andra definition.) Detta kan jämföras med Fredriksson som ser det rituella språket som vanligt i en politisk eller religiös grupp. Inom den är man övertygad om att man säger det rätta, medan de som står utanför har svårt att bli övertalade eller påverkade.¹⁰⁵

En annan skola, som företräds av bla Robert Paine, poängterar i högre grad individuella faktorer hos sändare och mottagare:

Bloch sees coercion where we see persuasion; whereas he sees formalization as a 'given', which constrains the speaker, we see it as an outcome of rhetorical artistry and political acumen by which an audience is constrained – the politician strives to have his audience see the world through his interpretation of it in his speeches. [...] Contrary to Bloch we see political rhetoric not as based upon an a priori acceptance of 'who is top', but as directed to the attainment of that acceptance.¹⁰⁶

Min uppfattning ligger i linje med den sistnämnda traditionen. Retoriken är visserligen en produkt av sociala och kulturella kontexter, men den är också beroende av individuella komponenter hos sändare och mottagare. Den är inte endast beroende av en sändares medvetna eller omedvetna intentioner, utan ingår som en del av en värdegemenskap mellan talare och åhörare.

I anknytning till denna värdegemenskap kan man gå ett steg längre: retoriken kan vara ett medel att avslöja t ex ett beslut för en publik på ett sådant sätt att denna inte bara godtar besluten utan också är villig att delta i det. Målet är då inte mottagarens intellekt, som i den grekiska traditionen, utan hans/hennes vilja att handla.¹⁰⁷

Man kan också säga att retoriken är en kombination av uttryck och innehåll. Innehållet är t ex det politiska budskapet, medan uttrycket är retorikerns sätt att framföra detta budskap på. Ett allvarligt innehåll, kräver ett effektivt uttryck, en effektiv form. Samtidigt, om formen tar överhanden är det osannolikt att mottagaren svarar på det sätt sändaren önskar.¹⁰⁸

Det handlar således om att blanda uttryck och innehåll på rätt sätt, liksom att ta rätt proportioner fakta och värderingar, så att vad sändaren säger är det som mottagaren vill att han ska säga.¹⁰⁹

För att sammanfatta kan man säga att retorik är övertalande, mer eller mindre kognitiv/affektiv kommunikation. Den är ofrånkomlig och vårt mål bör snarare vara att studera den än att söka eliminera den. Mottagare och kontext, situationell som kulturell, samverkar med sändaren, för att en retorisk utsaga ska kunna skapas. Individuella såväl som strukturella faktorer påverkar retorisk utformning.

3.2 Retoriska tekniker

Retorikern använder olika tekniker för att övertala en publik.

Enligt Sandra Wallman styr begreppen *identitet*, *opposition* och *klimax* en retorisk situation. Identiteten innebär att mottagaren tar till sig sådant som passar hans/hennes tidigare föreställningsmönster. Viktigt är att retoriken överraskar, men överraskningseffekten uteblir om mottagaren inte samtidigt kan integrera den i något redan känt och konventionellt.¹¹⁰ Doris Graber resonerar liknande när hon talar om att den inkommande informationen måste vara förenlig med mottagarens politiska ideologi för att den ska behållas. Är den oförenlig, förkastas den. Graber gör också en koppling mellan myt och ideologi, helt i Barthes anda: myter består inte bara för att de har blivit en del av den nationella kultur de är produkter av, utan också för att de ständigt bibehålls och förstärks av inkommande, förenlig information.¹¹¹ Detta innebär att vi med en semiotisk terminologi endast uppfattar de tecken som redan finns representerade i vår egen kulturs koder.

Den retoriska effekten skapas sedan, enligt Wallman, antingen genom opposition eller klimax. Ett exempel på opposition är "vi-dom-argumentet", vilket är vanligt förekommande i kinesisk retorik. Man kontrasterar gärna "vi-kommunister" mot "dom-borgerliga", eller

"vi-i-Kina" mot "dom-utanför".¹¹² Klimax bygger upp effekten stegvis, t ex ju mer man inskränker definitionen av "dom", ju tydligare kan man föreställa sig "dom", och desto starkare blir känslan av "vi". I Kina beskriver man t ex ofta det borgerliga samhället med ett par värdeladdade ord, vilket leder till att det egna samhället framträder i ljusare dager.¹¹³

Om retoriken är *tveydig*¹¹⁴ kan olika individer och grupper tolka den efter egna föreställningsramar.

Det politiska språket innehåller ofta mångtydigheter och oklarheter för att dölja olika saker, enligt Evert Vedung. T ex skyler tveydigheter över sprickor inom en intressegruppering, eller tvärtom, söker dölja en alltför enig värdegemenskap.¹¹⁵ Det kan ju t ex vara obehagligt för socialdemokraterna att framstå som alltför eniga med moderaterna, och vice versa.

Herbert Tingsten menar att utnyttjandet av ords tveydighet är en av de vanligaste metoderna för förmedlandet av ideologiska tankekonstruktioner.¹¹⁶

Tautologier, alltid sanna utsagor, är en annan retorisk teknik.¹¹⁷ Om man t ex med "folkets vilja" menar den politik som det regerande partiet vill föra, innebär satsen "vi avser att föra den politik som är i enlighet med folkets vilja", endast "vi avser att föra den politik som vi avser att föra".

"Auktoritas" innebär att man stödjer sig på auktoriteter.¹¹⁸ Det är ett mycket vanligt inslag i kinesisk retorik, där man framförallt hänvisar till marxistiska ideologer¹¹⁹ eller "folkets vilja".

"*To-beg-the-question*" innebär att man förutsätter vad som ska bevisas. Chrusjtjov menade på partikongressen 1956 att Stalin hade upfunnit uttrycket "folkets fiender" för att det inte skulle vara nödvändigt att bevisa de ideologiska fel hos en person som var invecklad i en kontrovers.¹²⁰

Det retoriska *tretalet* ger en stark retorisk effekt och är mycket vanlig i kinesisk retorik. Ofta kombineras den med kontrasterandet, som har en tydlig ideologisk grund i den kommunistiska/taoistiska dialektiken, och med upprepningen, där samma ord används gång på gång. Det kan se ut så här:

What exactly is the historical responsibility? . . . [It is] . . . the elimination of poverty and the realization of prosperity, the elimination of ignorance and the realization of civilization and the elimination of backwardness and the realization of modernization . . .

Språket kan också användas som ett medel för att luras utan att ljuga. Den politiska retoriken har många av de karaktäristika som gör en argumentation osaklig, trots att sändaren uppenbarligen inte ljugar.

En form av sk lögnfritt bedrägeri är *det ensidiga urvalet*.¹²¹ Här ingår t ex den talande tystnaden, tystnaden

som innebär att ingenting har förändrats. Ingen nyhetsrapportering berörde exempelvis studentdemonstrationerna under de två första veckorna sedan de brutit ut. Vidare, vid en uppräknings av sådant som har förändrats antar man att det som inte nämns är som det brukar vara. Efter studentdemonstrationerna talade man tex nästan enbart om ekonomiska reformer men knappast alls om politiska. Ett tredje exempel är då man räknar upp att företeelserna 1, 2, 3, har egenskapen f, vilket innebär att man antar att företeelserna 4, 5, 6 (som inte nämns) också har egenskapen f. Om vi tex har läst att förhållandena i landet x inte är vidare bra på ett par punkter, drar vi slutsatsen att landet som helhet är trist att bo i.¹²² Maos beskrivning av den kapitalistiska världen och retoriken mot borgerliga samhällen, som används under 1987,¹²³ är exempel på det.

3.3 Retorik och myt

Om man som Barthes härleder retoriken ur mytbegreppet, kopplar man semiotikens grundbegrepp till den politiska retoriken. Barthes definierar retorik som "ett antal bestämda, reglerade och enstränga figurer i vilka olika former av det mytiska uttrycket ska inrätta sig."¹²⁴

De retoriska tekniker jag nämnt ovan kan också sägas ha en koppling till myten såtillvida att de tar sig uttryck som är typiska för den ideologiska eller kulturella kontext de används inom. En del, tex tautologin och det lögnfria bedrägeriet, *använder sig* även av myter.

"*Vaccinet*" innebär att man erkänner ett delproblem för att lättare kunna dölja ett stort fel.¹²⁵ I Kina har man tex försökt undvika en ideologisk debatt om Kulturrevolutionen genom att lägga skulden på de fyra gäng.

"*Frånvaro av historia*" är då man låter historien försvinna in i myten och fråntar den dess egen existens.¹²⁶ I Kina tycks tex en generell tendens vara att låta de positiva tingen i historien integreras i revolutionens och det kommunistiska samhällets idé, samtidigt som det som uppfattas som negativt inlemmas i myten om feodalismens eller det borgerliga samhällets inneboende ondska.

"*Varken-eller-ismen*" innebär att retorikern placerar två motsatser mot varandra och väger den ena mot den andra så att båda förkastas.¹²⁷ Kinesisk kritik mot "de sovjetiska revisionistiska socialimperialisterna" vilka jämfördes med "de amerikanska fascistiska imperialisterna" i slutet av 1960-talet kan liknas vid detta.¹²⁸ Under vintern och hösten 1987 betonar man hur viktigt det är att förkasta både "höger- och vänsteridéer", dvs både kapitalistiska och kulturrevolutionsidéer. Man jämför också feodalism och det borgerliga samhället för att kunna förkasta dem båda.

"*Konstaterandet*" innebär en vägran att förklara¹²⁹

och finns i den kinesiska tolkningen av marxismen. Visserligen ger man gärna orsaksförklaringar till olika skeenden. Dock innebär historiematerialismen i sig att man har en deterministisk världssyn, och att man ser ideologien som en rättrådig vetenskap. Detta gör att jag snarare skulle säga att man konstaterar när man vill förklara.

Följande citat ger ett exempel på hur man betraktar marxismen:

Copernicus theory of the solar system and Darwin's theory of evolution were once dismissed as erroneous and had to win over bitter opposition [...] Marxism has also developed through struggle ...¹³⁰

3.4 Retoriska former

Elocutio – läran om stilen – visar hur man ger retoriken en så effektiv språklig form som möjligt¹³¹ genom exempelvis de kontextuellt viktiga retoriska formerna eller *metaforerna*¹³². Alla språk innehåller metaforer. De speglar vissa tanke- och föreställningsmönster som råder inom en viss kultur och subkultur. Samtidigt kan man vända på steken och säga att vårt sätt att tänka beror på de metaforer vi använder oss av.

Dessa två sidor av samma mynt har att göra med en paradox inom semiotiken. Skapar tecknet kulturen eller skapar kulturen tecknet?¹³³ Semiotikern svarar ja på båda frågorna. Satt i en politisk kontext kan man givetvis föra samma resonemang: det politiska språket är en produkt av den politiska miljön, men samtidigt påverkar retoriken det politiska klimatet.

Detta resonemang förklarar ingenting, men kan kanske hjälpa till att påvisa och medvetandegöra interaktionen mellan olika nivåer.

Att vara medveten om att metaforer är viktiga komponenter i vårt språk är viktigt för att vi ska kunna kommunicera och förstå varandra bättre.

För det första kan man betrakta metaforen som nyskapande och som ett väsentligt inslag i språkets kreativitet (jmf teorin om interaktion mellan två domäner). Denna tradition företräds av tex Michael Reddy och Donald Schön. För det andra kan man se metaforer som parasiter på den bokstavliga betydelsen och att de därför bör elimineras i så hög grad som möjligt. John Searle företräder detta synsätt.¹³⁴

Reddy och Schön företräder en skola som är relevant för semiotiken därför att den säger att metaforer är intimt knutna till den kontext de existerar i. Schön menar att den nyskapande metaforen (the generative metaphor) betonar vissa aspekter av verkligheten på bekostnad av andra, kanske lika viktiga. Han menar att det är viktigt att bli medveten om dessa metaforer därför att de kan förvräda verkligheten.¹³⁵ Reddy menar att

metaforer förvränger kommunikationen i sig, och således hela vårt sätt att se världen. Det engelska språket, och även det svenska, kan i sig betraktas som en kanalmetafor (the conduit metaphor), dvs det baserar sig på antagandet att språket är en förmedlare av idéer och tankar från sändare till mottagare. En sändare stoppar in tankar och idéer i ord, skickar orden till en mottagare som öppnar dem och plockar ut innehållet.¹³⁶ Reddy menar att kanalmetaforen utger sig för att vara objektiv, när den egentligen ignorerar mottagarens egna kunskaper och erfarenheter.¹³⁷ Exempel på kanalmetaforer är: "Vilken betydelse lägger du i de orden?", "Den där meningen är fylld med känsla", "Dina ord är ihåliga."

Reddys kanalmetaforer kan knappast sägas vara nya metaforer. Snarare är de konventionaliserade eller döda – av typen "stolsben", "lampfot", "bokrygg" – vilket innebär att de blivit så integrerade i språket att vi inte längre tänker på dem som metaforer. Våra föreställningsramar påverkas dock – ofta omedvetet – av dem, vilket är ytterligare ett exempel på språkets makt över tanken. Detta sätt att se på metaforer har mycket gemensamt med Barthes mytbegrepp. Barthes talade om mytens naturalisering, dvs då vi inte längre tänker på att det är en ideologiskt färgad föreställningsbild vi matas med. Metaforer är mytens redskap och de verkar på samma sätt. Från att först ha varit nyskapande och revolutionerande, konventionaliseras de så småningom och integreras i våra naturliga föreställningsvärldar.

David E Copper menar att metaforers främsta funktion är att förena och skapa intimitet mellan människor inom den privata, mindre eller större gruppen och inom en kulturell eller subkulturell gemenskap.¹³⁸ Ofta krävs en viss sådan gemenskap för att en metafor ska bli förstådd.¹³⁹ Om man t ex använder metaforerna "det stora och det lilla perspektivet" för att beteckna arbete med strukturer respektive aktörer, kan man lätt bli missuppfattad utanför en specifik grupp.

Avsikten med retoriken är ju att övertala, vilket man gör genom att t ex framkalla känsloladdade konnotationer hos mottagaren. Vi har tidigare talat om att använda ett mångtydigt språk i retoriken så att en mottagare kan tolka uttryck och begrepp så att de passar in i hans eller hennes föreställningsvärld. Metaforen är ett utmärkt hjälpmedel för detta, eftersom den är ideologisk och känslomässig, och kanske framförallt för att den har ett överskott på information. Wallman skriver t ex att ju rikare och mer komplext ett uttryck är desto större retorisk potential har den.¹⁴⁰

Typisk för kinesisk retorik är de militära metaforerna. Partiet jämförs med en militärcampus, där medlemmarna drillas och övas upp:

... quite a few comrades still lack strict training in inner-party democratic life [...] not good at correctly un-

derstanding and handling various contradictions within the party, do not have the strong sense of the massline, and are still not applying the weapon of criticism and self-criticism [...] step up training in party spirit [...] carry forward the party's fine tradition of hard struggle [...] the best steel should be used in the knife's blade

... och inte opponerar sig emot:

Aiming the spearhead against the party and the people's government, some people have gone so far as to say that democracy today has not really been bestowed as a gift should be earned through fierce struggle.

Liknande metaforer används när man beskriver skolan och undervisningssystemet.

Vägen som leder till den ekonomiska omstruktureringen, eller – ännu längre fram – till det socialistiska samhället¹⁴¹ är också en återkommande metafor:

... we should not assume that the road to reform is a level road filled with fresh flowers and without any brambles

the socialist road under the CPC leadership is a tortuous path traversed by the Chinese people during a protracted struggle

Här kan man spekulera kring en kulturell koppling till Taoismen – även om vägmetaforen överhuvudtaget är vanligt förekommande i retoriska sammanhang. Tao betyder ju vägen, och Lao Tze menar med det: den rätta vägen. Och den rätta vägen i dagens Kina är ju vägen mot socialismen.¹⁴²

Intressant är också det sätt på vilket man talar om byråkratin. Den är "unwieldy and overstaffed", precis som de sk kontrarevolutionära elementen som under Kinas moderna historia ofta har liknats vid "poisonous weeds". Dessa metaforer kan ses som exempel på den nyttobetonade människosyn som råder i Kina: Om en människa inte är till gagn för kollektivets allmänna nytta är hon överflödig, ett ogräs som bör rensas bort. Om hon dessutom gör kollektivet en otjänst, är hon ett giftigt ogräs som måste oskadliggöras.

3.5 Retorik och semiotik – perspektiven knyts ihop

Eco går så långt att han menar att retoriken utkristalliseras som ett andra kapitel – efter lingvistikens – i en allmän semiotik.¹⁴³ Jag nöjer mig dock med att se de två teorierna som praktiskt och teoretiskt bundna till varandra – även om de – som vi har sett – har många gemensamma nämnare.

Semiotiken kan – med en metafor – ses som en grund

för ett husbygge. Olika discipliner som behandlar kommunikation kan senare bygga vidare på den. Grunden består av semiotikens två huvudantaganden: att mottagaren är lika viktig som sändaren och att ett meddelande alltid är en produkt av specifika kulturella eller sociala kontexter.

När retoriken bygger vidare på grunden tillkommer nya aspekter, av vilka den viktigaste är aktörsperspektivet, då både kognitiva och affektiva komponenter hos sändare och mottagare är viktiga att ta hänsyn till då man studerar politisk kommunikation.

Med en annan metafor kan teorierna ses som två öar mellan vilka en bro kan byggas. Brobygget görs med hjälp av komponenter – som *konnotation, myt* och *ideologi* – som finns i båda disciplinerna.

Konnotation och myt är fenomen som Barthes och även Eco förklarar med hjälp av en lingvistisk och semiotisk terminologi, förankrar i en ideologisk och kulturell gemenskap, och slutligen visar förekomsten av inom den politiska retoriken. Konnotation och myt är, som vi har sett, komponenter i retoriken då de fyller en övertalande funktion genom att vädja till känslor och föreställningar som ofta redan är integrerade i ett samhälles eller en individs föreställningsfär.

När det gäller ideologi använder ju den politiska retoriken uttryck som medvetet eller omedvetet kan härledas från en specifik ideologisk kontext. För att ta ett exempel använder inte kinesiska retoriker uttrycket "försvar av den fria världen" – vilket är nära associerat med västmakternas politiska positioner och ideologiska visioner – när de uppmanar tredje världen till kamp mot västmakterna. Istället använder de "broderlig hjälp åt socialistiska allierade".¹⁴⁴

4. Slutord

Semiotiken gör oss medvetna om aspekter av kommunikationen som vi annars kanske inte skulle tänka på. Kanske kan denna medvetenhet på sikt leda till att människor från olika kulturer förstår varandra bättre.

Det finns dock – som vi har sett – flera brister med semiotiken. En är att den saknar hypoteser, vilket gör att den inte svarar på frågan varför. Den konstaterar och påvisar således, utan att förklara. En annan är att den saknar enhetlig begreppsapparat, entydiga definitioner och distinktioner, vilket gör den oprecis och spekulativ. Många författare – som tex Barthes och Eco – säger emot både sig själva och varandra.

Till semiotikens försvar kan man säga att den inte alltid gör det till ett egenvärde att vara svårbegriplig. I dess natur ligger att integrera och sammanföra olika nivåer och perspektiv och inte ha stringenta svar eller enkla härledningar. Den betonar helt enkelt att allt kan ses ur flera synvinklar och att det i sig är av vikt att se

det komplicerade, det komplexa och det svårgripbara.

En tredje brist med semiotiken är att den är spekulativ, vilket dock är svårt att undvika då den avser att studera det som inte syns, det underliggande och det indirekta. Avigsidan är dock att dörren för missbruk öppnas.

En fjärde – som kanske snarare är ett problem än en brist – är att den inte främst är avsedd för politiskt studium. Det är givetvis annorlunda att studera en litterär text eller ett fotografi än att studera en politisk text.

Bristerna och problemen leder fram till slutsatsen att semiotiken inte är tillräcklig vid studiet av politisk retorik, utan måste kompletteras med annan teori, som tex syskonteorier som hermeneutik och diskursanalys. Hermeneutik är läran om tolkning och bidrar således med ett förstärkt mottagarperspektiv. En retorisk utsaga kan tex få andra konsekvenser än de tänkta genom att olika mottagargrupper tolkar utsagan på skilda sätt.¹⁴⁵ Diskursanalysen studerar språket som instrument för kommunikationen,¹⁴⁶ den tar hänsyn till tids- och rumsdimensionen och studerar språket kontextuellt.¹⁴⁷ Här förflyttas således tyngdpunkten från tecken till språk och samtal.

Viktigast att ta hänsyn till är dock det individuella perspektivet. Semiotiken har en tendens att reducera kommunikationen till kultur. Retoriken, däremot, är visserligen en produkt av sociala och kulturella kontexter, men också beroende av medvetna och omedvetna avsikter och individuella referensramar hos aktörerna. Retoriker från ett och samma land talar inte med gemensam tunga, även om de strukturella faktorerna, kultur och ideologi bildar ett underliggande filter till vad de säger.

Psykologin – och främst kanske de psykodynamiska teorierna – kan här vara till hjälp därför att den står på en grund som liknar den semiotiska, även om de studerar individuella strukturer och processer istället för kulturella. Att studera politisk retorik med utgångspunkt både från semiotisk och psykologisk teori – vilket innebär att kombinera det kulturella med det individuella utifrån en strukturell grund – skulle kunna vara utgångspunkt för en annan studie i politisk kommunikation.

Käll- och litteraturförteckning

Källor:

- Ban Yue Tan (Fortnightly Forum)
- Beijing Domestic Service – radiosändning på engelska
- Beijing Gongren Ribao – lokala upplagan av (GR)
- Beijing Lilun Yuehan – lokala upplagan av (LY)
- Beijing Review – engelskspråkig tidskrift
- China Daily – engelskspråkig tidning

- Gongren Ribao (Workers Daily) – organ för Kinas fackföreningar
 Guangming Ribao – organ för de s k demokratiska partierna
 Hongqi (Red Flag) – organ för centralkommittén, den mest auktoritativa tidskriften
 Jingji Ribao (Economic Daily)
 Liaowang (Outlook Weekly)
 Lilun Yuehan – ung. teoretiskt månadsmagasin
 Renmin Ribao (People's Daily) – kommunistpartiets och centralregeringens organ – anger tonen för hela landets press
 Renmin Ribao overseas edition
 Ta-kung Pao – utges i Hong Kong, lojal mot kinesiska regeringen
 Xinhua (New China) – den kinesiska nyhetsbyrån
 Zhongguo Fazhi Bao (China Legal News)
 Zhongguo Jiaoyu Bao (Chinese Education)
 Zhongguo Qingnian Bao (China Youth Daily) – kommunistiska ungdomsförbundets organ
 via Foreign Broadcast Information Service (FBIS), Daily Report I, People's Republic of China, under perioderna: 860901 – 870215, 870901 – 871231
- Litteratur:*
- Aspelin, G, 1977, *Tankens vägar* del II, Lund, Doxa, 2:a uppl
 Aspelin, K & Lundberg, B A, 1976, Det semiotiska rummet i *Teckens tydning* (ed) Aspelin m fl, Stockholm, PAN/Norstedts
 Austin, J L, 1962, *How to Do Things with Words*, Oxford, Oxford University Press
 Bailey, F G, 1981, Dimensions of Rhetoric in Conditions of Uncertainty, i *Politically Speaking*, (ed) Paine, R, Philadelphia, ISHI
 Barthes, R, 1968, *Elements of Semiology*, New York, Hill and Wang
 Barthes, R, 1970, *Mytologier*, Staffanstorps, Cavefors
 Barthes, R, 1956, *Mythologies*, London, Paladin
 Baum, R, 1986, China in 1985 – the Greening of the Revolution i *Asian Survey*, vol XXVI, no 30–51
 Brugger, B, 1979, *China: Radicalism to Revisionism 1962–1979*, London, Croom Helm
 Cherry, C, 1957, What is Communication? i *Communication Studies*, 1980, (eds) Corner/Hawthorn, London, Arnold
 Clarke, D S Jr, 1987, *Principles of Semiotic*, London/ New York, Routledge & Kegan Paul
 Copper, D E, 1986, *Metaphor*, Oxford, Basil Blackwell
 Culler, J, 1976, *Saussure*, Glasgow, Fontana Paperbacks
 Culler, J, 1983, *Barthes*, Glasgow, Fontana Paperbacks
 Deng Xiaoping, 1984, *Selected Works of Deng Xiaoping*, Beijing, Foreign Languages Press
 Derrida, J, 1976, *Of Grammatology*, Baltimore, John Hopkins UP
 Eco, U, 1965, Towards a Semiotic Inquiry into the Television Message i *Communication Studies*, 1980, (eds) Corner/Hawthorn, London, Arnold
 Eco, U, 1971, *Den frånvarande strukturen*, Lund, Cavefors
 Eco, U, 1977, *A Theory of Semiotics*, London, The MacMillan Press
 Fiske, J, 1984, *Kommunikationsteorier*, Stockholm, Wahlström & Widstrand
 Fredriksson, G, 1974, *Det politiska språket*, Lund, Cavefors, 5:e uppl.
 Germer, K, 1980, *Arvet från det förflutna*, Stockholm, Liber
 Graber, D, 1976, *Verbal Behavior and Politics*, Urbana, University of Illinois Press
 Goodman, D S, 1985, The Chinese Political Order after Mao: 'Socialist Democracy' and the Exercise of State Power i *Political Studies* XXXIII, 218–235
 Hall, S, 1980a, Cultural Studies and the Centre: some problematics and problems i *Culture, Media, Language* (eds) Hall m fl, Birmingham, Centre for Contemporary Cultural Studies
 Hall, S, 1980b, Encoding/decoding i *Culture, Media, Language* (eds) Hall m fl, Birmingham, Centre for Contemporary Cultural Studies
 Hall, S, 1980c, Introduction to the Media Studies at the Centre i *Culture, Media, Language* (eds) Hall m fl, Birmingham, Centre for Contemporary Cultural Studies
 Hawkes, T, 1977, *Structuralism and Semiotics*, London, Methuen
 Heck, M Camargo, 1980, The Ideological Dimension of Media Messages i *Culture, Media, Language*, (eds) Hall m fl, Birmingham, Centre of Contemporary Cultural Studies
 Hedlund, S, 1986, *Öststatsekonomi*, Lund, Dialogos
 Hedquist, R, 1982, *Att påverka med språk*, Stockholm, Liber
 Heradsveit, D/Björgo, T, 1987, *Politisk kommunikasjon – Introduksjon til semiotikk og retorikk*, Oslo, Tano
 Jakobson, R, 1968, Språket i relation till andra kommunikationssystem i *Teckens tydning*, 1976 (ed) Aspelin m fl, Stockholm, PAN/Norstedts
 Jönsson, C, 1987, *Soviet Political Language: The Analysis of Esoteric Communication*, paper framlagt vid IPSA-kongressen i Paris 1985, 2:a uppl
 Keith, R C, 1980, Socialist Legality and Proletarian Democracy in the PRC i *Canadian Journal of Political Science*, XIII:3, 565–582
 Kocis, R A, 1985, Rights and the True Ends of Life in Mao's Political Thought i *History of Political Thought*, VI:3, 591–616
 Lakoff, G, Johnson, M, 1980, *Metaphors We Live By*, Chicago/London, The University of Chicago Press
 Leach, E, 1976, Problems of terminology i *Communication Studies*, 1980, (eds) Corner/Hawthorn, London, Arnold
 Lotman, J, 1970, Tre texter om konstens semiotik i

- Teckens tydning*, 1976, (ed) Aspelin m fl, Stockholm, PAN/Norstedts
- Lundquist L, 1982, *The Party and the Masses*, Stockholm, Almqvist & Wiksell International
- Mao Tse-tung, 1970, *Politiska skrifter – i urval*, Stockholm, Rabén & Sjögren, 2:a uppl
- Meadow, R G, 1980, *Politics as Communication*, San Diego, University of California
- Ortony, A, 1979, Metaphor: a Multidimensional Problem i *Metaphor and Thought* (ed) Ortony, Cambridge, Cambridge University Press
- Ouate, A D, 1978, Hua Kuo-feng and the Arrest of the 'Gang of Four' i *China Quarterly* no 75, 540–565
- Paine, R 1981, When Saying is Doing i *Politically Speaking*, (ed) Paine, R, Philadelphia, ISHI
- Park, G, 1981, "Weaklings Wax Biggest with Words": U.S. and Norwegian Populists i *Politically Speaking*, (ed) Paine, R, Philadelphia, ISHI
- Pateman, T, 1975, Impossible discourse i *Communication Studies*, 1980, (eds) Corner/Hawthorn, London, Arnold
- Platon, 1985, *Parmenides* i *Samlade skrifter del 4*, Lund, Doxa
- Reddy, M, 1979, The Conduit Metaphor – a Case of Frame Conflict in our Language about Language i *Metaphor and Thought* (ed) Ortony, Cambridge, Cambridge University Press
- Robinson, J, 1988, Mao after Death-Charisma and Political Legitimacy i *Asian Survey*, XXVIII, no 3, 353–368
- Rodger, I, 1981, Rhetoric and Ritual Politics: The Durham Miners' Gala i *Politically Speaking*, Philadelphia, ISHI
- Rosen, S, 1987, China in 1986 – A Year of Consolidation i *Asian Survey* XXVII, no 1, 35–55
- Rosen, S, 1988, China in 1987 – The Year of the Thirteenth Party Congress i *Asian Survey*, XXVIII, no 1, 35–50
- Ryding, Erik, 1980, *Att luras utan att ljuga*, Lund, Doxa
- Sapir, J D, 1977, The Anatomy of Metaphor i *The Social Use of Metaphor*, Charlottesville, University of Pennsylvania Press
- Sartori, G, 1987, *The Theory of Democracy Revisited I & II*, New Jersey, Chatnam House
- Saussure, F de, 1970, *Kurs i allmän lingvistik*, Staffans-torp, Cavefors
- Schram, S R, 1969, *The Political Thought of Mao Tse-tung*, Harmondsworth, Penguin
- Schram, S R, 1986, The Limits of Cataclysmic Change: Reflections on the Place of the 'Great Proletarian Cultural Revolution' in the Political Development of the PRC i *China Quarterly* 108, 613–624
- Schurmann, F, 1970, *Ideology and Organization in Communist China*, Berkeley, University of California Press, 2:a uppl
- Schön, D, 1979, Generative Metaphor: A Perspective on Problem-Setting in Social Policy i *Metaphor and Thought* (ed) Ortony, Cambridge, Cambridge University Press
- Searle, J R, 1969, *Speech Acts*, Cambridge, Cambridge University Press
- Shakespeare, W, 1982, *Romeo and Juliet*, London, Chancellor Press
- Sigurd, B, 1973, *Språk i arbete*, Stockholm, Wahlström & Widstrand
- Tarschys, D, 1978, *Sovjetunionens politiska problem 1950, 1960, 1970*, Stockholm, Liber
- Vedung, E, 1977, *De rationella politiska samtalet*, Stockholm, Aldus/Bonniers
- Wallman, S, 1981, Refractions of Rhetoric: Evidence for the Meaning of 'Race' in England i *Politically Speaking*, Philadelphia, ISHI
- Watzlawick, P, m fl, 1968, The Impossibility of not Communicating i *Communication Studies*, 1980, (eds) Corner/Howthorn, London, Arnold
- Webster, F, 1985, *The New Photography – Responsibility in Visual Communication*, London/New York, John Calder/Riverrun Press, 2:a uppl
- Womack, B, 1979, Politics and Epistemology in China since Mao i *China Quarterly*, no 80, 768–792
- von Wright, G H, 1965, *Logik, filosofi och språk – strömningar och gestalter i modern filosofi*, Stockholm, Aldus/Bonniers
- Wylie, R F, 1979, Mao Tse-tung, Ch'en Po-ta and the Sinification of Marxism 1936–38 i *China Quarterly* no 79, 447–480
- Zagoria, D S, 1962, *Talmudism and Communist Communications*, paper framlagt i Washington inför American Political Science Association

Noter

¹ Den s k tolkningshypotesen, se Sigurd 1973:38.

² *ibid.*

³ Om att studera kommunistiskt språk, se tex Hedlund 1986, Tarschys 1978.

⁴ Om skillnader mellan språk, se tex Saussure 1970:52, Clarke 1987:18–19, Hawkes 1977:136, Jakobson 1968:31–32.

⁵ Rosen 1987:38–41.

⁶ Deng 1984:151–165 (1978).

⁷ Goodman 1985:219.

⁸ Brugger 1979:203.

⁹ *ibid* 238.

¹⁰ För en ingående diskussion om det kommunistiska demokratibegreppet hos tex Marx, Lenin och Mao, se tex Sartori 1987:456–490, Lundquist 1982:263–296, Schram 1969:294–330.

¹¹ Goodman 1985:225, Deng 1984:166–191 (1979).

¹² Rosen 1988:35 ff.

¹³ *ibid* 40–44.

¹⁴ Semeion (gr)=tecken, Culler 1976:90. "Semiotik" är den anglosaxiska traditionens term medan den kontinentala traditionen använder sig av "semiologi". Begreppen används oftast synonymt.

- ¹⁵ Eco 1965:131–132.
- ¹⁶ Fiske 1984:89–90, jmf Jakobsons homogena och synkretiska meddelanden i Jakobsson 1968:30.
- ¹⁷ Leach 1976:16.
- ¹⁸ Graber 1976:116.
- ¹⁹ Saussure 1970:93–95. Uppdelningen härstammar från den stoiska logiken, jmf Jakobson 1968:23.
- ²⁰ Barthes 1956:112–113, jmf Morris semantiska relation som studerar innebörden/betydelsen i Sigurd 1973:10–11.
- ²¹ Eco 1971:78.
- ²² För en ideologisk genomgång av det kinesiska demokratibegreppet, se not 10.
- ²³ "Innehåll" kan i detta sammanhang inte översättas endast med "mental föreställning". Hänsyn måste givetvis tas till eventuella propagandaaspekter som kan ligga i definitionen av demokrati.
- ²⁴ Några artiklar förespråkar to m fri diskussion om marxismen. Jmf utvecklingen 1956.
- ²⁵ Jmf retoriken från kulturrevolutionen.
- ²⁶ Jmf Mao 1970:214–216.
- ²⁷ Jmf Goodman 1985: införandet av "socialist democracy" i dec 1978.
- ²⁸ Saussure 1970:30.
- ²⁹ Culler 1976:26, jmf Morris syntaktiska, språkliga relation i Sigurd 1973:10–11.
- ³⁰ Se även den negativa definitionen av demokrati i föregående avsnitt.
- ³¹ Saussure 1970:107–108, 137.
- ³² Jmf schackmetaforen Eco 1971:78, Saussure 1970:117–118, jmf Jönsson 1987:2–3.
- ³³ Jönsson 1987:15–18, jmf Zagoria 1962:2–3, 7.
- ³⁴ Ouate 1978:551. Artikelförfattaren menar att dessa anklagelser inte var sanna, men att partiet använde dem mot de fyra för att öka deras skuld, ibid 544–545.
- ³⁵ För att tydligare markera skillnaden mellan socialistisk och borgerlig demokrati, se Goodman 1985.
- ³⁶ Se t ex Tarschys 1978:93–94.
- ³⁷ Se Goodman 1985, Brugger 1979.
- ³⁸ Jmf V N Volosinov, G Sampson cit i Corner/Hawthorn 1980:64–65, Weedon, Tolson, Mort 196–197.
- ³⁹ Se ex Fiske 1984:58–61, Heradsveit/Bjørge 1987:27–30.
- ⁴⁰ Heradsveit/Bjørge 1987:28, jmf Ogden/Richards triad: referens – referent – symbol i ex Fiske 1984:60–61, Heradsveit/Bjørge 1987:22, jmf Klaus sigmatik – den referentiella aspekten som synar relationen mellan tecknet och den yttre verkligheten, se Aspelin m fl 1976:18, jmf Graber 1976:93.
- ⁴¹ Schurmann 1970:24–38, Deng 1984:154, 165, Robinson 1988:358–362, Womack 1979:791–792.
- ⁴² Se ex Fiske 1984:64–67, Heradsveit/Bjørge 1987:30, Vedung 1977:97, jmf Culler 1976:96 som anser det felaktigt att använda ordet symbol och istället använder "sign proper" för att understryka godtyckligheten och konventionaliteten.
- ⁴³ Saussure 1970:95–97, jmf Culler 1976:19–20. Se även Culler 1976:96–99, Webster 1985: 171–173, Hawkes 1977:136 ff. Jmf Derridas och Weedon, Tolson, Morts 196–200 kritik av godtyckligheten. En intressant aspekt i samband med konventionaliteten är hur tecken förändras och består i tiden, se t ex Saussure 1970:102–105, Culler 1983:27, Pate-man 1975:101–102.
- ⁴⁴ Fiske 1984:76.
- ⁴⁵ Saussure 1970:96, 99.
- ⁴⁶ Webster 1985:171–173.
- ⁴⁷ Heradsveit/Bjørge 1987:35.
- ⁴⁸ Fiske 1984:77–79, Heradsveit/Bjørge 1987:37, jmf Culler 1976:48–49.
- ⁴⁹ Heradsveit/Bjørge 1987:37.
- ⁵⁰ Jmf Schram 1969:306–308 (1957), jmf Mao 1970:214–216, 313 (1942).
- ⁵¹ Culler 1976:19.
- ⁵² Se ex Heradsveit/Bjørge 1987:51–52, Saussure 1970:37, Culler 1976:29–34.
- ⁵³ Barthes 1968:13.
- ⁵⁴ Webster 1985:167–168.
- ⁵⁵ Jmf Derridas kritik mot langue/parole-distinktionen.
- ⁵⁶ Fiske 1984:110–111, Heradsveit/Bjørge 1987:39–41.
- ⁵⁷ Fiske 1984:111–112, Heradsveit/Bjørge 1987:39–41.
- ⁵⁸ Jmf Heck 1980:125–126, jmf Barthes och Ecos resonemang i avsnitt 2.2.4 nedan, jmf Webster 1985:184–185.
- ⁵⁹ Hall 1980b:133.
- ⁶⁰ Eco 1971:59.
- ⁶¹ Jmf Eco 1965:137–138.
- ⁶² Heradsveit/Bjørge 1987:44–45.
- ⁶³ Jmf Schram 1969:300–301 (1949), 308, 310–311 (1957) och Mao 1970:205.
- ⁶⁴ Fiske 1984:113–116.
- ⁶⁵ Barthes 1956:114.
- ⁶⁶ Barthes 1970:211.
- ⁶⁷ Se ex Webster 1985:184.
- ⁶⁸ Heck 1980:125.
- ⁶⁹ Barthes 1970:213.
- ⁷⁰ Barthes 1970:226–229.
- ⁷¹ Barthes 1956:155.
- ⁷² Heradsveit/Bjørge 1987:43.
- ⁷³ Culler 1983:33.
- ⁷⁴ Heradsveit/Bjørge 1987:28, 47. Jmf Platons resonemang i "Parmenides", där han som kritik mot sin egen idélära, framförde teorin om den infinita regressen; föremålen som är avbilder av idéer, vilka i sin tur är föremål osv.
- ⁷⁵ Heradsveit/Bjørge 1987:47–48, jmf Eco 1971:69.
- ⁷⁶ Eco 1971:81.
- ⁷⁷ Eco 1971:77.
- ⁷⁸ Jmf liknande resonemang hos t ex Barthes och Lévi-Strauss, se Hall 1980a:30–31.
- ⁷⁹ Jmf Hall 1980a:29–30.
- ⁸⁰ Jmf kritiken mot Ogden/Richards i Eco 1971:62–66 och Freges resonemang om "Sinn och Bedeutung" i von Wright 1965:171ff.

- ⁸¹ Eco 1971:62–66.
⁸² Eco 1971:30, jmf 13.
⁸³ Cherry 1957:9.
⁸⁴ Cit i Hawkes 1977:125, jmf Jakobson 1968:22.
⁸⁵ Watzlawick m fl 1968:23–25.
⁸⁶ Webster 1985:136–142.
⁸⁷ Lotman 1970:46–47.
⁸⁸ Eco 1971:60.
⁸⁹ Cit i Heck 1980:122, jmf Hall 1980b:123, jmf Hall 1980c:34–35, jmf Veron cit i Heck 1980:123.
⁹⁰ Cit i Heck 1980:123.
⁹¹ Hall 1980a:30–31, jmf den marxistiska traditionen, se ex Hall 1980a:33–35.
⁹² Schurmann 1970:24–38, jmf Schram 1969:299 (1945), Wylie 1979:477, Womack 1979:789.
⁹³ Kocis 1985:590ff.
⁹⁴ Jmf Schram 1969:313 (1949), 303 (1956). 306–308 (1957), jmf Mao 1970:214, 218, 221, se även Yu 1976:37ff, jmf kontrasterandet i "Retoriska tekniker" nedan.
⁹⁵ Paine 1981:3, Bailey 1981:26.
⁹⁶ Hedquist 1982:27.
⁹⁷ Paine 1981:3.
⁹⁸ Hedquist 1982:26–27.
⁹⁹ Heradstveit/Bjørge 1987:97–98, jmf Eco 1977:277.
¹⁰⁰ Hedquist 1982:15.
¹⁰¹ Eco 1971:166.
¹⁰² Den sk emotiva språkfunktionen. Se även litteratur om språkets funktioner, tex Robinson cit i Sigurd 1973:25–34, Hedquist 1982:7–10, Vedung 1977:16, 60, 63, 103–106, Austin 1962:101–102, Searle 1969, Jakobson 1968:28–29, Fiske 1984:50–53.
¹⁰³ Eco 1971:171–173.
¹⁰⁴ Paine 1981:2.
¹⁰⁵ Fredriksson 1974:40.
¹⁰⁶ Paine 1981:2–3.
¹⁰⁷ Bailey 1981:26. En retoriker kan också handla samtidigt som han talar, vilket sker då han exempelvis konfirmerar ett beslut. Detta är enligt språkfilosofien en sk språkhandling, en performativ, och den härstammar från språkfilosoferna Austin (1977) och Searle (1969). Jmf resonemang om att politiken i sig är en språkhandling – politik är att göra ting med verbala och icke-verbala tecken – i Heradstveit/Bjørge 1987:14–15, 21, Graber 1976:60–64, Meadow 1980:28, Fredriksson 1974:17, Paine 1981:9.
¹⁰⁸ Paine 1981:10–12, jmf Bailey 1981:25.
¹⁰⁹ Paine 1981:15–17, jmf Rodger 1981:41–43, jmf Park 1981:66–67.
¹¹⁰ Heradstveit/Bjørge 1987:100, jmf Eco 1971:172, Ryding 1980:34.
¹¹¹ Graber 1976:49, 53, jmf Chamber cit i Weedon, Tolson, Mort 182.
¹¹² Jmf "Myt" ovan.
¹¹³ Jmf Wallman 1981:119–120. Jmf avsnitt 2.2.4 ovan.
¹¹⁴ Jmf Fredriksson 1974:64–69, Hedquist 1982:111–113.
¹¹⁵ Vedung 1977:69–73.
¹¹⁶ Vedung 1977:73.
¹¹⁷ Jmf Fredriksson 1974:73–82, samt resonemanget om trivialiteter (utfyllnad) och plattheter (självklarheter) ibid 82–89, jmf Barthes 1957:251–252.
¹¹⁸ Hedquist 1982:35.
¹¹⁹ Ibland stödjer man sig även på kinesiska filosofer och på icke-marxistiska europeer, tex Montesquieu.
¹²⁰ Fredriksson 1974:49.
¹²¹ Ryding 1980:12–37, jmf Fredriksson 1974:33.
¹²² Ryding 1980:19–23.
¹²³ Jmf Mao 1970:207, 217.
¹²⁴ Barthes 1970:249.
¹²⁵ Barthes 1970:249–250.
¹²⁶ Barthes 1970:250.
¹²⁷ Barthes 1970:252, jmf Wallmans "opposition" samt kontrasterandet ovan.
¹²⁸ Cit i Fredriksson 1974:166.
¹²⁹ Barthes 1970:253–254.
¹³⁰ Jmf Schram 1969:303f (1956), 308–310.
¹³¹ Hedquist 1982:50, jmf Eco 1977:278.
¹³² För en genomgång av retoriska former, se Heradstveit/Bjørge 1987, Ortony 1979, Sapir 1977, Lakoff/Johnson 1980, Copper 1986, Eco 1977.
¹³³ Se tex Saussure 1970:15–17, Culler 1976:19, 22. Även någonting som i hög grad har sysselsatt de strukturella lingvisterna, och kulturanthropologerna, tex Sapir, Whorf och Lévi-Strauss.
¹³⁴ Ortony 1979:1–2, 5.
¹³⁵ Ortony 1979:6, 12, Schön 1979:254–256, jmf Lakoff/Johnson 236.
¹³⁶ Reddy 1979:284–290.
¹³⁷ Ortony 1979:12–13.
¹³⁸ Copper 1986: tex 140.
¹³⁹ Copper 1986:165.
¹⁴⁰ Wallman 1981:126.
¹⁴¹ På den 13:e partikongressen deklarerade Zhao att Kina endast var i initialskedet av socialismen och att det åtminstone skulle ta 100 år att fullfölja den socialistiska vägen, se tex Rosen 1987:42.
¹⁴² Jmf Kocis 1985:601ff, jmf Yu 1976:37ff.
¹⁴³ Eco 1971:19.
¹⁴⁴ Eco 1971:176–177, jmf Eco 1977:278ff.
¹⁴⁵ Se tex Heradstveit/Bjørge 1987:61–62.
¹⁴⁶ Enligt Benveniste ref i Heradstveit/Bjørge 1987:54–55.
¹⁴⁷ Enligt Ricoeur ref i Heradstveit/Bjørge 1987:54–55.

Allmänanda, opinionsbildning och interdemokrati

1.1 Leif Lewins fackföreningsundersökning

Mellan 1974 och 1977 undersökte Leif Lewin den svenska fackföreningsrörelsens interna demokrati. I sin studie utgick Lewin från att en demokratisk organisation borde fungera i enlighet med den demokratimodell han utvecklat i ett tidigare arbete.¹

Lewins demokratimodell utmärks i första hand av kravet på interaktion mellan väljare och valda, och har av det skälet givits benämningen interaktiv demokrati. Interaktionen skall fungera och komma till stånd dels genom aktivt deltagande från väljarnas sida, dels genom opinionsbildning bedriven av de valda. Med dessa normativa ställningstaganden skiljer sig Lewin både från sk elitister som har en väsentligen negativ inställning till deltagande, och – dessutom – från direkt-demokrater och förespråkare för *åsiktsöverensstämmelse*, då han anser att ledarna, för att dessa skall kunna fullgöra sin opinionsbildande funktion "har blott ej en rättighet utan en skyldighet att i vissa fall gå emot medlemsopinionen".²

Den interaktiva demokratimodellen är inte enbart en praktisk beslutsprocess, den skall även utveckla vad Lewin med JS Mill benämner *individens allmänanda*. Det är enligt Lewins mening

möjligt att undvika fåtalsvälde inom demokratiska organisationer, om samspelet mellan styrelse och medlemmar fungerar på ett sådant sätt att det utvecklar den enskildes allmändanda.³

När Lewin våren 1974 skickade ut över 3 000 enkäter till medlemmar och förtroendevalda på olika nivåer i 50 avdelningar inom LO-anslutna fackförbund, var syftet därför tvåfaldigt: dels att undersöka "hur facket styrdes", dels att kontrollera om den interaktiva demokratimodellen var tillämplig på ett empiriskt material. Dessa frågor var, helt naturligt, sammanvävda med varandra i undersökningen.

I resultatredovisningen sammanför Lewin svaren på ett mycket stort antal frågor till tre variabler som anses utgöra avgörande kriterier för den interaktiva demokratin:

Opinionsbildning utgörs av medlemmars och ledares aktivitet, kunskap om fackliga frågor och av "systemorientering", dvs "såväl medlemmars som styrelseledamöters inställning till det system, i vilket de ingår".⁴

Samstämmighetsuppbyggande innehåller mått på åsiktsöverensstämmelse och de förtroendevaldas ledarskapsuppfattning.

Auktoritet innebär att ledningen för en fackförening kan verkställa beslut utan att möta protester (vilda

strejker) från medlemmarna.⁵

De frågor som sammanförs i någon av dessa tre variabler ges ett poängtal som motsvarar det *bidrag* ett särskilt svar, enligt Lewin, ger till den interna demokratin. Har en individ exempelvis svarat att han deltagit på minst ett fackligt möte bidrar denne med två poäng till "sin" avdelnings demokrati på variabeln opinionsbildning. Vet denne dessutom namnet på sin förbundsordförande bidrar han med ytterligare tre poäng i samma dimension.

Poängsummorna för varje avdelning i var och en av de tre dimensionerna räknas sedan samman, varvid de poäng som *ledarna* bidrar med viktas till det dubbla i enlighet med den interaktiva demokratimodellens betoning av ledarskapet. Att inte göra denna viktning skulle, enligt Lewin, "ju i praktiken innebära ett rousseauanskt ställningstagande".⁶

Varje avdelnings totalpoäng ställs sedan i relation till den möjliga maximisumman. En avdelning som uppnått 40 % av totalpoängen i dimensionen opinionsbildning anses kunna uppvisa en tillfredsställande situation i det avseendet. Motsvarande "normativa kriterium" sätter Lewin till 60 % av den möjliga totalpoängen för samstämmighetsvariabeln och till 50 % för auktoritetsvariabeln.⁷

De 13 avdelningar som får så höga poängtal att de hamnar över det normativa kriteriet på alla tre variablerna benämner Lewin *demokratiska*, medan de 15 avdelningar som inte når upp till något av de tre normativa kriterierna benämns *passiva*. Övriga avdelningar, de som endast kan anses ha acceptabla värden på två av variablerna benämns antingen *impotentia*, *terapeutiska* eller *manipulativa*. De tre teoretiskt tänkbara fallen där det normativa kriteriet uppnåtts endast på en av variablerna, har ingen motsvarighet i det empiriska materialet. Dessa har av det skälet inte givits någon benämning.

Allmänandan, ett av de mer centrala begreppen i den interaktiva-demokratimodellen, operationaliseras som uppslutning kring den solidariska lönepolitiken. Lewin har ställt tre frågor i syfte att mäta detta. De som svarat att de är beredda att avstå från lönehöjningar till förmån för låginkomsttagare i andra förbund, bidrar med tio poäng. De som anser att de mer välbeställda grupperna inom LO bör stödja låginkomsttagare bidrar med fem poäng, och de som anser att det *inte* är fel av LO att driva en sådan lönepolitik att de minst effektiva företagen slås ut, bidrar med ytterligare fem poäng.

Efter en avdelningsvis summering av poängen kan sedan avdelningarna indelas i tre grupper med hög, medel respektive låg allmänanda. Det visar sig att bland avdelningar med hög allmänanda (n=18) kan åtta (44 %) karaktäriseras som demokratiska efter de ovan beskriv-

na kriterierna, medan tre (17 %) kan beskrivas som passiva. Bland avdelningar med låg allmänanda (n=14) återfinns ingen avdelning som fungerar demokratiskt, medan sju stycken (50 %) betecknas som passiva. Lewin sammanfattar resultatet:

Prövningen ger ett kraftfullt stöd åt den uppfattning om demokratin, som vi hävdar efter John Stuart Mill. Demokrati är inte blott ett mål utan även ett medel. Demokrati står inte blott för vissa värderingar såsom allmänanda och solidaritet. Den anvisar också en väg att nå detta mål: genom medverkan i beslutsprocessen utvecklas den enskildes allmänanda. / . . / Mellan allmänanda och demokratisk styrelseform finns det alltså ett starkt samband.⁸

Den stora fackföreningsundersökningen avslutas med att Lewin försöker "placera in styrelseformen för fackföreningsrörelsen på totalnivå . . . genom en allmän bedömning av de olika demokratiska processernas utvecklingsnivå och kännetecken".⁹ Han "stannar för att klassificera den fackliga styrelseformen på totalnivå som manipulativ snarare än fullt demokratiskt utvecklad."¹⁰

1.2 Kritiken mot fackföreningsundersökningen

Lewins undersökning har väckt såväl stor beundran som bitter kritik. Valförtjänt beröm har boken fått för författarens eleganta framställningskonst och djärva grepp. Kritikerna har bland annat vänt sig mot Lewins demokratisyn, hans operationaliseringar samt hanteringen av undersökningens kvantitativa data.

Exempelvis har Lewins sammanslagningar av variabler till de fyra centrala kriterierna för den interaktiva demokratin mött invändningar från flera andra forskare. Därvid har man, trots att inga kontrollerande analyser utförts, hävdar att dessa variabler är mångdimensionellt strukturerade.

Don Schwerin har i en recension i APSR riktat mycket skarp kritik mot konstruktionen av dessa fyra variabler. Det är, anser Schwerin, i de tre första fallen uppenbart att Lewin slagit samman allt för många frågor som mäter olika saker, och därmed kringgått grundläggande regler för konstruktion av index. Detta gäller tex opinionsbildning, som konstruerats av ett mycket stort antal frågor. Med hjälp av den ovan beskrivna poängberäkningen, slås dessa samman till en variabel. Schwerin har även riktat kritik mot måttet på allmänanda, som utgörs av tre frågor om den solidariska lönepolitiken.

The operational meaning of the dependent variable, public-spiritedness, is garbled. Responses to three different interview questions are added together to give each

local a public spirit score. / . . / It is not obvious that these questions are equivalent. No intercorrelations are provided to allow the reader to assess whether the questions tap different dimensions, in which case an averaged score is meaningless.¹¹

Även Bengt-Ove Boström har i en granskning av Lewins arbeten riktat kritik mot detta tillvägagångssätt:

Endast när olika operationaliseringar söker täcka ett och samma fenomen ligger något värde i att slå samman variabler. I andra fall förlorar man nyanserad information utan att erhålla något annat värdefullt istället. Det tycks uppenbart att Lewin studerat flera olika fenomen inom var och en av modelldelarna. Värdena borde alltså ej summeras. Lewins modelldelar är till sin karaktär mångdimensionella. Därför borde också resultatredovisningen ges den formen.¹²

Min avsikt är att utföra såväl endimensionella som flerdimensionella analyser av variablerna allmänanda och opinionsbildning för att pröva om kritiken mot Lewin har någon grund. Jag skall även pröva om de dimensioner Lewin antar konstituera opinionsbildningsvariabeln, operationaliserats så att de återfinns i det empiriska materialet. I en avslutande analys skall jag sedan undersöka hur medlemmarnas syn på den interna demokratin är strukturerad, för att – om nödvändigt – komplettera Lewins framställning i det avseendet.¹³

2. Allmänandans dimensionalitet

2.1 Operationaliseringen av allmänanda

Lewins demokratimodell kommer inte att granskas närmare i denna undersökning. Man kan emellertid konstatera att den har en avgörande betydelse för resultatet av undersökningen. Lewin betonar, såsom jag ovan påpekat, ledarskapets roll i en utsträckning som avsevärt skiljer sig från de inom svensk statskunskap mer traditionella värderingarna om äsiktsöverensstämmelsens betydelse.¹⁴ I stället blir uppfostran till allmänanda ett centralt begrepp för Lewin.¹⁵ Med en sådan utgångspunkt, blir undersökningsresultatet i hög grad beroende av hur begreppet "allmänanda" operationaliseras.

I fackföreningsundersökningen operationaliserades allmänandan således som *uppslutning kring den solidariska lönepolitiken*.¹⁶ I syfte att mäta uppslutningen kring allmänandan inom den svenska fackföreningsrörelsen, lät Lewin intervjupersonerna ta ställning till följande fråga och påståenden:

1. "Är Du beredd att avstå från en lönehöjning, om detta skulle gynna låginkomsttagare som tillhör andra förbund?"
2. "De mer välbeställda grupperna inom LO bör stödja

låginkomsttagarna, även om det innebär att deras egna krav får stå tillbaka."

3. Det är fel av LO att ställa sådana lönekrav att de minst effektiva företagen slås ut".¹⁷

Det visar sig att andelen som svarar ja och instämmer på de två första frågorna och instämmer ej på den tredje, är större ju högre upp i den organisatoriska hierarkin intervjupersonerna befinner sig. Exempelvis svarar 47 % av medlemmarna ja på den första frågan, medan motsvarande siffra för styrelseledamöter på central nivå är 88 %.

Författaren kan alltså konstatera att den solidariska lönepolitiken har betydligt starkare stöd bland förtroendevalda än bland medlemmarna i övrigt. Detta föranleder Lewin att förnöjsamt konstatera att den interaktiva demokrati modellen fungerar:

Min tidigare diskussion mynnade ut i ett ställningstagande för den interaktiva demokratimodellens vidkommande om att påbud om en sådan exakt representativitet inte är något önskvärt; eliten bör istället ha en självständig, opinionsbildande roll och i vissa fall en skyldighet att gå emot den allmänna opinionen. Motiveringen för denna ståndpunkt formulerades i antagandet, att allmänandan är mer utbredd bland styrelsen än bland medlemmar. /.../ Vi kan nu konstatera, hur prövningen av denna hypotes utfallit. Hypotesen har i hög grad bekräftats. Våra mått på allmänandan antar allt högre värden, ju längre upp man går i den fackliga hierarkin.¹⁸

En alternativ tolkning, som Lewin inte kommenterar, vore att åsiktsöverenskommelsen i denna centrala fråga inom fackföreningsrörelsen inte är tillfredsställande.¹⁹

De tre frågorna om solidarisk lönepolitik slås samman till ett vägt index så som ovan beskrivits. Positivt svar på fråga ett ger tio poäng. "Rätt" svar på fråga två och tre ger fem poäng vardera. En medlem kan således bidra med maximalt tjugo poäng till sin respektive avdelning. Lewin motiverar denna dubbla vägningen av den första frågan med att

Den enskildes psykologiska beredvillighet att avstå från lönehöjning för egen del i syfte att medverka till den solidariska lönepolitikens förverkligande är normativt viktigare än de mera allmänna ställningstagandena till de välbetalda gruppernas skyldigheter och LO's lönekrav.²⁰

När allmänandan i fackföreningarna undersöks tar Lewin i detta fallet endast hänsyn till "medlemmarnas inställning, inte till styrelsens: det är ju den enskildes allmänanda, som skall befrämjas i en demokrati".²¹

2.2 Är måttet på allmänanda endimensionellt strukturerat?

Den samhällsvetenskapliga forskningen använde i ett tidigt skede mycket enkla metoder vid analys av data. En del av de problem som vidhäftade dessa tidiga analysmetoder var undlåtenheten att granska olika variablers inbördes förhållande. I en avhandling om skalningsanalys skriver den holländske statistikern och statsvetaren R J Mokken att

Single questions or other behavioral items were mainly used as indicators of relevant variables without taking much account of the possibility that a number of these items may be measuring essentially the same variable. On the other hand, in other cases indices were constructed from sets of indicators by a purposive but possibly arbitrary combination of single indicators without much conscious of the possible effects of the heterogeneity of the separate components.²²

Inom modern statskunskap har det emellertid blivit vanligt att utföra någon typ av skalningsanalys. Därvid har huvudsakligen en analysteknik använts, nämligen Guttman-skalning.²³ I sin avhandling visar Mokken att Guttman-tekniken emellertid inte uppfyller de krav som är rimliga att ställa på ett skalningsmått. Han rekommenderar istället ett mått som han utvecklat efter en kollegas tidigare arbete. Detta mått, Loevingers H, har bland annat fördelen att det ger information om hur varje variabel förhåller sig till en skala.

I sin fackföreningsundersökning redovisar Leif Lewin inga interkorrelationer mellan de variabler som mäter uppslutning kring allmänandan. Redan en studie av produktmomentkorrelationerna antyder emellertid att måttet inte är endimensionellt strukturerat. Det finns en positiv korrelation mellan frågorna om stöd till låginkomsttagare, medan frågan om det riktiga i att ställa lönekrav så att de minst effektiva företagen slås ut, korrelerar mycket svagt med de andra två och *dessutom negativt*.²⁴

Den metod Mokken anvisat för att undersöka hur variabler förhåller sig till varandra, ger en utmärkt möjlighet att kontrollera om Lewins sammanslagningar är lyckade eller ej. Den endimensionella "mokken-skalningen" har den fördelen i förhållande till tex faktoranalysen, att den är mindre känslig för sneda fördelningar i de variabler som analyseras. Finns det ett endimensionellt mönster i materialet framträder detta vid beräkning av Loevingers H. Vid en faktoranalys däremot kan variablerna i ett material med sneda fördelningar ladda starkt på mer än en faktor, trots att variablerna ingår i ett kumulativt mönster.

Loevingers H för sambanden mellan variablerna förstärker intrycket att fråga tre inte är relaterad till de

andra frågorna på ett sätt som motsvarar kraven på komponenterna i ett index (Tabell 1).²⁵

Tabell 1: Loevingers H för sambanden mellan frågor om solidarisk lönepolitik

	2)	3)
1 Beredd att avstå lön	.68	-.014
2 Stöd låginkomsttagare	*	-.124
3 Ej fel att kräva lön som slår ut företag	*	*

Anm: Fråga tre har omkodats så att instämmer och ja på fråga ett och två korrelerats mot instämmer ej på fråga tre.

Se ovan där de korrekta frågeställningarna finns.

Som väntat framträder ett mönster även vid den endimensionella skalningen där de båda första variablerna skalar någorlunda väl mot varandra medan den tredje inte tycks kunna anpassas till samma skala (Tabell 2).

Loevingers H understiger med stor marginal gränsen för en svag skala. (.30-.40). Även värdena för de enskilda variablernas skalbarhet är mycket låga. De bör ligga över .30 för att skalbarhet skall anses föreligga. Endast fråga två kan här i någon nämnvärd utsträckning anses skala med de andra variablerna.

Tabell 2: Endimensionell skalning (Mokken) av allmänanda-variablerna

	Hi
1 Beredd att avstå lön	.176
2 Stöd låginkomsttagare	.282
3 Ej fel att kräva lön som slår ut företag	-.044
Loevingers H:	.112

Den endimensionella analysen ger således ett entydigt svar: medlemmarnas allmänanda, operationaliserad med hjälp av de tre frågorna om solidarisk lönepolitik, är inte endimensionellt strukturerad. Det kan därför inte anses lämpligt att redovisa dessa i ett sammanslaget index.

Värt att notera är att Lewin ställt ytterligare en fråga som kan anses beskriva en del av den solidariska lönepolitiken, utan att denna fråga räknats in i indexet: medlemmarna har fått markera huruvida de anser att facket "bör verka för . . . lika lön för lika arbete oavsett företagets bärkraft".²⁶ Denna fråga skalar något bättre med de första två frågorna. H blir, om man byter ut frågan om 'utslagna företag' mot frågan om 'lika lön oavsett bärkraft', .272 jämfört med .112. Om man som Lewin eftersträvar ett endimensionellt mått, hade det således varit lämpligt att byta ut fråga 3. Men inte ens en sådan manöver skulle kunna rädda indexet till ett tillfredsställande endimensionellt mått.

2.3 Solidarisk lönepolitik och andra politiska attityder

Enligt min mening kan åsikter om den solidariska lönepolitiken jämföras med andra allmänpolitiska åsikter som medlemmar i en organisation kan tänkas hysa. Det kan mot bakgrund av detta vara intressant att se hur de tre frågorna om solidarisk lönepolitik förhåller sig till övriga frågor som forskarna ställt till medlemmarna om tex socialpolitik, invandrapolitik och socialiseringar. Möjligen kan en analys av hur fackföreningsmedlemmarnas åsikter är strukturerade, visa om det finns skilda bakomliggande variabler som kan förklara varför de tre frågorna inte skalar i en dimension. En lämplig metod för en sådan studie är faktoranalys-tekniken.

I fackföreningsundersökningen ställdes 13 frågor om politiska attityder till de utvalda medlemmarna. En initialfaktorlösning med dessa variabler ger fem faktorer som motsvarar Kaisers kriterium.²⁷ Efter rotering framträder det intressanta mönster som redovisas i Tabell 3.²⁸

Den flerdimensionella analysen stöder som väntat resultatet från den endimensionella. De båda variablerna som mäter solidaritet med låglönegrupper laddar båda på en gemensam faktor. Frågan om det är fel av LO-att ställa sådana lönekrav att de minst effektiva företagen slås ut, laddar svagt på denna faktor. Den skulle kunna kallas *solidaritetsfaktor* (F2). Frågan laddar istället på en *borgerlig företagervänlig faktor* (F4). Anser man att kollektivanslutning till SAP är en felaktig form för medlemskap i ett parti, att facket bör verka för ökad lönsamhet (och – dessutom – är negativ till arbetarrepresentanter i företagsstyrelserna) ökar sannolikheten att man även ogillar denna del av LO's lönepolitik.

Det är likaledes intressant att notera att den tredje frågan om solidarisk lönepolitik laddar klart negativt på en faktor som tycks innehålla *socialistiska värderingar* (F1). Däremot laddar den inte alls på faktor fem som synes vara en *kommunistisk* bakgrundsfaktor.²⁹

Den tredje faktorn, som bara två variabler laddar på, men i gengäld mycket starkt, tycks vara en *högermissnöjes-faktor*, med negativ syn på invandrare och på socialbidragstagare. I övrigt kan det vara värt att notera att inställningen till kollektivanslutningen endast laddar högt på den borgerligt-företagervänliga faktorn. En mer ambivalent inställning finns bland "socialister" (F1) och "kommunister" (F5).³⁰

Leif Lewins demokratimodell, den interaktiva demokratin, har genom sin konstruktion behäftats med flera svåra operationaliseringsproblem. Det kanske svåraste begreppet att operationalisera är *allmänanda*. Det krävs enligt min mening en mycket stark argumentation för att övertyga en utomstående om vad som i en organisation skall benämnas allmänanda. Det finns en risk

Tabell 3: Flerdimensionell analys av medlemmarnas åsikter

	F1	F2	F3	F4	F5	h2
Förstatliga banker och företag	80	5	2	2	7	65
Folket skall överta produktionsmedlen	73	2	-8	14	19	62
Fler arbetarrepresent. i företagsstyrelser	52	1	11	-33	-17	41
Stöd låginkomsttagare	-11	80	2	-9	12	68
Beredd att avstå lönehöjning	18	78	-9	5	-16	67
Ge i första hand jobb till svenskar	6	2	79	-7	10	62
För lätt att få socialbidrag	-4	-9	77	7	-10	62
Kollektivanslutning felaktig form	0	-9	8	65	18	49
Fel med så höga lönekrav att företag slås ut	-35	17	-1	51	1	42
Facket bör verka för ökad lönsamhet för föret.	8	2	-3	38	-17	18
Lika lön oavsett bärkraft	-10	16	6	-51	46	50
Sverige är ett klassamhälle	12	10	14	15	64	50
Verka för lön och prisstopp	-5	21	19	18	-65	52
Egenvärde	1.60	1.36	1.24	1.28	1.23	
Andel förklarad varians	12.0	10.5	9.5	9.8	9.5	
Total andel förklarad varians: 51.6						

Anm: Promax-roterad 5-faktorslösning pattern matrix (std beta multipl. med 100)

att forskaren hemfaller åt godtyckliga eller starkt tvivelaktiga val. Det är på inget sätt självklart att allmänandan skall motsvara värderingar som sedan många år företräds av ett aktivt ledarskikt inom en organisation. Många forskare skulle dra sig för att utvärdera demokratin inom det sovjetiska kommunistpartiet, genom att mäta uppslutningen kring den demokratiska centralismen.

Oavsett hur man väljer att operationalisera ett begrepp bör man emellertid undvika faran att mäta något som rymmer stor heterogenitet. När ett begrepp består av inbördes oförenliga inslag som innebär att intervjupersoner inte kan svara ja samtidigt på flera frågor, eller om empirin visar att de i praktiken inte förhåller sig på ett enhetligt sätt till begreppet, blir det, om inte oanvändbart, så klart tvivelaktigt.

Såväl den endimensionella Mokken-skalningen som den flerdimensionella faktoranalysen, tillsammans med beräkningarna av korrelationskoefficienterna, visar att Lewins operationalisering av allmänanda-begreppet inte tillåter intervjupersonerna att svara på ett enhetligt sätt. Det finns till och med en tendens till att svar som betraktas som "uppslutning kring allmänandan" på två av frågorna, förutsäger ett svar som innebär icke-uppslutning kring den tredje.

Kritiken mot operationaliseringen av allmänandan har i flera avseenden visat sig befogad. Det finns nu anledning att undersöka hur en variabel som *redan till sin*

konstruktion förutsätts vara mångdimensionell, *egentligen* är strukturerad; nämligen opinionsbildning.

3. Opinionsbildningens dimensionalitet

3.1 Ledarskapet och opinionsbildningen

Synen på det politiska ledarskapets uppgifter utgör en central del av en normativ demokratiteori. Föreställningar om ramarna för ledarnas handlingsfrihet, förhållandet mellan medlemmarna och de förtroendevalda, spänner mellan åsikten att ledarna bör sakna självständiga uppgifter, till övertygelsen att ledningen bör vara fri att agera efter eget omdöme, utan hänsyn till de representerades åsikter. Något av en mellanposition intar i detta avseende de som argumenterar för att *åsiktsrepresentativitet* bör vara det centrala värdet.

Leif Lewin företräder ytterligare en normativ ståndpunkt i detta avseende. Han polemiserar mot företrädarna för *åsiktsrepresentativitet*, och det är just risken att *opinionsbildningen* kan bli lidande som avgör hans ståndpunkt:

Om man sätter upp representativitet som det överordnade demokrativärdet, blir politikernas främsta skyldighet att så noggrant som möjligt avspegla folkopinionen. Men hur går det då med den påverkan på folkopinionen, den opinionsbildning, som John Stuart Mill ansåg vara så väsentlig för att fostra folkets breda lager

till demokratiskt ansvarstagande? En sådan påverkan från elitens sida av massan förutsätter ju att den demokratiska teorin inte förbjuder eliten att ha andra åsikter än massan och inte heller hindrar eliten att förmå massan att ändra uppfattning. Det tycks inte finnas någon plats för denna viktiga ledargärning i representationsmodellen. Som jag ser det bör eliterna i stället ha en självständig, opinionsbildande roll och i vissa fall vara skyldiga att gå emot den allmänna opinionen.³¹

Lewin skiljer sig emellertid, som ovan påpekats från elitteoretikerna genom att den interaktiva demokrati-modellen kräver *deltagande* från medborgarna eller medlemmarna för att fungera på ett tillfredsställande sätt. Det är interaktionen mellan ledare och ledda som är det utmärkande draget hos denna demokratimodell:

'Opinionsbildningen' består av ett samspel mellan medlemmar och styrelsen, vilket bla tar sig uttryck i att medlemmarna aktivt deltar i politiken, skaffar sig kunskap om systemet och ansluter sig till vissa med detta förknippade värden och i att styrelseledamöterna söker informera och agitera, gör sig förtrogna med medlemsoptionen och engagerar sig för en fördjupning av systemvärdena.³²

Opinionsbildningsvariabeln består av vad Lewin benämner tre "värden"; aktivitet, kompetens och systemorientering. "Värde" används inte i den vid kvantitativa analyser mer vedertagna betydelsen "variabelvärde". Värde synes av Lewin betraktas som något värdefullt eller betydelsefullt för den interaktiva demokrati-modellen. Med ett mer gängse språkbruk skulle man kanske kunna beskriva de tre värdena som *teoretiskt konstruerade dimensioner*. Syftet med denna del av min studie är att pröva om dessa dimensioner även har sin motsvarighet i Lewins empiriska material.

3.2 Operationaliseringen av opinionsbildning

När fackföreningsavdelningarnas uppfyllelse av opinionsbildningskriteriet skall mätas är det självfallet så, att såväl medlemmars som styrelseledamöters aktivitet, kompetens och systemorientering skall undersökas. Lewin ställer ett stort antal frågor till medlemmar och förtroendevalda, och summerar sedan de olika gruppernas poäng för att senare kunna karaktärisera avdelningarnas interna demokrati. Det bidrag ledare ger till den interna demokratin viktas sedan till det dubbla.³³ Bengt-Ove Boström har hävdad att en sammanslagning av svaren från både medlemmar och styrelseledamöter är omotiverad:

Men varför överhuvud slå samman två grupper, som enligt Lewin har fundamentalt skilda uppgifter i systemet. Här mer än någonstans framstår strävan efter

endimensionalitet som oförståelig. Vilken rimlig innebörd kan man ge åt det faktum att två avdelningar uppvisar lika värden på en sådan variabel?³⁴

Eftersom jag skall utföra dimensionsanalyser, analyseras självfallet de olika urvalen var för sig.

Den första av opinionsbildningsvariabelns "värde", *aktivitet*, undersöks bland medlemmar genom att forskaren ställt frågor om eventuella besök på fackföreningsmöten, huruvida man där deltagit i diskussioner, eventuellt deltagande i studiecirkelverksamhet samt i vilken utsträckning medlemmarna läser medlemstidningen. Aktivitet bland styrelseledamöter undersöks med frågor om hur mycket tid ledamöterna ägnar åt fackligt arbete och frågor om kontakt med medlemmarna.

I syfte att mäta *kompetens* har rena kunskapsfrågor ställts, exempelvis om namnet på förbundsordföranden, innehållet i paragraf 32 samt om kollektivavtalslagen. Värdet *systemorientering* mäts med ett stort antal frågor. Där återfinns frågor om varför intervjupersonen blivit medlem – av konformism, tvång eller av mer rationella skäl, huruvida denne noterat trakasserier mot icke-medlemmar på arbetsplatsen och om intervjupersonen anser att kollektivanslutning till SAP är en riktig form av anslutning till ett politiskt parti. Styrelseledamöter har tillfrågats om delvis samma saker plus frågor om tex motiven för deras aktiva engagemang.³⁵ Det faller utanför syftet med denna studie att kommentera poängsättningen. Det kan emellertid vara värt att notera att aktivitetsvariablerna inte på något sätt är att dominerande inslag i operationaliseringen av opinionsbildningsbegreppet. Detta illustreras väl av att positivt svar på de tre frågorna som mäter deltagande i mötesverksamheten, tillsammans väger lika tungt som att någon vet namnet på den lag som stadgar om fredsplikt (Kollektivavtalslagen).

3.3 Opinionsbildningsvariabelns dimensioner i det empiriska materialet

Tyvärr har det inte varit möjligt att utföra en faktoranalys på samtliga poänggivande frågor som ingår i opinionsbildningsvariabeln. Poängsättningen har ibland utförts så, att vissa *kombinationer* av svar på flera frågor inneburit att avdelningen tilldelats olika poäng. I de faktoranalyser jag har utfört har de variabler som varit möjliga att analysera med en sådan metod inkluderats, medan andra har lämnats därhän. Faktoranalyserna innehåller dock frågor från samtliga "värden" (teoretiska dimensioner) och gör det trots allt möjligt att uppfylla det syfte som denna del av studien har.³⁶

Tabell 4: Opinionsbildningens dimensioner bland medlemmar

	F1	F2	F3	F4	h2
(S) Ombudsmännen har för stort inflytande	73	1	-1	-2	53
(S) Toppfunktionärer utmärks av pampvälde	71	-6	9	-3	52
(S) Det representativa systemet bör avskaffas	63	3	1	1	39
(S) Styrelsen tar ej hänsyn till de enskilda arbetarnas synpunkter	61	4	-18	16	45
(S) Kollektivanslutning felaktig form	42	-40	34	-12	44
(S) Styrelsen sköter de fackliga frågorna på ett sätt som inger förtroende	-52	-7	15	-34	45
(A) Talat med styrelseledamöter om fackl. frågor	4	65	18	9	51
(A) Läst större delen av förbundstidningen	15	64	-14	-39	51
(A) Varit på fackligt möte senaste året	1	63	16	-5	47
(A) Deltagit i kurs eller studiecirkel senaste året	-12	46	7	16	28
(K) Känner till innehållet i paragraf 32	7	12	71	-3	55
(K) Vet förbundsordförandens namn	0	24	62	0	51
(K) Vet vilken lag som stadgar fredsplikt	-15	-6	59	15	36
(S) Lagt märke till tråkningar	5	18	12	74	59
(S) Gått med i facket av konformism eller tvång	12	-30	-5	48	37
Egenvärde	2.25	1.68	1.42	1.12	
Andelen förklarad varians	15.0	11.2	9.5	7.5	
Total andel förklarad varians: 43.1					

Anm: Promaxroterad 4-faktorslösning pattern matrix (std beta multipl. med 100) Bokstaven framför variablerna anger det värde som variablerna enligt antagandena skall tillhöra. S-systemorientering; A-aktivitet; K-kompens

Den initiala faktoranalysen ger en 4-faktorslösning och inte en 3-faktorslösning som den teoretiska dimensionsanalysen implicerar (se Tabell 4). Emellertid framträder efter faktorlösningen en struktur som inte alltför mycket skiljer sig från de antaganden Lewin gör. På faktor 1 utkristalliseras ett kluster av frågor som avser att mäta "systemorientering". Vi ser att missnöje med de förtroendevalda och de anställda bildar en egen, väl avgränsad dimension. Även frågan om kollektivanslutning ingår i denna dimension.

En positiv inställning till kollektivanslutning laddar emellertid även på den andra faktorn som motsvarar det Lewin benämner aktivitet. Föga förvånande finns de tre aktivitetsvariablerna samlade i en dimension. Väl värt att notera är att den positiva inställningen till kollektivanslutning, lättare låter sig anpassas till en dimension av facklig aktivitet, än i en socialistisk eller kommunistisk idédimension som visades i Tabell 3.

Även den teoretiskt konstruerade kompetensdimensionen visar sig ha en motsvarighet i empirin. De tre

kunskapsfrågorna har besvarats på ett enhetligt sätt av samma personer i ganska hög utsträckning.

En dimension som Lewin inte urskiljt när opinionsvariabeln konstruerats, visar sig i form av Faktor 4. Konformism och tvång som skäl för medlemskap laddar på en annan faktor tillsammans med observation av trakasserier mot icke-medlemmar på arbetsplatsen. Systemorienteringsvariabeln synes således inte vara någon enhetlig sådan. Negativa skäl för medlemskap och det förhållande att man noterat trakasserier hänger inte samman med tex kritik mot förtroendevalda och anställda. Det är av intresse att notera att det inte är de aktiva eller de kritiska som noterar trakasserier, utan de som gått med i facket, kanske just för att få slippa sådana upplevelser.

Sämre överensstämmelse med de teoretiskt konstruerade dimensionerna, visar en flerdimensionell analys av hur styrelseledamöternas attityder är strukturerade. Se Tabell 5.³⁷

Tabell 5: Opinionsbildningens dimensioner bland styrelseledamöter

	F1	F2	F3	F4	F5	h2
(K) Känner medlemmar till namnet	85	7	11	2	-1	74
(K) Känner medlemmar till utseende	83	-6	1	-2	-13	69
(A) Talat med medlemmar om fackl frågor	65	1	-9	-3	8	45
(A) Deltagit i studiecirkel el kurs	-5	75	-19	13	15	62
(A) Lämnat information om fackl frågor	12	64	-21	-3	-1	53
(S) 'De flesta mot ökad medlemsaktivitet'	3	-74	-25	4	12	60
(A) Fritid ägnad åt fackl arbete	2	2	79	6	1	60
(A) Arbetstid ägnad åt fackligt arbete	2	-12	73	12	13	56
(S) Toppfunktionärer är pampar	8	3	16	80	17	68
(K) Senaste avtalstexten var lättbegriplig	13	-3	-5	-79	26	63
(S) Låg medl aktivitet största problemet	-7	7	27	-19	83	74
(S) Kollektivanslutning felaktig form	5	-9	-26	32	57	61
Egenvärde	1.83	1.48	1.40	1.33	1.14	
Andel förklarad varians	15.2	12.3	11.7	11.1	9.5	
Total andel förklarad varians: 59.8						

Anm: Promax roterad 5-faktorslösning pattern matrix (std beta multipl. med 100)

Den initiala faktorlösningen ger fem faktorer (med Kaiserskriterium) som inte på något tydligt sätt motsvarar de tre "värdena" aktivitet, kompetens och systemorientering. Andelen tid som styrelseledamöterna lägger ner på sitt fackliga engagemang, laddar inte på samma faktor som övriga aktivitetsvariabler, studieverksamhet och "lämnat information om fackliga frågor på arbetsplatsen". På Faktor 2, tillsammans med två aktivitetsvariabler, laddar istället åsikten att det inte är så, att styrelseledamöter är negativa till ökad aktivitet bland medlemmarna även om detta skulle innebära att de förtroendevaldas och ombudsmännens arbetsmöjligheter skulle bli kringskurna.

Att känna medlemmarna till utseendet eller till namnet, eller att ha talat med få eller många medlemmar om fackliga frågor, laddar på en egen *social faktor* och inte tillsammans med den tredje kompetensfrågan. Denna variabel laddar istället på en annan faktor, där åsikten att toppfunktionärer utmärks av pampvalde och svårigheter att förstå avtalstexten hänger ihop. Möjligen antyder detta att det finns ett antal styrelseledamöter som anser sig stå utan inflytande bland annat beroende på att den fackliga verksamheten blivit mycket kunskapskrävande. På den femte *kritikfaktorn* laddar negativa åsikter om kollektivanslutning och åsikten att den låga medlemsaktiviteten är ett av fackföreningsrörelsens allvarigaste problem.

Bortsett från de problem det innebär att betrakta ett multidimensionellt problemkomplex som ett endimen-

sionellt, kan en kvantitativ analys medföra flera andra problem. Ett sådant, som har uppmärksammats i denna del, är svårigheten att teoretiskt konstruera eller göra antaganden om dimensioner och att finna ändamålsenliga operationaliseringar av dessa. Det är av flera orsaker viktigt att de antaganden forskaren gör, överensstämmer med det empiriska material denne har att arbeta med. En möjlighet att kontrollera huruvida antaganden och operationaliseringar är rimliga, och en möjlighet att eventuellt korrigera felaktiga sådana, ger faktoranalysen.

De analyser som här har utförts visar just svårigheten att teoretiskt konstruera dimensioner och att operationalisera dem. I opinionsvariabeln finns en något så när god överensstämmelse mellan hur *medlemmarnas* attityder faktiskt är strukturerade och de teoretiska antagandena. Det går att urskilja en aktivitets, en kompetens och en systemorienteringsdimension. Två av de variabler som ingår i operationaliseringen av systemorientering, laddar emellertid på en egen faktor.

Operationaliseringen av de tre dimensionerna, "värdena" ter sig, i ljuset av en faktoranalys, mindre lyckad för styrelseledamöternas vidkommande. I stället för tre faktorer ger analysen (med Kaisers kriterium) fem faktorer. De variabler som i de teoretiska antagandena förutsattes mäta samma sak visar sig ladda på olika faktorer, medan vissa kluster av variabler innehåller komponenter som antogs tillhöra skilda "värden".

Lewin har med sina normativa idéer om ledarskapets

opinionsbildande funktion pekat ut en mycket intressant del av den demokratiska teorin, som utan tvivel är väl värd att ägna deskriptiva analyser. Även andra forskare har, utan normativa ambitioner, diskuterat den opinionsbildning som förtroendevalda med olika avsikter ägnar sig åt.³⁸

En deskriptiv analys av opinionsbildningsprocessen kräver enligt min mening god nyansering av de skilda komponenter som kan tänkas ingå i begreppet. Det är i högsta grad önskvärt att en studie av ett sådant problemkomplex innehåller god överensstämmelse mellan teoretiska dimensionskonstruktioner, operationaliseringar och empirisk verklighet. Dessutom bör, vilket redan tidigare påpekats, skilda dimensioner som ingår i ett komplext fenomen, redovisas var för sig.

4. Den interna kritikens dimensionalitet

4.1 Missnöje på ont och gott

Demokrati inom organisationer har allt sedan Robert Michels i början av detta sekel lanserade sin tes om oligarkins järnhårda lag, varit föremål för samhällsvetenskapliga undersökningar. Det statsvetenskapliga intresset för den interna demokratis problematik följer inte minst av den effekt en god eller dålig sådan kan ha på ett lands hela demokratiska system.³⁹ Intresset för organisationernas interna demokrati har på senare tid aktualiserats i samband med den internationella korporatismforskningen. Centralt i korporatismdiskussionen är bl a ledarnas eventuella vilja och möjligheter att åstadkomma uppslutning kring de överenskommelser organisationerna ingår med sina motparter.⁴⁰

I en undersökning av demokrati inom organisationer är det naturligt att lägga stor vikt vid medlemmarnas attityder till det system de ingår i. Det är medlemmarna i en organisation (med demokratisk konstitution) som ytterst avgör om den interna demokratin fungerar på ett tillfredsställande sätt eller om viktiga korrigeringar bör göras.

I Leif Lewins interaktiva demokratimodell betraktas missnöje som en tillgång för demokratin. Det är medlemmarnas "missnöje, som driver systemet att försöka föra en allt mer avancerad politik".⁴¹ Av den anledningen bidrar de medlemmar som är missnöjda med det senaste avtalet, med två poäng till den interaktiva demokratin, medan de som anser att Sverige fortfarande är ett klassamhälle, bidrar med en pluspoäng.

Å andra sidan skall styrelsen vara auktoritativ för att bidra med poäng till sin avdelning. Detta krav uppfylls "om medlemmarna visar fackligt missnöje /ej nöjda med senaste avtalet/ men blivit övertygade om det riktiga i att godta ledningens beslut och därför inte organiserar vilda strejker."⁴² Andelen vilda strejker mäts genom att intervjupersonerna har tillfrågats om de *lagt*

märke till några protestaktioner på arbetsplatsen.⁴³

Dessa och flera andra frågor om den interna demokratin som ställts till medlemmar, analyseras inte i termer av stort eller litet missnöje. De ingår, som vi sett, i olika mått på systemorientering, dvs hur väl opinionsbildningsprocessen har lyckats. I samband med denna analys konstateras endast kort att dessa mått ger "en ganska negativ bild av den enskilde medlemmens inställning till det fackliga systemet".⁴⁴ I övrigt kommenteras och analyseras endast utfallen av de teoretiskt konstruerade dimensionerna som ovan presenterats.

Enligt min mening bör inte missnöje betraktas som en indikator på att den interna demokratin fungerar väl. Missnöje indikerar att den aktuella situationen inte är tillfredsställande. En annan sak är, att missnöje *kan* bli en viktig drivkraft i arbetet att lösa de problem som utlöst missnöjet. Detta förutsätter givetvis att missnöjet omvandlas till aktivitet. I en avslutande del skall jag därför helt kort analysera de attityder till demokratin inom fackföreningsrörelsen som finns i det material Leif Lewin och hans kollegor samlat in. Är det så, kan man fråga sig, att kritiken inom organisationen är enhetlig och endimensionell eller finns flera typer av missnöje som tar sig olika uttryck? Hur förhåller sig partisympatier och ideologi till attityder om demokratin inom fackföreningsrörelsen.

4.2 Är den interna kritiken endimensionellt strukturerad?

Nio av frågorna i Lewins fackföreningsundersökning gäller medlemmarnas egna attityder till den interna demokratin och vad facket åstadkommer på sitt huvudområde; avtalsförhandlingarna. Det finns möjligen skäl att anta att den interna kritiken mot förtroendevalda, anställda och deras verksamhet är enhetlig och endimensionellt strukturerad. En närmare analys visar emellertid att så inte är fallet.

Tabell 6 visar att flera av variablerna skalar parvis mycket starkt, såsom åsikten att styrelsens arbete inte inger förtroende och att styrelsen inte tar hänsyn till arbetarnas synpunkter. Samtidigt finns flera andra variabler som inte synes kunna ingå i ett kumulativt skalningsmönster med de andra. Det kluster av frågor som skalar någorlunda väl med varandra parvis har rutats in i tabellen.

En beräkning av Loevingers H och H_i bekräftar att det här inte är fråga om någon enhetlig attityd. H blir inte högre än .24 och de enskilda variabelvärdena ligger omkring .30 och därunder.

När de nio frågor om attityder till den interna demokratin analyseras i en promaxroterad trefaktorslösning, framträder ett intressant mönster (se Tabell 7).

Tabell 6: Loevingers H för samband mellan intern kritik

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1 Styrelseledamöter sitter för länge		.14	.16	.29	.30	.14	.15	.27	.28
2 Fler kandidater borde finnas vid val	.14		.04	.06	.04	.01	.05	.07	.05
3 Frågor finns som avdelningen inte ägnar sig tillräckligt mycket åt	.16	.04		.23	.22	.23	.07	.26	.29
4 Funktionärer utmärks av pampvälde	.29	.06	.23		.52	.48	.51	.38	.16
5 Omb.män har för stort inflytande	.29	.04	.22	.52		.55	.44	.36	.13
6 Styrelsens arbete inger ej förtroende	.14	.01	.23	.48	.55		.34	.70	.32
7 Avskaffa det representativa systemet	.15	.05	.07	.51	.44	.34		.40	.14
8 Styrelse. tar ej hänsyn till arb synpunkter	.27	.07	.26	.38	.36	.70	.40		.15
9 Ej nöjd med senaste avtalet	.28	.05	.29	.16	.13	.33	.14	.15	

Anm: Observera att vissa av påståendena givits en negerad innebörd för att kunna skalas mot övriga variabler

Synpunkterna på den interna demokratin inom fackför-
eningsrörelsen utkristalliserar sig i tre urskiljbara di-
mensioner. En väl sammanhållen dimension bildas av
åsikter om ett allt för stort avstånd mellan å ena sidan
medlemmarna, och å den andra sidan funktionärer och
förtroendevalda. En endimensionell skalning av vari-
ablerna inom denna dimension visar att $H=.45$. Di-
mensionen pekar ut ett missnöje med maktförhållan-
den inom organisationen.

En annan typ av missnöje laddar på den andra fak-
torn. De två frågor som laddar starkt gäller missnöje
med innehållet i den fackliga verksamheten och resulta-
tet därav. På denna faktor laddar även en tredje fråga
som inte enhetligt kan föras till denna dimension. Dels
laddar den svagt på två av faktorerna, dels visar en

mokken-skalning att frågan om huruvida styrelseleda-
möterna sitter för länge skalar så dåligt som $H_i=.19$
mot de andra två.⁴⁵

En enda fråga laddar starkt på den tredje faktorn.
Här återfinns den principiella synpunkten om nyttan av
pluralism vid val av styrelse. Denna åsikt är uppen-
barligen inte nödvändigtvis kopplad till missnöje med
maktförhållanden eller kritik mot politikens innehåll
och resultat.

4.3 Sambandet partisympatier, ideologi och kritik

Inställningen till förtroendevalda, anställda och det re-
sultat dessa åstadkommer är alltså mångdimensionellt
strukturerat; det är möjligt att urskilja tre huvuddimen-
sioner.

Tabell 7: Medlemmarnas attityder till den interna demokratin

	F1	F2	F3	h2
Ombudsmännen har för stort inflytande	75	-3	0	54
Toppfunktionärer utmärks av pampvälde	71	-2	1	50
Avskaffa representativa systemet	71	-18	6	47
Styrelsen tar ej hänsyn till arb. synpunkter	62	14	3	46
Styrelsens arbete inger förtroende	-50	-28	16	43
Frågor finns som avdelningen inte ägnar sig tillräckligt mycket åt	-7	75	2	54
Nöjd med senaste avtalet	1	-64	3	40
Styrelseledamöter sitter för länge	9	44	42	41
Fler kandidater borde finnas vid val	-2	-5	92	84
Egenvärde	2.00	1.19	1.04	
Andel förklarad varians	22.2	13.2	11.6	
Total andel förklarad varians: 47.0				

Anm: Promax-roterad 3-faktorslösning pattern matrix (std beta multipl. med 100)

Tabell 8: Pearson's *r* för sambanden mellan ideologi, partisympati och missnöje

	Missnöje med		
	makt- förhållanden	innehåll/ resultat	bristande pluralism
Socialisera	.09	.12	-.03
Solidaritet med lågavlönade	-.04	-.10	.03
Först jobb till svenskar/för lätt få socialbidrag	-.00	-.02	.00
Borgerlig-företagarvänlig	.14	.04	.00
Sverige ett klassamh/ej lönestopp	.04	.03	.00
Borgerliga partisympatier	.06	-.10	-.02
Facklig aktivitet	-.07	.00	.08

Anm: Till kategorin borgerliga partisympatier har hänförs även de som på frågan om vilket parti de sympatiserar med svarat borgerligt utan specifikation. Till det andra variabelvärdet i denna variabel har de som svarat att de sympatiserar med socialdemokraterna eller kommunisterna hänförs.

Då synen på den interna demokratin och dess problem inte låter sig beskrivas i en enda dimension, väcks omedelbart nästa intressanta fråga: Är de tre skilda dimensionerna starkare eller svagare kopplade till medlemmarnas partisympatier eller ideologi? Är det så, att aktiva inom fackföreningsrörelsen är mindre kritiska i något av dessa avseenden, än vad passiva medlemmar är?

De flerdimensionella analyser som utförts ovan ger möjlighet att söka svar på dessa frågor. Resultatet av den faktoranalys som redovisas i Tabell 3 ger vid handen att medlemmarnas åsikter bildar fem kluster som sins emellan är mer eller mindre väl sammanhållna. Dessa fem dimensioner av åsikter används i de ideologiindex som återfinns i Tabell 8. Tabellen visar även korrelationer mellan det aktivitetsindex som utkristalliserade sig som ett resultat av faktoranalysen av Lewins opinionsbildningsvariabel (Tabell 4) och de tre dimensionerna av internt missnöje.⁴⁶ Dessutom kan man utläsa sambanden mellan partisympatier och den interna kritiken.

Det allmänna intrycket av tabellen är att sambanden över lag är mycket svaga. Man kan knappast konstatera några starka samband mellan ideologi, aktivitet och partisympatier å ena sidan, och internt missnöje å den andra. Emellertid är det möjligt att utläsa vissa tendenser ur tabellerna. Borgerliga åsikter tenderar att vara något starkare knutna till missnöje med interna maktförhållanden än missnöje med resultat och innehåll. Borgerliga-företagarvänliga åsikter visar den starkaste korrelationen med kritik mot interna maktförhållanden. Sambandet med kritik mot innehåll och resultat är däremot nära nog obefintligt. Borgerliga partisympatier korrelerar svagt positivt med kritik mot maktförhållanden, men märkbart *negativt* med kritik mot innehåll och resultat.

Tabell 9: Partisympatier och missnöje med maktförhållanden (procentfördelning)

	B	S	K	Ö
Missnöjda	59	48	69	55
Ej missnöjda	41	52	31	45
	100 (247)	100 (1103)	100 (196)	100 (91)

Anm: B=Borgerliga partisympatier; S=Socialdemokrater; K=Kommunister; Ö=Övriga

Tabell 10: Partisympatier och missnöje med innehåll och resultat (procentfördelning)

	B	S	K	Ö
Missnöjda	51	61	77	52
Ej missnöjda	49	39	23	48
	100 (251)	100 (1109)	100 (196)	100 (96)

Vid närmare betraktande av de procentuella fördelningarna mellan partisympati och de skilda missnöjesdimensionerna (tabell 9 och 10), bekräftas intrycket att det finns en tydlig skillnad i inställningen till den interna demokratins problem, beroende på vilket problem som avses. Medlemmar med borgerliga partisympatier är i större utsträckning benägna att kritisera sin fackförening för problem i den interna maktstrukturen än att visa missnöje med innehåll och resultat. Det omvända förhållandet gäller för kommunister.⁴⁷

Den stora skillnaden finner vi emellertid bland medlemmar som anser att socialdemokraterna är det bästa partiet. Medan över hälften av dessa medlemmar inte

uttrycker något missnöje med den interna maktstrukturen, är de i större utsträckning än sina borgerliga förningskamrater benägna att rikta kritik mot vad fackföreningen sysslar med och åstadkommer. Man kan således konstatera att sambandet mellan partisympatier och kritik mot innehåll och resultat är linjärt, medan förhållandet mellan partisympatier och missnöje med maktförhållanden är kurvlinjärt. Detta förklarar varför sambanden för partisympatier och missnöje i Tabell 8 i ena fallet är svagt positivt, i det andra något starkare negativt.

Inställningen till den tredje typen av missnöje, åsikten om bristande pluralism vid styrelsevalen visar som vi sett mycket svagt samband med den politiska vänsterhöger-skalan. Ungefär 65 % av såväl borgare, socialdemokrater som kommunister skulle välkomna styrelseval med fler kandidater. 74 % i kategorin övriga delar den åsikten (visas ej i tabellform). Möjligen kunde man här förvänta sig kommunistiska partisympatisörer borde vurma mer för denna fråga, men så är inte fallet.

Att teckna en bild av fackföreningsmedlemmarnas syn på den interna demokratin i endimensionella termer, innebär uppenbarligen en långtgående förenkling. En mer nyanserad bild måste åtminstone ta hänsyn till tre olika typer av kritik. Missnöje med ombudsmännens starka inflytande, förtroendemannens arbete och hela det representativa systemet är inte med nödvändighet kopplad till missnöje med resultat och innehåll. De interna diskussionerna om fackföreningsrörelsens problem och förtjänster vad avser demokrati frågor, låter sig således inte enkelt beskrivas som en höger – vänster fråga, eller ens som en fråga om socialdemokratiska värderingar eller ej. Inte bara medlemmar med borgerliga eller kommunistiska åsikter riktar kritik mot den interna demokratin i LO. Även socialdemokrater instämmer i avsevärd utsträckning. Medan borgerliga partisympatisörer vill radera (och eventuellt omskapa) hela maktstrukturen, accepterar socialdemokrater i större utsträckning dess ramar och visar istället mer missnöje med innehåll och resultat.

5. Sammanfattning

I denna studie har jag undersökt tre saker.

För det första har jag med Mekkenskalning och faktoranalys undersökt om Leif Lewins operationalisering av begreppet allmänanda är endimensionellt strukturerat. Båda analyserna visar att så inte är fallet.

Därefter har jag granskat Lewins operationalisering av opinionsbildningsvariabeln. Med två faktoranalyser har jag där visat att de teoretiskt konstruerade dimensioner detta begrepp består av, inte har operationaliserats på ett sådant sätt att dimensionerna står att återfinna i det empiriska materialet.

Slutligen har reanalyser på grundval av materialet i fackföreningsundersökningen visat att den kritik som riktats från medlemmarna mot den interna demokratin är multidimensionellt strukturerad. Dels finns ett missnöje med funktionärer och förtroendevaldas arbete och med hela det representativa systemet, som borgerliga och kommunistiska medlemmar framför. Majoriteten av de medlemmar som sympatiserar med det socialdemokratiska partiet instämmer inte i denna kritik. Där emot är socialdemokrater i större utsträckning än borgerliga medlemmar benägna att uttrycka en annan typ av kritik som riktar sig mot innehållet i och resultatet av den fackliga verksamheten. En tredje typ av missnöje, som inte är empiriskt kopplad till de andra två, gäller de få alternativ som erbjuds vid valet till styrelser. Denna kritik är jämt fördelad mellan borgerliga, socialdemokratiska och kommunistiska partisympatisörer. Oavsett hur missnöjet är strukturerat finns emellertid anledning att inte enbart, som Lewin gör i sin undersökning, betrakta missnöje som ett positivt värde för den interna demokratin. Rimligen bör inte utbrett missnöje tolkas som en indikation på att den demokratiska situationen i tex en organisation är tillfredsställande. Det kan däremot tolkas så att det finns en medvetenhet om vissa problem och att den medvetenheten under vissa omständigheter kan bli en viktig drivkraft i det förändringsarbete som behövs för att lösa problemen. Möjligen kan man normativt föredra någon av dessa dimensioner av internt missnöje som mer positiv för demokratin i förhållande till de andra.

Leif Lewins fackföreningsundersökning har utförts med mycket djärva grepp. Detta har både bidragit till att göra boken till spännande läsning och inbjudit till allvarlig kritik. Kritiken som riktats mot operationaliseringar och indexkonstruktion har efter analyserna i denna studie visat sig vara väl grundad.

Noter

- ¹ Lewin 1970
- ² Lewin 1977 s 41
- ³ Lewin 1977 s 35
- ⁴ Lewin 1977 s 48
- ⁵ I undersökningen ingick även variabeln *Beslut och icke-beslut*. Resultatet från denna delundersökning redovisas dock "preliminärt och ytterst summariskt", då denna del var föremål för en separat doktorsavhandling inom ramen för projektet. Se Svärd 1982
- ⁶ Lewin 1977 s 179
- ⁷ Dessa "normativa kriterium" grundar sig, enligt Lewin på "rimlighetsbedömningar" (s 191). Avdelningar som i någon av de tre variablerna hamnar inom en säkerhetszon på 3, 1,2, respektive 3,3 %

- granskas extra noga enligt särskilda tolkningsregler. (s 193 f) Gränsdragningen kritiserar av Boström 1988 s 228
- ⁸ Lewin 1977 s 222 och s 231
- ⁹ Lewin 1977 s 239
- ¹⁰ Lewin 1977 s 240
- ¹¹ Schwerin 1981 s 542
- ¹² Boström 1988 s 227
- ¹³ Studien bygger således på reanalyser av Lewins empiriska material. Materialet har ställts till mitt förfogande av SSD
- ¹⁴ För företrädare för denna demokratisyn se tex Jörgen Westerståhls presentation av kommunalforskningsprojektet 1970 (s 43) eller Lars Strömbergs avhandling 1974 s 30
- ¹⁵ Boström (1988) anser att det är oklart om allmänanda är ett demokratikriterium eller en önskvärd effekt av den interaktiva demokratin (s 230). Här följs den senare, enligt min mening rimligare tolkningen. Denna oklarhet har emellertid ingen avgörande betydelse för framställningen i denna studie.
- ¹⁶ Denna operationalisering kan från flera perspektiv ifrågasättas. Exempelvis anser Torbjörn Tännsjö att det är mycket märkligt när Lewin specificerar begreppet så "Att uppvisa allmänanda blir att dela en central föreställning med den svenska hög-socialdemokratin i LO's ledning, varken mer eller mindre." Tännsjö 1979 s 30. Se även Schwerin 1981 s 542
- ¹⁷ Kodboken s 13, 15. Frågeformuleringarna och tolkningen är inte invändningsfri. Torbjörn Tännsjö har i sin recension av boken hävdad att "Samtliga dessa frågor lider av den bristen, att de för att alls bli meningsfulla, förutsätter vissa empiriska samband, vilka faktiskt bestrids av radikala fackföreningsmedlemmar, vänstersocialdemokrater och partilösa." (Tännsjö 1979 s 31)
- En liknande invändning kan riktas mot fråga ett. En möjlighet, som Lewin inte kommenterar, är att medlemmarna i stor utsträckning själva kan tänkas vara lågavlönade, och således inte beredda att avstå från en lönehöjning. Man bör även notera, vilket inte heller Lewin gör, att frågan om att avstå lönehöjning är formulerad som en delfråga till "allmänt stöd till låginkomsttagare" när den ställs till centralt förtroendevalda. (Kodboken s 42). Det finns anledning att misstänka att denna frågeformulering som innebär att man explicitgör anknytningen till den solidariska lönepolitiken, har förstärkt skillnaderna mellan centralt förtroendevalda och övriga.
- ¹⁸ Lewin 1977 s 133
- ¹⁹ På samma sätt ser Lewin avvikelser från "ideologiskt rätta svar" (dvs svar som avviker från LO's officiella ställningstagande) som ett mått på "hur styrelsen lyckats med sin skolning" av medlemmarna (s 165). "Ledarskapsuppfattning" är att "ibland i det ideologiska skolningsarbetet ... gå emot medlemmarnas åsikter" (s 166)
- ²⁰ Lewin 1977 s 221
- ²¹ Lewin 1977 s 221
- ²² Mokken 1971 s 1 f
- ²³ Mokken 1971 s 3
- ²⁴ Pearson's r för sambanden mellan fråga 1-2=.313; 1-3=-.014; 2-3=-.056. Observera att tredje frågan omkodats så att den bör utläsas "Ej fel att slå ut företag", i syfte att kunna genomföra den endimensionella analysen nedan.
- ²⁵ Genom att undersöka hur väl variablerna skalar parvis neutraliseras eventuella effekter av sneda marginalfördelningar. Se Blomberg 1986 s 6 och dennes referenser
- ²⁶ Kodboken s 14
- ²⁷ Det finns två huvudalternativ för faktoranalytiska beräkningar: egentlig faktoranalys och principal-komponentanalys. (Se Kirkpatrick 1974 s 240). Här, liksom i övrigt i denna framställning, har den senare metoden använts (även om metoden i den löpande texten benämns faktoranalys). Kaisers kriterium innebär att enbart faktorer med egenvärde (förklarad varians) större än 1.0 tas med vid en eventuell rotering (Se Kim & Mueller 1978 s 43 f och Kirkpatrick 1974 s 250). De initiala faktorlösningarna redovisas här inte i separata tabeller.
- ²⁸ Eftersom det inte på förhand är möjligt att förutsäga relationen mellan faktorerna har både ortogonal (varimax) och oblique (promax) roteringar utförts. (Om rotering se tex Kim & Mueller 1978 kap III.) Det visar sig att det finns (svaga) korrelationer mellan faktorerna ($r_{F1-F2} = .19$). Därför redovisas resultatet av promaxroteringen. Strukturen i faktormönstret påverkas emellertid inte av valet av roteringsteknik. Standardiserade regressionskoefficienterna (som hämtas från pattern-matrix-lösningen) visar faktorladdningarna efter kontroll för andra faktorer inverkan på sambandet faktor-variabel. En oblique rotering ger även en lösning i form av en 'structure matrix' som visar korrelationerna mellan faktor och variabel före kontroll. Denna lösning redovisas emellertid inte här
- ²⁹ Detta skulle möjligen stödja Tännsjö's kritik om att vänsterradikaler inte kan besvara frågan entydigt. Se ovan not 7.
- ³⁰ Detta speglar förmodligen ett annat problem med en av Lewins frågeformuleringar. Frågan om kollektivanslutningen fångar inte upp de olika dimensioner som denna problematik i sig själv rymmer. Kritiken mot kollektiv anslutning kommer från såväl höger som vänster, från såväl borgerligt sinnade personer som från socialdemokrater och kommunister (obs att frågan laddar negativt på kommunist-faktorn). Kritiken är dock något olikartad. En borgerlig ståndpunkt grundar sig på idéer om individens förhållande till kollektivet och man menar att kollektivanslutning är direkt skadligt för demokratin. En av flera vänsterståndpunkter är att anslutningsformen är demokratiskt acceptabel (och orimlig att tex lagstifta emot - föreningsrätten!!) men att det kan innebära problem för det parti som blir ut-

- satt för det eller att det av andra skäl är en olämplig form. Jmf Tännsjö 1979 s 33
- ³¹ Lewin 1977 s 40
- ³² Lewin 1977 s 46
- ³³ Lewin s 177 ff. Detta kan givetvis ifrågasättas se t ex Tännsjö 1978 s 34
- ³⁴ Boström 1988 s 228
- ³⁵ Att här kritiskt granska varje variabel skulle föra resonemanget alltför långt. Notabelt är att en medlem som anser att kollektivanslutning är en riktig form för medlemskap i ett politiskt parti, bidrar med en minuspoäng, en styrelseledamot med två. En avdelning där samtliga undersöka medlemmar och styrelseledamöter är för kollektivanslutning anses därför, i Lewins ögon, fungera mycket dåligt. En avdelning där samtliga medlemmar är för, men där samtliga styrelseledamöter är mot kollektivanslutning, anses i detta fall fungera väsentligen mycket bättre
- ³⁶ Vid analysen har några av variablerna dikotomiseras så att analysen på bästa möjliga sätt följer Lewins indelningar. Om metodiska överväganden i samband med faktoranalysen se not 27 och 28
- ³⁷ I den sammanslagna variabeln opinionsbildning ingår såväl medlemmars som avdelningsstyrelseledamöters och sektionstyrelseledamöters attityder. Här analyseras endast avdelningsstyrelseledamöterna. Jag anser det överflödigt att även pröva den teoretiska dimensionskonstruktionen för ledamöter i sektionstyrelser
- ³⁸ Michelletti (1984) talar om att "förankra beslut"
- ³⁹ Se t ex Heckscher 1951 s 266 och 268
- ⁴⁰ Se t ex Crouch 1983 s 455. Micheletti 1985 analyserar TCO med utgångspunkt från korporatism- och pluralismdiskussionen
- ⁴¹ Lewin 1977 s 51
- ⁴² Lewin 1977 s 170
- ⁴³ Både den positiva hållningen till missnöje och måttet på förekomsten av vilda strejker kan givetvis ifrågasättas. Se t ex Tännsjö 1978 s 29 och Schwerin 1981 s 542
- ⁴⁴ Lewin 1977 s 147
- ⁴⁵ Denna fråga ingår av det skälet inte i det index som konstrueras nedan
- ⁴⁶ De variabler som i respektive tabeller markerats därför att de laddar högt på mer än en faktor, har inte tagits med i indexkonstruktionerna
- ⁴⁷ Observera att kommunisterna är överrepresenterade i urvalet.
- Heckscher, Gunnar, 1951; *Staten och organisationerna*. Andra reviderade upplagan (Stockholm: Kooperativa förbundet)
- Kim, Jae-On & Mueller, Charles, 1978; *Factor Analysis Statistical Methods and Practical Issues* (London: Sage Publications)
- Kirkpatrick, Samuel A, 1974; *Quantitative Analysis of Political data* (Merril)
- Kodbok till fackföreningsundersökningen. Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala nr 74
- Lewin, Leif, 1970; *Folket och Eliterna* (Stockholm: Almqvist & Wiksell)
- Lewin, Leif, 1977; *Vem styr facket?* (Stockholm: Rabén & Sjögren)
- Micheletti, Michele, 1985; *Organizing interest and organized protest* Stockholm Studies in politics nr 29 (Stockholm: Statsvetenskapliga institutionen)
- Mokken, R J 1971; *A theory and procedure of scale analysis* (Paris: Mouton)
- Schwerin, Don, 1981; *Governing trade Unions in Sweden*. Recension i *The American Political Science Review Vol 75* s 541-543
- Strömberg, Lars, 1974; *Väljare och valda*. Avhandlingsserien nr 32 (Göteborg: stencil)
- Svärd, Sven-Erik, 1982; *Icke-beslut - Maktens andra ansikte* (Stockholm: Norstedts)
- Tännsjö, Torbjörn, 1979; Leif Lewins mätningar av svensk fackföreningsdemokrati i *Statsvetenskaplig Tidskrift* nr 1 s 27-36
- Westerståhl, Jörgen, 1970; *Ett forskningsprogram* (Stockholm: Almqvist & Wiksell)

Genmåle

Per Ola Öberg har genomfört ytterligare analyser av det material som samlades in 1974 i samband med undersökningen av den svenska fackföreningsrörelsens interna demokrati. Avsikten har bl a varit att undersöka om sammanslagningen av variablerna har skett på ett sådant sätt att de ger ett endimensionellt mått. Härvid används en av Mokken anvisad metod samt faktoranalys. Båda metoderna visar att de sammanslagna variablerna inte är endimensionella.

Vi påstås därmed "ha kringgått grundläggande regler för konstruktion av index" eller som Öberg också uttrycker sig: "Den metod som Mokken anvisat, ger en utmärkt möjlighet att kontrollera om Lewins sammanslagningar är lyckade eller ej".

När man analyserar ett material kan man antingen göra detta genom att pröva hypoteser som uppställts oberoende av undersökningsmaterialet eller genom att söka efter en modell genom att studera insamlade data. Den första metoden är den klassiska medan den senare metoden, ofta kallad explorativ dataanalys, började till-

Referenser

- Blomberg, Göran, 1986; *Deltagandets dimensionalitet* (Uppsala: Statsvetenskapliga institutionen: stencil)
- Boström, Bengt-Ove, 1988; *Samtal om Demokrati* (Lund: Doxa)
- Crouch, Colin, 1983; *Pluralism and the New Corporatism: A Rejoinder* i *Political Studies XXXI* s 452-460

lämpas först på femtiotalet. Den amerikanske statistikern John W Tukey kan nämnas bland teoretikerna inom detta område. Vårt arbete *The Swedish Electorate 1887-1967* är ett typexempel på detta slags undersökningar. Här reduceras verkligheten till ett antal ortogonala faktorer på samma sätt som Öberg beskriver den i Tabell 3-5 samt 7 i sin analys.

Den explorativa analysen tillgrips om man saknar en teoretisk modell eller tycker att den teoretiska modellen förefaller orimlig. I tidigare politiska analyser utnyttjade man oftast en enda dimension, nämligen höger-vänsterorienteringen. I undersökningen om valmanskåren visade det sig att ytterligare dimensioner krävdes för att beskriva skillnaden mellan tex folkpartiet och centerpartiet. Båda partierna låg på samma plats i höger-vänsterdimensionen men visade sig ligga långt från varandra i en stad-landdimension samt i en frisinnad-protektionistisk dimension.

Kravet på skalbarhet eller endimensionalitet kommer ursprungligen från utvecklingen av intelligens- och andra färdighetstester. Avsikten är här att slå samman frågor som ligger i samma dimension för att öka reliabiliteten i testet. Det är ett bland samhällsvetare vanligt missförstånd att man skall eftersträva endimensionella variabler. I så fall skulle man, av ovan nämnda skäl, t ex inte få utnyttja partitillhörighet som variabel.

Öberg har missförstått våra intentioner när han skriver "om man som Lewin eftersträvar ett endimensionellt mått". I motsats till många statsvetenskapliga demokratistudier, i vilka modellen konstrueras under rensans gång, arbetade vi i fackföreningsundersökningen just "klassiskt" med en i förväg utvecklad teori – den som Leif Lewin lagt fram i *Folket och eliterna*. Kuriöst är i sammanhanget Öbergs förundran över uttrycket "demokrativärden", bekant för alla normalorienterade statsvetare i debatten från John Stuart Mill till Jörgen Westerståhl. Vad är detta för "värden"? undrar Öberg. Han känner inte igen uttrycket från den kurs, där hans uppsats är examensarbete. Menas kanske "teoretiskt konstruerade (sic!) dimensioner"? Javisst: varför säga något enkelt, när man kan uttrycka det krångligt?

Med detta vill vi inte påstå att Öbergs analys saknar intresse. Den visar visserligen inte hurvida Lewins demokratimodell är felaktig eller riktig men den ger inom ramen för den valda metoden en inte ointressant beskrivning av samvariationen i de förklarande variablerna. Själva skulle vi emellertid ha föredragit en annan uppläggning. Numera har analysmetoder utvecklats för polochoriska korrelationer, då det visat sig att Pearsons korrelationer ger för låga skattningar av samband, något som ytterligare försvagar Öbergs argument.

Under de stora statsvetenskapliga forskningsprogrammets tid i mitten av sjuttioalet var vi några som

verkade för att data efter avslutade undersökningar skulle göras allmänt tillgängliga. Det är vår förhoppning att Öbergs sätt att använda sig av denna möjlighet – därtill onekligen något post festum – inte skall avskräcka andra projektledare från det inte helt obetydliga arbete det innebär att iordningställa materialet för sekundäranalyser.

Leif Lewin

Bo Jansson

Dag Sörbom

Slutreplik

Lewin, Jansson och Sörbom gör tre invändningar mot min studie. För det första anser de att min kritik inte träffar dem då de gjort en "klassisk", inte en "explorativ" studie. För det andra anser de att kravet på endimensionalitet bygger på "ett bland samhällsvetare vanligt missförstånd". Dessutom hävdar Lewin och hans arbetare att mina argument försvagas av att jag använder produktmomentkorrelationer i stället för polychoriska sambandsmått.

Leif Lewins fackföreningsundersökning är upplagd som en prövning av den interaktiva demokratimodellen. Presentationen av undersökningsuppläggningsen är utmärkt i sin klarhet och läsaren kan inte missuppfatta Lewins intention att pröva hypoteser som uppställts oberoende av datamaterialet. Den metod som tillämpas i undersökningen fritar emellertid inte forskaren från nödvändigheten av att kontrollera om den teoretiskt bestämda modellen har stöd i det empiriska materialet. I min studie undersöker jag om de operationaliseringar Lewin gjort av uppslutning kring solidarisk lönepolitik och opinionsbildning, är lyckade eller ej. Jag kontrollerar om Lewins teoretiskt konstruerade dimensioner återfinns i det empiriska materialet. (Jag använder benämningen teoretiskt konstruerade dimensioner dels för att klargöra min undersökningsuppläggning, dels för att undvika den eventuella oklarhet som kan uppstå i en kvantitativ undersökning om man kallar sina variabler för värden). Resultaten tyder på att måtten inte fyller vissa krav som det i sammanhanget är rimligt att ställa. I något fall hade problemet kunnat lösas genom att en eller flera frågor uteslutits ur analysen. Testen av Lewins operationaliseringar syftar således inte till att ifrågasätta den "klassiska" metoden eller till att avgöra om Lewins demokratimodell är riktig eller felaktig. Att testa teoretiskt bestämda modeller är ett nödvändigt steg i den empiriska analysen. Forskare som genomför undersökningar utan att utföra sådana tester får finna sig i att undersökningsresultaten ifrågasätts.

Kravet på endimensionalitet är beroende av hur man analyserar sina variabler. När det exempelvis gäller frågan om man kan använda partitillhörighet som variabel, brukar problemet vanligen lösas genom att variabeln betraktas som en nominalskala. En metod som bygger på att man summerar svar från flera olika frågor, för att sedan använda totalsumman i analysen, förutsätter däremot endimensionalitet för att resultaten skall anses tillförlitliga. Fackföreningsundersökningen utgör, till följd av den analysmetod som där tillämpas, onekligen ett exempel på en undersökning där det är av avgörande vikt att måtten är endimensionella. Ett av de intressantaste resultaten som Lewin redovisar är sambandet mellan allmänanda och demokratisk styrelseform. Han bedömer sambandet som starkt. Vid den kontroll jag gör visar det sig emellertid att måttet på allmänanda innehåller en variabel som inte bara är svagt korrelerad med övriga två, vilket varit illa nog. Den korrelerar i själva verket negativt med de andra. Trots detta summeras svaren på frågorna till en totalpoäng för varje avdelning. Flerdimensionalitet i beroende variabler innebär en stor risk att delar av måttet har *olika* förklaringar. En beskrivning av samband mellan variabler, varav en eller flera är flerdimensionella, riskerar att ge en skev bild av samvariationen. Den uppenbara flerdimensionaliteten i detta fall borde antingen föranlett Lewin att omgärda slutsatsen med utförliga reservationer, eller lagt grunden för en kritisk kommentar om den teoretiska konstruktionens svagheter. Under alla förutsättningar bör läsaren ges möjlighet att bedöma graden av denna problematik. Några sådana möjligheter erbjuds inte läsaren i *Vem styr facket?*

Lewin m fl påstår att mina argument försvagas av att jag använder produktmomentkorrelationer. De rekommenderar i stället polychoriska sambandsmått. Invändningen förefaller mig märklig. De polychoriska måtten (vilka för övrigt endast kan användas under vissa antaganden som inte utan vidare kan göras i dessa fall, se t ex Lord & Novick: *Statistical Theories of Mental Test Scores* s337) ger visserligen högre skattningar av samband än Pearsons korrelationer. I min analys är emellertid inte den allmänna sambandsnivån intressant. Avgörande är däremot det faktum, att vissa variabler samvarierar starkt, medan andra samvarierar svagare. Det mönster som här kan uttydas är oberoende av vilket sambandsmått man väljer. Det senare är i hög grad sant vad gäller det mått som i analysen visade sig innehålla en variabel som varierade negativt med de två andra. En polychorisk korrelationsanalys skulle inte rädda detta mått. Det skulle tvärtom än tydligare visa dess svaghet.

Trots att mer än femton år förflutit sedan LO-medlemmarna besvarade Leif Lewins frågor, röner den stora fackföreningsundersökningen alltså stort intresse.

Det har av det skälet känts i hög grad meningsfullt att granska några av analyserna i *Vem styr facket?* Jag vill därför slutligen instämma i författarnas förhoppning att min studie inte skall avskräcka projektledare från att göra sina data allmänt tillgängliga. Jag vill dessutom uttala en egen förhoppning att denna diskussion inneburit ytterligare uppmuntran till de som argumenterat för att man bör underlätta sekundäranalyser. Syftet med att i ordningställa material för sekundäranalyser bör vara att underlätta en saklig granskning av primärundersökningarnas resultat. Sådana granskningar kan sedan ligga till grund för de diskussioner som är avgörande för vetenskapens vitalitet. När så faktiskt sker, borde detta rimligtvis innebära att projektledarna känner att det var mödan värt. Även om kommentarerna är kritiska.

PerOla Öberg

Datorstödd undervisning i samhällsvetenskaplig utrednings- och forskningsmetodik. Ett läromedelsprojekt.

Projektets syfte är att utveckla programvara, läromedel och undervisningsmetodik för en undersökande, laborativ och i princip forskningsorienterad undervisning för ämnen inom den samhällsvetenskapliga sektorn.

Resultat från arbetet hittills är ett programpaket kallat HERAKLES, vilket utarbetats i samarbete med Conny Svenning, Sociologiska institutionen vid Lunds Universitet. HERAKLES är ett avancerat men samtidigt lättanvänt programsystem för statistisk analys och olika former av grafisk presentation. Utrustningskrav för programmet är en persondator med operativsystemet MS/PC-DOS och hårddisk. För bästa prestanda är det önskvärt med EGA-grafik och färgskärm. Programmet är generellt, dvs användaren kan utnyttja det för att lägga upp och bearbeta egna större eller mindre datamaterial t ex intervju- eller enkätdata. För undervisningen speciellt inom stats- och samhällskunskap och närliggande ämnen har två "skraddarsydd" databaser kallade KOMMUN- resp LÄNDERFAKTA byggts upp. HERAKLES tillsammans med databaserna gör det möjligt för lärare och elever att på egen hand snabbt genomföra avancerade samhällsanalyser. Herakles används sedan 1985 av forskare vid ett flertal olika universitetsinstitutioner liksom också av utredare vid departement, ämbetsverk, landsting och kommuner. Ett 70-tal gymnasier och några grundskolor utnyttjar programmet vid undervisning framförallt i samhälls- och socialkunskap.

Databasen Kommunfakta

Totalt omfattar basen fn cirka 400 olika uppgifter om var och en av Sveriges 284 kommuner. Valet av fak-
tauppgifter är omsorgsfullt komponerat i syfte att be-
lysa aktuella svenska samhällsförhållanden ur en
mängd olika perspektiv. Konkret betyder detta att data-
basen innehåller såväl kvantitativa som kvalitativa upp-
gifter om kommunernas demografiska, sociala, religiö-
sa, ekonomiska och politiska struktur. Därutöver har
särskild tonvikt lagts vid data som belyser det service-
utbud som kommunerna producerar åt medborgarna
inom en rad olika områden t ex barn- och äldreomsorg,
kulturverksamhet etc. Basen utvidgas successivt. De se-
naste tillskotten har (förutom valet 1988) gällt två speci-
ella områden: det ena är en dataserie som sedan 1974
belyser kvinnorepresentationen bland kommunalpoliti-
kerna; det andra nytillskottet utgörs av data som be-
skriver flyktningpolitiken i de svenska kommunerna.

Databasen Länderfakta

Totalt omfattar basen ett par hundra olika uppgifter om
världens 150 länder. Basen är uppbyggd på i princip
samma sätt som KOMMUNFAKTA. Dvs basen inne-
håller information om ländernas demografiska, sociala,
ekonomiska och politiska struktur.

Undersökande samhällskunskap – några exempel

Inom projektet pågår ett löpande arbete med att ut-
veckla frågeställningar, metodik och pedagogik för da-
torstödd undervisning med hjälp av Herakles och data-
baserna Kommun- och Länderfakta. Huvudtanken i
sammanhanget är att inom det samhällsvetenskapliga
området med hjälp av datorstöd utveckla ett laborativt,
experimenterande och undersökande arbetssätt sam-
tidigt som undervisningen görs verklighetsanknuten och
forskningsorienterad. Viktigt i denna undervisningsmo-
dell är att man undviker att låta datoranvändningen bli
enbart datoranvändning. Syftet med undervisningen
(egentligen oavsett studienivå) bör vara att på en och
samma gång ge de studerande såväl ämnesmässig som
metodisk kunskap. Vad gäller den metodiska träningen
är det vidare önskvärt att denna omspanner samtliga
huvudmoment i forskningsprocessen och alltså inte be-
gränsas till enbart sådana moment där datorn kan ut-
nyttjas. Att genomföra en forsknings- eller utrednings-
uppgift kan generellt beskrivas som att:

- 1 formulera ett *problem* för att sedan
- 2 genomföra en *analys* för att sedan
- 3 utforma någon form av *rapport*.

Pjäsen har alltså minst tre roller: Frågaren, Forskaren
och Författaren. Varje roll har sina typiska repliker och
regissören/handledaren måste i det här fallet uppmärk-
samma att aktörerna ska tränas i samtliga roller.

1 Problem	Vilka är våra frågor, undringar, spekulatio-
ner, hypoteser, modeller, teorier etc?
Vilken slags uppgifter (data) finns till-
gängliga eller kan etableras?
2 Analys	Hur ska vi genomföra bearbetningen av
data? Hur kan resultaten tolkas? Vilka
hypoteser får stöd av data? Mot vilka fö-
reställningar sparkar data bakut?
3 Rapport	Vad har vi kommit fram till? Hur presen-
terar vi informationen så att den går hem
(och inte publiken)?

En undersökning inom ett visst tema kan självfallet läg-
gas upp på en mängd olika sätt. En naturlig turordning
är ofta att vid analysen utgå från det konkreta, nära-
liggande och välbekanta för att sedan därifrån ta sig
över till det abstrakta, främmande och obekanta. Från
enkla beskrivningar till försök att etablera generella
förklaringar. I praktiken innebär detta att ett visst tema
förslagsvis genomarbetas enligt följande metodiska
grundschemata: (framställningen i fortsättningen utgår
från att den aktuella undervisningen exemplifieras med
material hämtat från databasen Kommunfakta; det me-
todiska resonemanget kan lätt överföras till annan typ
av massdatamaterial)

- 1 Hur ser det ut i den egna kommunen med avseende
på fenomenet eller företeelsen X? Har X ökat eller
minskat? Vilka andra uppgifter om den egna kom-
munen är av intresse i sammanhanget?
- 2 Jämför motsvarande uppgifter för några andra kom-
muner. Jämförelser kan t ex göras med kommuner i
grannskapet eller med kommuner som är intressanta
jämförelseobjekt därför att de (i något avseende som
man uppfattar som betydelsefullt för X) är lika den
egna kommunen eller därför att de är olika.
- 3 Vilka kommuner i landet har värden på fenomenet X
som är desamma som (alternativt större än eller
mindre än) den egna kommunens? Var i landet ligger
dessa? Återfinns de i en viss region eller finns de lite
varstans på kartan?
- 4 Vad är egentligen höga, genomsnittliga respektive lå-
ga värden för fenomenet X? Ibland har vi tidigare
kunskap eller normer som säger oss vad som är att
betrakta som stort eller litet. I Sverige kallar vi inte
en kommun med 15 000 invånare för stor. Ett privat
företag som har lika många anställda som en kom-
mun med 15 000 invånare – ja det kallar de flesta där-

emot för ett stort företag. Alltnog. Ofta är en ensam uppgift svår för lekmannen att bedöma. Om det i kommunen A under ett år anmäls 45 brott per 1000 invånare: är detta i dagens Sverige en kommun med låg, genomsnittlig eller hög brottslighet? Arbetet under punkt 3 ovan kan därför ofta med fördel föregås av studier där man med avseende på samtliga studerade objekt (här kommuner) tar reda på de relativa frekvenserna för olika värden (om det gäller en kvalitativ variabel) eller olika statistiska karaktäristika av typen medelvärde, median, minimi- och maximivärden (om det gäller en kvantitativ variabel).

Genom studier av detta slag åstadkoms generell *beskrivande* kunskap. Vi vet nu hur fenomenet X gestaltar sig i den population av objekt som vi studerar och vi kan därmed bättre bedöma våra inledande data som hänförde sig till ett specifikt objekt.

- 5 Undersökningen avbryts kanske ibland på ovan nämnda beskrivande ambitionsnivå. Oftast torde dock den nyvunna kunskapen alstra nya och mer komplicerade frågor. Varför finns det mycket av X i vissa kommer medan andra har lite? *Varför varierar det? Vilka konsekvenser har det att X varierar?*

I det följande redovisas några konkreta exempel på hur datorstödd undervisning av detta slag kan genomföras.

Exempel 1: Kvinnor och kommunalpolitik

En någorlunda fyllig och successivt fördjupad problematisering i anslutning till detta tema skulle kunna omfatta frågor av följande slag:

- Hur stor andel av politikerna i din kommun utgörs av kvinnor 1989? Vilken förändring har skett under de senaste 15 åren?
- Hur har medelvärdet för samtliga kommuner i Sverige förändrats mellan 1974 och 1989? (För dokumentation, se figur 1).
- Hur rangordnar sig Sveriges kommuner efter andel kvinnliga politiker? Vilka 20 kommuner uppvisar högst respektive lägst kvinnorepresentation?
- Hur ser den Sverigekarta ut som visar samtliga kommuner med mer än (tex) 30 % kvinnliga politiker? (Heraklesprogrammet målar snabbt upp kartor över vilken som helst av databasens uppgifter).
- Varför är kvinnorepresentationen så olika bland Sveriges kommuner? Finns det tex något generellt samband mellan andel kvinnor som förvärvsarbetare och andel kvinnor som är kommunalpolitiskt aktiva? Hur ser ett spridnings- eller plotdiagram ut där dessa två variabler ställs mot varandra? Vilka andra faktorer kan vara av betydelse? Hur ser sambandet ut mellan tätortsgrad och kvinnorepresentation? Är andelen kvinnliga politiker allmänt lägre i kommuner med landsbygdskaraktär? (Se figur 2).

- Har det någon betydelse att det finns fler eller färre kvinnor bland de kommunala beslutsfattarna? Är tex den kommunala barn- eller äldreomsorgen mer utbyggd i kommuner med hög andel kvinnliga politiker? Vad betyder skillnader i kvinnorepresentation jämfört med skillnader vad gäller politisk majoritet eller ekonomiska resurser? (Herakles klarar även komplicerade multivariata problem av det här slaget och kan bli fås att presentera analysresultatet i form av tredimensionella stapeldiagram, se figur 3).

Kommentar:

När ovan nämnda övning i undervisningssituationen kommit till det stadiet att det producerats utförlig beskrivande information om hur kvinnorepresentationen i de svenska kommunerna utvecklats under de senaste 15 åren, sammanfattas resultaten enligt figur 1. Denna läggs sedan till grund för följande arbetsuppgift: *Vilken eller vilka frågor föreslår du att vårt forskningsprojekt "Kvinnor och kommunalpolitik" fortsättningsvis ska inriktas på att söka besvara?*

Under årens lopp har jag ställt frågan och fått skriftligt svar från cirka femtonhundra studenter. En sammanfattning av deras förslag till fortsatt forskning ger tydligt besked om vad som i den aktuella situationen händer med problematiseringsprocessen: den fokuserar sig massivt på frågan om *varför* någonting är som det visat sig vara; 95 % av förslagen handlar om en fortsatt forskning helt inriktad på att söka efter *orsakerna* till att kvinnorepresentationen bland politikerna är så olika i landets kommuner. Eller med andra ord: Vilka faktorer kan påvisas verka hindrande respektive gynnande vad gäller kvinnornas politiska representation? (Dvs frågor av typ e i uppräkningsen ovan).

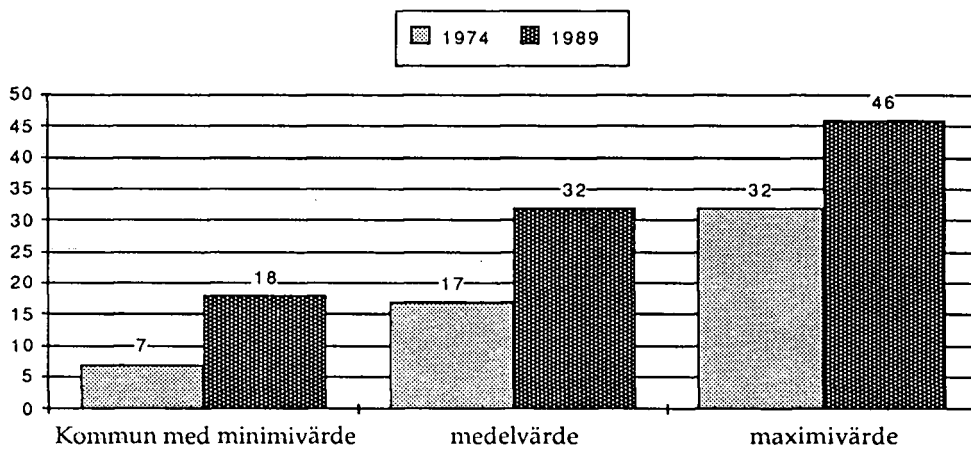
Endast i cirka fem procent av förslagen till fortsatt forskning föreslås därutöver frågor som utgår från en helt annan typ av grundläggande problematisering (eller "nyfikenhet" om man vill uttrycka det enklare): Vilken betydelse har de konstaterade skillnaderna i kvinnorepresentation för kommunalpolitikens innehåll? Blir det kommunala serviceprogrammet annorlunda i något avseende när andelen kvinnliga beslutsfattare förändras? (Dvs frågor av typ f i frågekatalogen ovan).

Varför frågar så många efter orsaker och så få efter effekter? Beror det på bristande träning tidigare i att se problematisering som något i sig problematiskt? Elever är vana vid att få färdiga kunskaper *distribuerade* till sig; nu ställs de inför uppgiften att på egen hand styra en process som avser att *producera* kunskaper. Situationen tycks ha varit ovan för många. Nästa gång i en analog situation kommer förhoppningsvis de möjliga och intressanta problemperspektiven att penetreras något

mer utförligt. Om så blir fallet kan man tala om ett förändrat beteende. Först då har man reell grund för att också påstå att det skett en *inläring*.

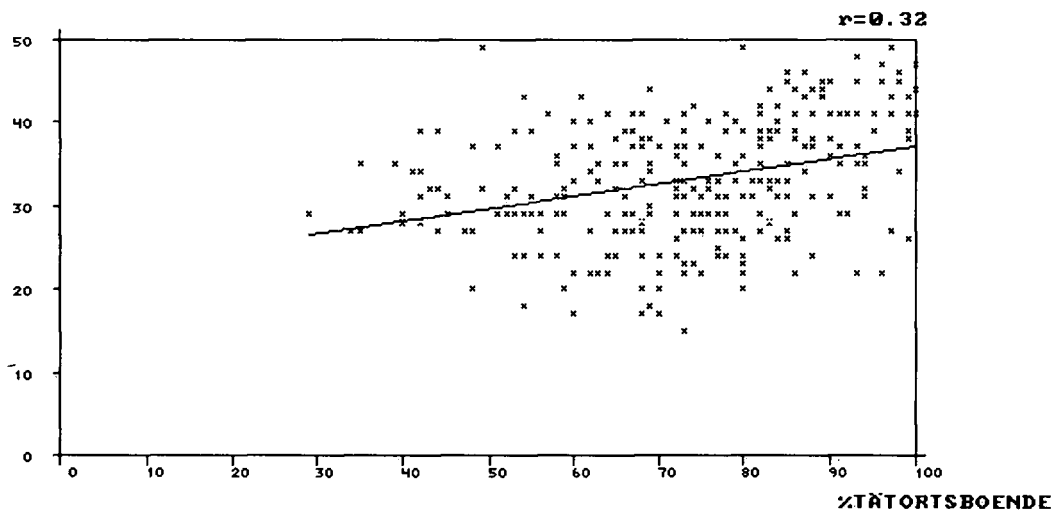
Tilläggs kan naturligtvis att den redovisade typen av obalans i studenternas förslag till forskning till för inte så länge sedan också återfanns i den faktiska stats-

vetenskapliga forskningen i stort. Den konkreta övningen skapar därför om man så vill en tankeväckande utgångspunkt för undervisning om mer abstrakta ting, tex David Eastons modell över det politiska systemet och vad som i hans terminologi är "input-" respektive "output"-orienterad statsvetenskap.

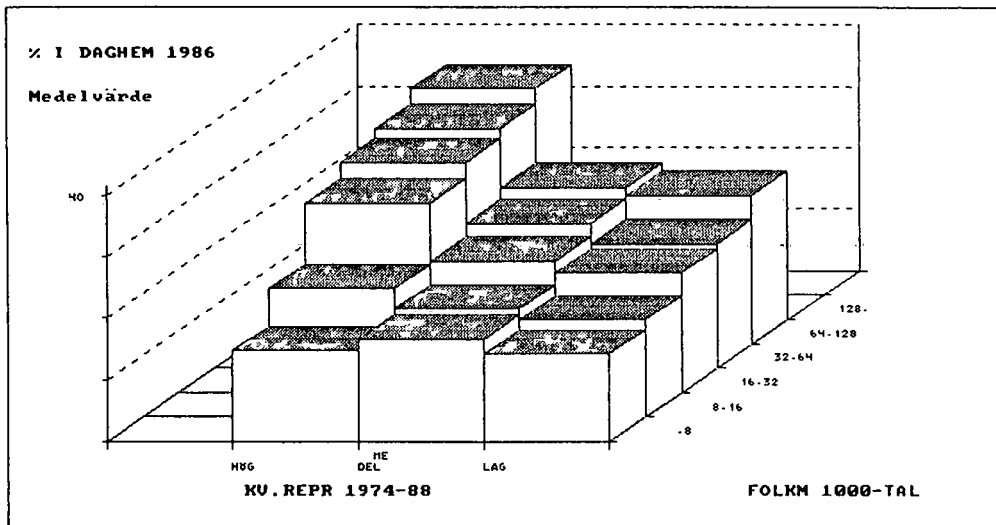

Figur 1: Procent kvinnliga politiker i Sveriges 284 kommuner under perioden 1974-1989

% kvinnor i kommunfullmäktige 1988

Figur 2: Andelen kvinnliga politiker är inte påtagligt lägre i kommuner av landsbygdskaraktär

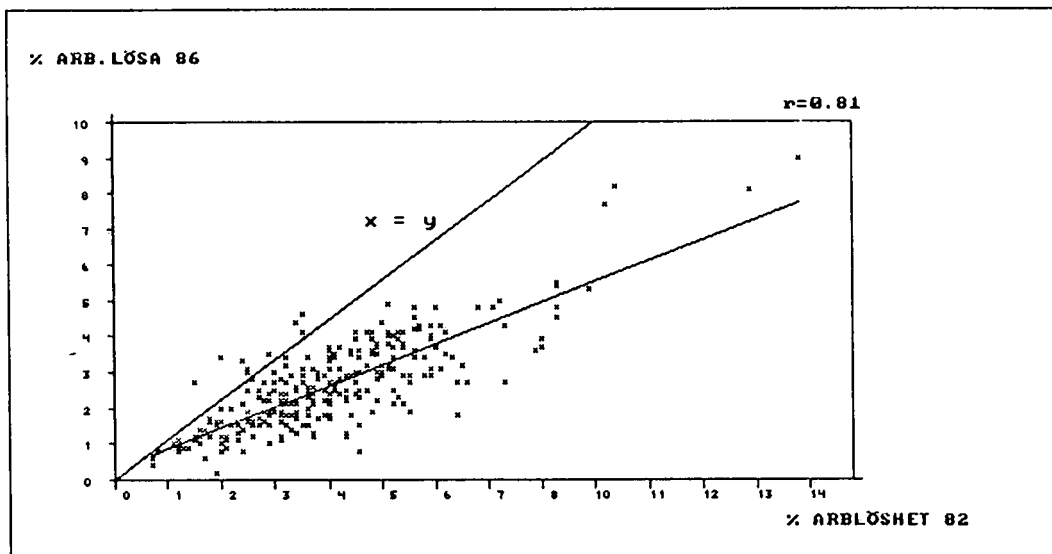
Figur 3: Daghemsubyggnaden i kommunerna mot bakgrund av kommunstorlek och grad av kvinno-representation bland kommunpolitikerna. Avser åldersgruppen 0-6 år

Exempel 2: Myten om den under 80-talet utrotade arbetslösheten

Föregående exempel avsåg bl a att illustrera att det alltid finns en annan fråga att ställa. I det här exemplet handlar det om något egentligen lika självklart: Givet en viss fråga finns det alltid en annan operationalisering än den man först tänker på.

Talet om den till överhettning förbättrade svenska ekonomin under 1980-talet dokumenteras ofta med

hänvisning till siffror över arbetslöshetens utveckling: I genomsnittskommunen sjönk arbetslösheten från 4.0 till 2.7 procent mellan åren 1982 och 1986. Minskningen kan påvisas gälla för det stora flertalet kommuner. Endast några få undantagskommuner hamnar ovanför linjen $X=Y$ i figur 4. (Observera att vid studier av förändringsförlopp blir den enkla och lättbegripliga linjen $X=Y$ ofta väl så informativ som den i diagram av det här slaget mer vanligt förekommande regressionslinjen;

Figur 4: Procent arbetslösa 16-64 år. Kommunvärden 1982 och 1986

med båda linjerna inlagda blir det dessutom möjligt att få riktmärken för uttalanden om utgångsläget betydelse för förändringsgradens intensitet – ett klassiskt (men ofta förbisett) tema alltsedan Matteus' tid: "Åt den som har skall varda givet").

Den gynnsamma utvecklingen av arbetslösheten kan också dokumenteras på karta. Endast sju kommuner i nordligaste Sverige hade 1986 en arbetslöshet på mer än 5%. (Se karta 1.)

Mätningen hitintills har utgått från en väletablerad operationalisering av fenomenet arbetslöshet: kvarstående arbetssökande vid månadens slut i procent av åldersgruppen 16–64 år. Ett par alternativa och i kommundatabasen tillgängliga mått ändrar resultatbilden högst väsentligt. Studeras arbetslösheten inom åldersgruppen 20–24 år finner vi att den sk ungdomsarbetslösheten visserligen också undergått en generell minskning: från ett kommunmedelvärde på 9.6% 1982 till 6.5% 1986. Men här handlar det alltså om en minskning från ett helt annat utgångsläge. Kartan ger besked om att ungdomsarbetslösheten 1986 fortfarande är påtagligt hög i stora delar av landet; inte mindre än 179 kommuner redovisar en ungdomsarbetslöshet på mer än 5%. (Se karta 2.)

Bilden kan kompletteras också på ett annat sätt. Förtidspensioneringen i åldersgruppen 60–64 år har i genomsnittskommunen stigit från 24% 1980 till 32% 1987. I 106 av landets kommuner hade 1987 mer än var

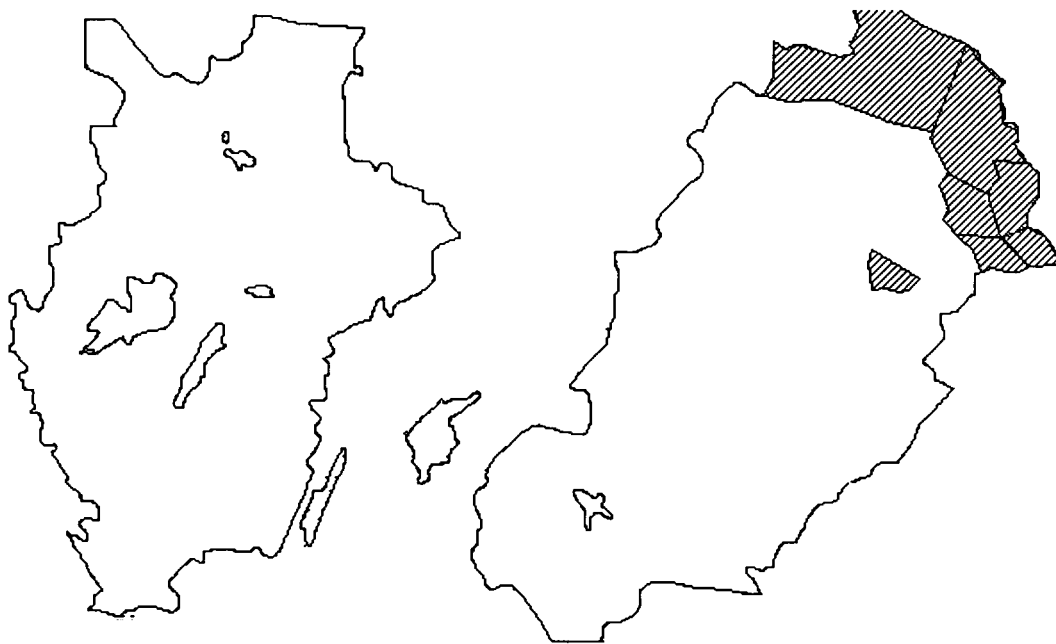
tredje person i åldern 60–64 år blivit förtidspensionär. Kartan ger också i detta avseende besked om ett tydligt regionalt mönster. (Se karta 3).

*

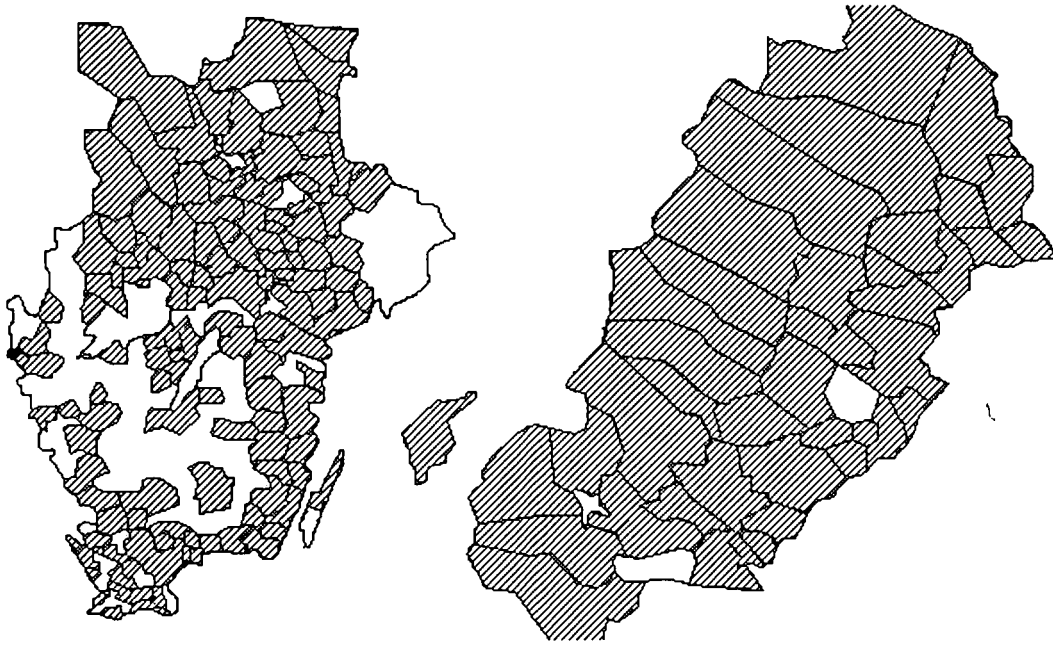
Framställningen ovan har avsett att något konkretisera vad det kan innebära att med hjälp av datorstöd söka förändra en samhällsvetenskaplig (och i det här fallet kvantitativt orienterad) metodutbildning från en traditionell, mer eller mindre föreläsningssal och elevpassiv utbildning om metod till en laborativ och elevaktiverande utbildning i metod. Den ena modellen utesluter naturligtvis inte den andra. Ingen bör kalla sig kock som enbart studerat kokböcker; ingen intresserad matlagare bör förbigå den samlade erfarenhet som förmedlas av kokboken. Alla bör vi dessutom studera kockar i arbete. Föreläsningssalen är bara *en* sinnebild för kunskapsöverföring – låt oss ibland också organisera oss efter kökets eller smedjans modell. Datorn är visserligen ny för oss, men lärlingsmodellen är gammal.

Leif Johansson

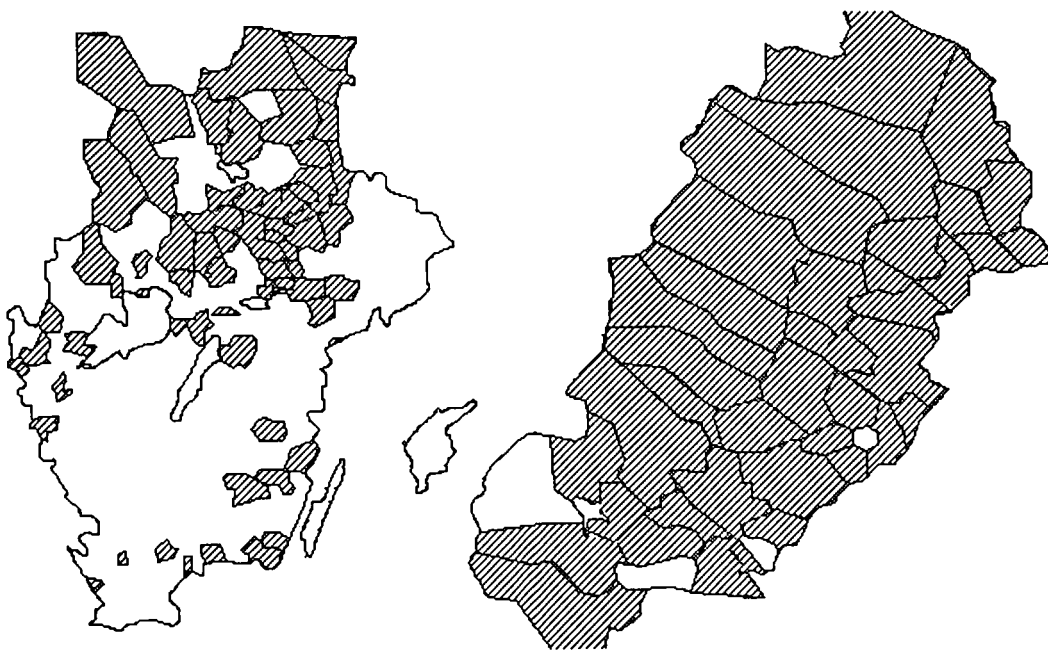
Anm. Artikeln är ett sammandrag av ett föredrag och en demonstration som förf. höll vid Nordisk Konferens för Datastøttet Læring i Trondheim 19–22 juni 1989.

Karta 1: Kommuner med en arbetslöshet på mer än 5% (1986)

Karta 2: Kommuner med en ungdomsarbetslöshet på mer än 5 % (1986)

Karta 3: Kommuner där mer än 33 % i åldersgruppen 60-64 år är förtids-pensionerade (1987)

Forskning om författningsreformer

1. Statsvetenskaplig forskning kring den nya grundlagen

År 1975 anordnade Statens råd för samhällsforskning ett symposium om statsvetenskaplig och statsrättslig forskning kring den nya grundlagens tillkomst. De nio föredrag som hölls vid symposiet publicerades sedan i *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1976 nr 1. Ett program för statsvetenskaplig forskning kring den nya grundlagen lanserades av Nils Stjernquist. För den kommande statsvetenskapliga forskningen såg han två huvuduppgifter, dels forskning om regeringsformens tillkomst, dels forskning om vad som hänt sedan regeringsformen trätt i kraft, alltså forskning om den nya grundlagens effekter, eller betydelse.

Vad gällde regeringsformens tillkomst urskilde Stjernquist ett tiotal problemområden som förtjänade ett närmare studium:

1. Beslutet att tillsätta författningsutredningen,
2. Beslutet att helt nyskriva författningen,
3. Voksenåsenkompromissen 1961,
4. Kritiken mot författningsutredningen,
5. Första kammarens likvidering,
6. Det nya valsystemet,
7. Monarkifrågan,
8. Fri- och rättigheterna,
9. Bestämmelserna i RF om lagar och andra föreskrifter, samt
10. Massmediernas roll i beslutsprocessen.

Med denna katalog riktade Stjernquist intresset mot några avgörande beslut i den långa process, som genom ett antal successiva delbeslut fört författningsreformen fram till den RF som nu gäller. Genomgående ställde han frågan: Vad var det egentligen som hände under dessa avgörande skeden? Varför fick de olika besluten den utformning de fick? Stjernquist skisserade här alltså ett forskningsprogram som borde kunna attrahera såväl statsvetare som historiker.

Femton år senare kan stora delar av detta forskningsprogram sägas vara genomförda. Av särskild betydelse är ett par nya statsvetenskapliga forskningsrapporter, nämligen Karl-Göran Algotssons *Medborgarrätten och regeringsformen* (Norstedts 1987) och Björn von Sydows *Vägen till enkammarriksdagen* (Tiden 1989).

I denna artikel skall jag granska dessa två arbeten. De har betydande förtjänster. Jag menar emellertid att de lider av den svagheten att de är alltför ensidigt inriktade på en specifikt svensk utveckling. De generaliserande ambitionerna är så gott som obefintliga. Jag skall därför också diskutera ett par nyare utländska arbeten med uttalat komparativa syften.

2. Medborgarrätten och regeringsformen

Algotssons arbete behandlar de medborgerliga fri- och rättigheterna samt några frågor som är nära förknippade därmed: lagrådsgranskningen, lagprövningsrätten, och införandet av folkomröstning i grundlagsfråga. Skälen att behandla dessa problemkomplex i ett sammanhang är goda. För det första kom de att i den faktiska beslutsprocessen behandlas tillsammans. I dessa frågor fick, efter flera utredningar och många försök till uppgörelser mellan partierna, regeringsformen sin nuvarande utformning först efter 1979 års val.

För det andra hör frågorna också sakligt sett samman: de handlar samtliga om balansen, avvägningen mellan två bärande element i demokratin – folksuveräniteten och rättsstaten. Folksuveränitetstanken har ju uttrycks så i RF att all offentlig makt utgår från folket, och riksdagen är folkets främsta företrädare. Den politiska makten skall, i enlighet med den i RF inskrivna parlamentarismen, ytterst ligga hos parlamentet. Begränsningar av parlamentets makt bör då göras så få som möjligt. Idén om rättsstaten, å den andra sidan, innebär ju att medborgarna bör ges garantier gentemot staten för att förhindra att majoriteten kan förtrycka minoriteten. Lagarna bör styra samhället. Särskilda regler behövs för att garantera att parlamentet inte kan "missbruka" sin ställning. Anhängarna av folksuveräniteten genmäler här rimligtvis att själva tanken att parlamentet skulle kunna missbruka sin makt endast svårligen låter sig förenas med parlamentarismens idé – föreställningen om risk för maktmissbruk brukar ju snarare förknippas med idén om maktindelning, om "checks and balances".

Det är ett betydelsefullt ämne som Algotsson behandlar. Det gäller frågor som är centrala för den svenska demokratin. Innan jag närmare granskar hans arbete är en kort rekapitulering av beslutsprocessen på sin plats.

Författningsarbetet påbörjades på allvar genom att författningsutredningen tillsattes 1954. Dess förslag, som kom nio år senare, innebar i detta avseende att i en ny RF skulle bestämmelser om medborgerliga fri- och rättigheter tas in i ett särskilt kapitel. Dessa fri- och rättigheter skulle kunna begränsas genom vanlig lagstiftning. Utredning var här enig, och frågan spelade en relativt undanskymd roll. Viktigare var tex frågorna om valsystemet, enkammarriksdagen och folkomröstningsinstitutet.

I det arbete som den därpå tillsatta grundlagberedningen bedrev framkom stora motsättningar mellan partierna i frågan om fri- och rättigheterna. Folkpartiet och högerpartiet ville att en begränsning av fri- och rättigheterna endast skulle kunna ske med kvalificerad majoritet. Socialdemokraterna motsatte sig detta. Inte

heller önskade de någon lagprövningsrätt för domstolarna. Eftersom bestämmelserna om fri- och rättigheterna hade sin udd riktad mot staten, borde de dessutom kompletteras med mer positiva målsättningsstadganden för välfärdsstaten, ansåg socialdemokraterna. I dessa frågor kan centerpartiet sägas ha intagit en mellanställning. Dock nåddes 1972 en överenskommelse. Det förslag som grundlagberedningen därigenom kunde presentera baserades på partiernas "minsta gemensamma nämnare".

Flera remissinstanser var emellertid kritiska, och i debatten hävdades också att skyddet för fri- och rättigheterna med det aktuella förslag skulle komma att bli otillräckligt. När regeringen äret därpå lade proposition på förslaget, höll heller inte enigheten. Oppositionen lade fram motförslag. I KU nåddes den kompromissen att frågan om fri- och rättigheterna skulle utredas vidare.

I den nya "fri- och rättighetsutredningen" nåddes heller ingen enighet. I huvudsak stod socialdemokraterna och centern bakom ett förslag som påminde om det tidigare. Nu tillkom dock villkoren att yttrande-, informations-, förenings-, mötes- och demonstrationsfriheterna inte skulle få begränsas mer än nödvändigt, inte så långt att de hotade den fria åsiktsbildningen och endast under vissa angivna förutsättningar som hänsyn till rikets säkerhet, privatlivets helgd, förebyggandet och beivrandet av brott, osv. Moderaterna och folkpartiet stod däremot fast vid sina gamla krav. Den offentliga debatten blev livlig och remisskritiken bitvis skarp.

Vid en partiledaröverläggning 1976 lade centern fram förslaget om två läsningar med en karenstid emellan, alltså att ett beslut om begränsning av fri- och rättigheterna skulle kunna uppskjutas en viss tid. Förslaget återkom sedan motionsvägen från centern, sedan regeringen lagt en proposition baserad på utredningsförslaget. Vid riksdagsbehandlingen vidhöll moderaterna och folkpartiet sina krav på kvalificerad majoritet, medan socialdemokraterna ansåg att frågan om två läsningar behövde utredas ytterligare. De borgerliga partierna var ense om kravet på obligatorisk lagrådsgranskning vid begränsning av fri- och rättigheterna och om tanken att vid grundlagsändring en tredjedel av riksdagsledamöterna skulle kunna begära folkomröstning. I allt väsentligt gick den socialdemokratiska propositionen igenom.

Efter 1976 års val tillsattes så rättighetsskyddsutredningen. Denna kunde 1978 lägga ett enigt förslag, som återkom i en proposition från folkpartiregeringen och efter 1979 års val blev den nu gällande grundlagregleringen av fri- och rättigheterna, folkomröstning i grundlagsfråga, lagprövning och lagrådsgranskning.

Frågan var alltså politiserad under hela 1970-talet,

och beslutsprocessen blev komplicerad, med flera utredningar, flera riksdagsbehandlings- och återkommande förhandlingar mellan partierna. I stort sett kännetecknades beslutsprocessen av successiva eftergifter från socialdemokraternas sida och motsvarande framgångar för de borgerliga partierna.

Frågan om tillkomsten av bestämmelserna i RF om de medborgerliga fri- och rättigheterna utgör ett intressant ämne som kan studeras ur fler olika infallsvinklar. Algotsson har valt den utgångspunkten att han vill undersöka *debatten* om fri- och rättigheterna. Han vill granska ståndpunkter och argument hos de olika debattdeltagarna. När han gör detta, arbetar han med en kronologisk uppläggning. I boken ägnas grundlagberedningen, fri- och rättighetsutredningen och rättighetskyddsutredningen var sitt kapitel, där olika avsnitt behandlar innehållet i utredningsbetänkandet, remissvaren, pressdebatten, regeringens proposition, motionerna, utskottsbehandlingen och riksdagsdebatten. I varje kapitel finns sedan två analyserande avsnitt. I det ena sammanfattas och jämförs de ståndpunkter och argument som de olika parterna för fram. I det andra behandlas, i det uppsaliensiska PARA-projektets efterföljd "något om motiven".

Med den uppläggning han valt ger Algotsson boken en karaktär av en deskriptiv redovisning av vilka ståndpunkter och argument som fördes fram under beslutsprocessens olika skeden. Denna redovisning är utförlig, och den ger en god bild av hur frågan fördes framåt under 1970-talet.

Utrymmet för analys och syntes har dock blivit begränsat. Jag tycker heller inte att avsnitten som sammanfattar ståndpunkter och argument blivit särskilt intressanta. Läsaren får vid upprepade tillfällen bekräftat att de centrala argumenten var följande. Å ena sidan det borgerliga argumentet att medborgarnas fri- och rättigheter borde skyddas gentemot möjliga övergrepp från statsmakten. Folkpartiet betonade att detta skydd behövdes i kristider, medan moderaterna ansåg det behövt också under mer normala förhållanden. Å andra sidan det socialdemokratiska argumentet att ett skydd för fri- och rättigheterna inte borde ges en sådan utformning att möjligheterna att genomföra politiska och sociala reformer försvårades.

Författaren har, förvånansvärt nog, inte sökt utmejsla några analysinstrument för dessa sammanfattande avsnitt. Uppläggnings framstår därmed som mycket traditionell, och möjligheterna till mer generella slutsatser försvåras.

Intressantare blir, i mitt tycke, avsnitten om hur partiernas agerande kan förklaras. Visserligen är också här de teoretiska ambitionerna låga, och det känns som ett

litet steg tillbaka jämfört med PARA-projektet. Författaren anger sitt syfte som att "något förklara", och han kommer väl inte längre än vad en initierad journalist skulle ha gjort. Men han gör flera iakttagelser som jag tror är riktiga och betydelsefulla. Och när han någon gång lämnar debatten och söker sig andra data, t ex från intervjuer med några av de inblandade aktörerna, blir framställningen genast intressantare.

Vari består då det statsvetenskapligt värdefulla i att studera debatten om fri- och rättigheterna? Algotsson ställer inte den frågan i boken, men läsaren kan ana att det centrala är att medborgerliga fri- och rättigheter är av avgörande betydelse för demokratin. Ständigt aktuell är avvägningen mellan det rena majoritetsstyret å den ena sidan och regler om fri- och rättigheter till skydd för medborgarna, i synnerhet för olika minoriteter, å den andra. Här finns en höger-vänsterdimension: vilka fri- och rättigheter skall skrivas in i RF? Och här finns frågan om regleringen av fri- och rättigheterna behövs i det dagliga politiska livet eller främst som ett skydd i en akut krisituation.

Algotsson diskuterar inte vilka andra infallsvinklar som vore tänkbara. Vi kan emellertid återknyta till de forskningsuppgifter som Stjernquist skisserade. En möjlighet är att studera grundlagsreglernas betydelse för demokratin genom att studera deras faktiska genomslag. En annan möjlighet vore att släppa lite grand på intresset för själva sakfrågan och i stället studera beslutsprocessen, i syfte att få en förståelse för aktörerna, deras handlande och processens förlopp. Inte heller detta perspektiv har intresserat Algotsson. Fokuseringen på debatten, på argumenten, gör att processen skjuts i bakgrunden.

Vi kan ju se den långa beslutsprocessen som en förhandlingsprocess där partierna, eller deras representanter, är de väsentliga aktörerna. Betydande enighet rådde under processens inledande skede. Därefter kommer skiljaktiga ståndpunkter i dagen. Förhandlingar på utredningsarenan resulterar flera gånger i enighet, men överenskommelserna är inte förankrade, och på riksdagsarenan återuppstår oenigheten. Först 1978 nåddes en överenskommelse som visade sig hållbar.

Detta perspektiv leder fram till ett par viktiga frågor.

Algotsson frågar sig (s 126 ff) varför partierna 1973 kom överens att anta det vilande förslaget till RF. Han noterar att Hilding Johansson bland annat betonat att från samtliga partier fanns ambitionen att genomföra författningsreformen under enighet. Algotsson menar att detta "synes ha ett drag av cirkelresonemang över sig: man blev enig därför att man strävade efter enighet." Jag har svårt att se något cirkelresonemang: strävanden att nå enighet leder ju inte alltid till målet.

Men jag tror att det är viktigt att föra analysen vidare och problematisera Hilding Johanssons utsaga: Varför hade partierna ambitionen att, trots skilda uppfattningar i utgångsläget, genomföra författningsreformen under enighet? Algotsson tar inte upp frågan till någon samlad granskning, men han tangerar den vid ett par tillfällen. Han noterar att partiföreträdare uttalat att en författning som beslutats i enighet blir mer respekterad av medborgarna än en där vitala delar beslutats med knapp majoritet, kanske till och med genom lottning.

Det kan vara riktigt, men många andra viktiga politiska beslut tas ju med knapp majoritet utan att man funderar över medborgarnas respekt för det fattade beslutet. Grundläggande är, menar jag, att det här handlar om någonting annat än vanliga sakfrågor som änke-pensioner eller bensinskatt höjning. Det handlar om spelreglerna för politiken. Att de är av en särskild dignitet kan man ju bla se i det faktum att upprördheten brukar bli särskilt stark när något parti anses ha överträtt de politiska spelreglerna.

Sakfrågor kommer och går, men spelregler består. Beslut om spelregler för politiken är långsiktiga. Fattas de besluten i bred enighet, så kommer de inte att rivas upp vid ett majoritetsskifte. Alla parter har varit med och influerat spelreglernas utformning; ingen har blivit överkörd. Algotsson snuddar vid detta när han konstaterar att ett skäl till att partierna valde att kompromissa 1978 kan ha varit att båda blocken såg risken att motparten skulle vinna det kommande valet och därefter genomföra sin egen linje ograverad. Båda sidor var i den situationen angelägna att minimera de egna tänkbara förlusterna.

I sak är det socialdemokraterna som givit mest vika när det slutliga beslutet och fri- och rättigheterna kunde tas under enighet. Vad var det som gjorde socialdemokraterna beredda till dessa långtgående eftergifter? Inte heller den frågan tar Algotsson upp till någon samlad granskning. Valnederlaget 1976 kan ha spelat en roll: reglerna om fri- och rättigheter innehåller ju garantier för en riksdagsminoritet, och socialdemokraterna hamnade efter valnederlaget i den, för dem ovana, positionen. En parallell är Björn von Sydows iakttagelse att valnederlaget tio år tidigare kan ha gjort socialdemokraterna mer benägna att då godta enkammarriksdagen och det nya valsystemet.

Två andra faktorer är emellertid värda att notera. För det första hamnade ju socialdemokraterna i en svagare förhandlingsposition när de tre borgerliga partierna erövrade riksdagsmajoriteten. Deras alternativ till en uppgörelse var att förlora en votering i riksdagen. Borgarnas alternativ till en uppgörelse var att driva igenom sin linje på egen hand. Ett bättre alternativ till en överenskommelse innebär en större förhandlingsmakt.

För det andra finns det, vilket Algotsson också noterat, en inbyggd skevhet i själva frågan: det är svårt för ett politiskt parti att motsätta sig krav på ett stärkt rättighetsskydd: man sätter sig då i en position som blir svår att försvara.

I vilken utsträckning är partiernas inställning till fri- och rättigheterna ideologiskt betingad? Klart är att det handlar om synen på statsmakten, och här verkar partiernas ståndpunkter ansluta sig till en höger-vänsterdimension. Men handlar det också om något annat? Ett parti som sedan lång tid abonnerat på regeringsmakten och förfogat över en ganska lydlig riksdagsmajoritet blir kanske mindre engagerat i frågan om behovet av minoritetsgarantier och begränsningar av beslutsmöjligheterna. Det är den politiska oppositionen som har intresse av att driva frågor om folkomröstning, minoritetsskydd, lagrådsgranskning, lagprövning, krav på kvalificerad beslutsmajoritet osv. Och Algotsson ställer frågan:

skulle en borgerlig regering med en liberal ideologi men med ett fyrtioårigt maktinnehav bakom sig inte ha varit mindre angelägen om att exempelvis låta en tredjedel av riksdagens ledamöter utlösa folkomröstning i grundlagsfrågor eller att införa regler om obligatorisk lagrådsgranskning? (s309)

Det är en befogad fråga. Författaren är dock försiktig: frågan är kontrafaktisk, och något säkert svar låter sig inte ges. Nej, inte så länge vi håller oss till fallet Sverige. En jämförelse med andra länder skulle dock kunna ge en fingervisning om svaret.

3. Vägen till enkammarriksdagen

Björn von Sydow har för sin omfattande studie av författningspolitisk diskussion och reformverksamhet valt att studera de regler som berör hur medborgarnas röster vid valen översätts till maktpositioner i riksdagen. Det är därmed tre, med varandra nära förbundna, frågor som han granskar: valsättet, kammarsystemet och folkomröstningsinstitutet. Han startar sin undersökning vid andra världskrigets slutskede och följer sedan utvecklingen fram till dess att partierna mot slutet av 1960-talet kommit överens om enkammarreformen och det nya proportionella valsättet. Det genomgående temat uttrycker han på följande sätt:

Hur går det till när politiska partier i ett samhälle av svensk typ handskas med författningsregler? Vilka tonvikt får t ex egennytta och maktintressen? Vilken roll spelar partiernas gängse värderingar? Vilken roll spelar omsorgen om demokratiska principer? (s 12)

I sitt val av frågeställningar ansluter von Sydow till en gammal tradition inom svensk statsvetenskap. Han kan visa att i tidigare forskning om författningsreformer i Sverige egennytte- och maktaspekterna ständigt framhålls, och att detta tema också återkommer i den internationella litteraturen. Han kan för det andra hänvisa till en forskning om partiernas handlande, med rötter hos Molin och Sjöblom och fortsatt inom det uppsaliensiska PARA-projektet. Här dominerar ju sätet att se partiernas handlande som resultatet av sammanflätade sak- och strategikalkyler.

Vad ger då von Sydows studier av de långdragna beslutsprocesserna för resultat? Han betonar *för det första* att även om författningsreformerna, och i synnerhet då den som ledde fram till enkammarriksdagen och det nya valsystemet, togs i bred enighet, så var den process som ledde fram till denna enighet lång och konfliktfylld. Det var inte tal om att partierna i full samstämmighet och utifrån gemensamma sak-preferenser enbart ägnade sig åt att lösa problem. Reformarbetets kännetecken var inte konsensus utan konfliktlösning.

För det andra fanns det svagheter i den tidigare gällande författningen. Det var inte säkert att en majoritet av folkets röster kom att motsvara en majoritet av mandat i den nyvalda kammaren. Regeringen kom vidare att bli ansvarig inför två skilda kamrar, valda på olika sätt, och stundom med olika politiska majoritetsförhållanden. Dessa problem framstod inte som akuta, framhåller von Sydow med rätta, så länge som Sverige regerades av svaga minoritetsregeringar, inte heller när Sverige sedan kom att regeras av koalitionsregeringar med betryggande majoriteter i båda kamrarna. Men efter upplösningen 1957 av koalitionsregeringen uppstod en situation där socialdemokraterna regerade med majoritet i första kammaren men inte i andra kammaren, tidvis inte ens om kommunisterna räknades in i regeringsunderlaget. Vilken regering som skulle styra Sverige framstod vid varje valtillfälle som en fråga om små marginaler och därmed som beroende av det rådande systemets särdrag, emellanåt närmast som en fråga om slumpen.

I denna snäva majoritetsparlamentarism avgjordes nu regeringsfrågan på marginalen av valsystemen. Detta blev successivt oacceptabelt för partierna. Regeringsfrågan hamnade ju i ett beroende av valsystemet. Olika "konstlade" majoriteter kunde skapas i de båda kamrarna. (s307)

För det tredje konstaterar von Sydow att de ståndpunkter i sakfrågorna som partierna intog i allmänhet inte låter sig relateras till partiernas ideologiska särdrag. "Konstitutionell politik i dessa avseenden har föga samband med åsiktsmotsättningen mellan vänster och höger i det svenska partiväsendet." (s314) Där-

emot gäller att partierna genomgående intog sakståndpunkter som kunde förväntas medföra egennyttan för det egna partiet. Framför allt undvek man inom alla partier konsekvent att inta sakståndpunkter som skulle kunna gynna motståndarna.

Partierna strävar alltså genomgående, med några undantag, att med sin konstitutionella politik åstadkomma bästa möjliga maktpositioner för det egna partiet eller åtminstone att motverka sådana för motståndarna. (s 315)

Björn von Sydow skildrar en process som pågår under mer än tjugo år. Den bild han ger i den löpande redovisningen av processen är inte bilden av partierna som strategiskt handlande, homogena aktörer. Tvärtom, inom varje parti finns motsättningar bland de ledande företrädarna. Några vill ha en kammare, medan andra vill ha två. Uppfattningen om lämpliga mandatantal växlar. Inom det socialdemokratiska partiet finns flera företrädare för rena majoritetsval. Vad gäller proportionella val, finns ett stort antal möjliga utformningar av systemet. Skall man använda d'Hondt eller Droop eller St Lagüe? Skall man jämkas med 1.25 eller 1.3 eller 1.4 eller 1.5? Bör utjämningsmandaten vara 25 eller 40 eller 60? Olika folkomröstningsregler diskuteras. Skall en minoritet kunna begära folkomröstningar, och skall då den minoriteten vara 25, 33 eller 40 % av riksdagsledamöterna? Eller kanske minst 25 % i vardera kammaren och minst 33 % vid gemensam votering? Möjligheterna till varierande ståndpunkter är oändliga. Det är typiskt, dels att olika aktörer också inom samma partier intar motstridiga ståndpunkter, dels att ståndpunktstagandet hela tiden förändras. Däremot är de grundläggande intressena mer stabila.

För flera aktörer är dessutom inslaget av osäkerhet ganska stort. Det gäller tex – som vanligt! – Erlander, som ju hade en sammanjämkande roll. För många aktörer är dessutom engagemanget begränsat.

von Sydow ägnar också ett betydande intresse åt vilka konsekvenser olika förslag skulle få. Vid upprepade tillfällen exerceras hur den ena eller andra modifikationen i valsystemet skulle kunna slå igenom på det ena eller det andra sättet i fråga om mandatfördelningen, om man räknar på de avgivna rösterna i det ena eller andra valet.

De valsystemer som på detta sätt analyseras är bland andra: fullständig proportionalitet, 1952 års valordning, uddatalsmetoden jämkad med 1.3; dito med 1.25; dito med 1.4; uddatalsmetoden med 60 % av valkvoten som spärr; Skölds spärrmetod; Droops metod; folkpartiets och högerpartiets förslag i KU 1952; d'Hondt med borgerliga karteller; d'Hondt utan karteller.

Författaren är så grundlig och utförlig i sin redovis-

ning av dessa analyser, att han närmar sig den punkt där läsarens tålamod frestas. Värdet av arbetet ligger heller inte främst i dessa analyser, utan på ett annat plan. Här finns för den intresserade en fullständig dokumentation av hur det aktuella argumentläget var inom vart och ett av de fyra stora partierna vid snart sagt varje tidpunkt.

Notabelt är, att medan ståndpunkterna varierar, så är intressena relativt konstanta. I slutskedet kan man nå en överenskommelse som i hygglig utsträckning tillgodoser de olika partiernas intressen. Då låter sig gamla intagna ståndpunkter ganska lätt justeras. Vad som sker under processens gång kan sägas vara att partierna successivt inser att om de skall kunna nå fram till en bred enighet om hur reformen skall se ut, så får utgångspunkten vara den att man skall sträva efter att finna ett system som är neutralt, i den meningen att det inte gynnar någon part. Den fullständiga proportionaliteten, enkammarriksdagen och det fullständiga valgenomslaget är neutralt i denna mening. De enda som möjligen missgynnas är de små partier som inte når upp till 4 % spärren. Men de missgynnas ju i de flesta system.

Man ser också att frågorna lever sitt eget liv. Författningsreformen startar med en diskussion om ett utvidgat folkomröstningsinstitut. Sedan aktualiseras valsättet och enkammarriksdagen. Folkomröstningsfrågan glider i bakgrunden. Småningom blir det tal om en total författningsrevision, där dock till att börja med valsättet spelade en mycket central roll.

Vad som kom ut ur processen var ju egentligen ett mycket konsekvent förslag. Fullständigt genombrott för parlamentarismen. Fullständigt avlovande av kungens makt. Fullständigt proportionellt och därför neutralt valsysteme. Direkt och totalt valgenomslag utan några eftersläpningar eller andra konstigheter. Först på det sena 1970-talet kom ju några få avsteg från denna konsekventa linje, med lagprövningsrätten (låt vara mycket begränsad) och folkomröstning i grundlagsfråga.

4. Komparativa studier av författningsreformer

En skillnad mellan Algotssons och von Sydows framställningar förefaller vara att den ene studerar en politisk debatt, medan den andra studerar en politisk beslutsprocess. Den skillnaden skall inte överdrivas. Algotsson har disponerat sin framställning så att man vid läsningen tycker sig följa en beslutsprocess.

En slående likhet mellan Algotsson och von Sydow är att båda väljer ut var sitt stycke svensk politisk historia och studerar på djupet. Man kan säga, att de genomför var sin fallstudie, men man måste då fråga sig: fall av vad? Författarna är inte ute i syfte att generalisera. Deras fall blir sig selv nok. Algotsson ägnar en del av en fotnot på s 342 till att hänvisa till en iakttagelse i den in-

ternationella litteraturen. Björn von Sydow ägnar i inledningskapitel drygt tre sidor åt att diskutera det internationella forskningsläget. Han konstaterar där att ett återkommande tema är att partier vid författningsreformer tenderar att agera så att de försöker främja sina egenintressen.

När statsvetare velat nå generella och systematiska kunskaper, har en huvudstrategi varit att använda komparativ metod. Men inom forskningen om författningar har den komparativa metoden använts sparsamt och då väsentligen för att jämföra innehållet i olika länders författningar. Men för både Algotsson och von Sydow har ju händelseförloppet, processen varit av betydande intresse. Och den som letar efter jämförande studier av författningsreformer får leta länge. Men jag menar att en strategi för att utveckla forskningen om författningsreformer är att tillgripa den komparativa metoden. Då kan man också se vad som är speciellt för t ex den svenska författningsreformen och vad som är generellt giltigt. För andra policyområden finns sådana komparativa ansatser, sjukvårdspolitik, uppbyggande av välfärdsstaten, industripolitik osv, men av någon anledning har forskare avstått från att se författningsreformer i detta perspektiv. Sakfrågan har verkat så intressant att det har varit tillräckligt att grundligt studera: vad hände? Strävan efter generell kunskap har därmed skjutits i bakgrunden.

Omvänt gäller att de arbeten som har komparativa ansatser inte fokuserat på författningar. Jan-Erik Lane och Svante Ersson har ju producerat *Politics and Society in Western Europe*, ett utpräglat komparativt arbete. Den som i bokens index söker efter "constitution" blir emellertid besviken.

Det finns vad jag kunnat finna inga moderna monografier med inriktning på jämförande studier av författningsreformer. Däremot har det på senare år kommit ett par readers. Ofta är det ju så att i väntan på den stora komparativa monografin så slår man till med en antologi. De arbeten jag tänker på är *Constitutions in Democratic Politics* från 1988, utgiven av Vernon Bogdanor (Aldershot: Gower), och *The Politics of Constitutional Change in Industrial Nations*, med den lilla undertiteln *Redesigning the State*, från 1985, utgiven av kanadensarna Keith G Banting och Richard Simeon (London: Macmillan).

5. *Constitutions in Democratic Politics*

Utgångspunkten för boken, som bygger på en konferens vid Policy Studies Institute, är att författningsfrågor länge av två skäl ansågs mindre lämpade för statsvetenskapligt studium. Dels fanns det en reaktion mot en formalistisk, statisk och legalistisk tradition, Dels uppfattades författningarna som stabila och för-

fattningsfrågorna som av marginellt intresse. Efter krigstidens politiska frågor gällde ekonomin och välfärdsstaten.

Men de senaste två decennierna har författningsförändringar varit heta politiska frågor i ett flertal länder. Grekland, Portugal och Spanien demokratiserades under 1970-talet, och för detta krävdes nya författningar. Sverige har äntligen kunnat ersätta 1809 års regeringsform; också Belgien, Nederländerna och Canada har antagit nya författningar. De interna motsättningarna i Belgien och Canada av etnisk, regional och språklig natur har medfört intensiva författningsdiskussioner. Den franska författningen har varit högaktuell under 1980-talet med ett två gånger ändrat valsystem, med decentralisering av förvaltningen och med en cohabitation som inneburit en försvagad presidentmakt. I Israel och Storbritannien har författningsdiskussionerna varit heta. I den amerikanske kongressen har tusentals amendments till konstitutionen föreslagits.

Boken gör ett massivt intryck. I sexton kapitel behandlas författningsfrågorna i sexton länder samt EG. Därtill kommer fyra kapitel med mer generella ambitioner. Boken får nästan karaktären av uppslagsverk. Det land som saknas är Grekland. I övrigt täcks samtliga de nyss nämnda länderna in, och dessutom Australien, Indien, Japan, Italien, Västtyskland och Schweiz. Kapitlet om Sverige är skrivet av Olof Ruin.

I ett västligt perspektiv kan urvalet verka heltäckande. Dock saknas helt exempel från t ex Latinamerika.

Eftersom utgångspunkten för boken är iakttagelsen att det i flera stabila demokratier på senare tid uppstått krav på författningsförändringar, så är det naturligt att bokens tema är att försöka besvara frågan om varför så skett: "Why and how have recent political conflicts come to take on a constitutional form?" Och i förlängningen anger Bogdanor ett vidare intresse: vilken roll spelar egentligen författningen i en modern demokrati?

När trådarna sedan skall summeras i det korta avslutningskapitlet, visar det sig att det är lättare att ställa frågorna än att finna svaren. Bogdanor kan konstatera att strävandena till författningsändringar i allmänhet inte sker i syfte att skarpt bryta med det förflutna. I stället finns ett starkt inslag av kontinuitet. Det må vara riktigt, men de enda länder där det på senare år varit aktuellt att bryta med det förflutna är Grekland, Portugal och Spanien. Förlänger man tidsperspektivet är det uppenbart att t ex Västtyskland, Japans, Italiens och i viss mån Frankrikes författningar markerar tydliga brott mot det förflutna. Boken talar också här om "the reactive constitutions".

När man närmare granskar strävandena efter författningsreformer i kontinuitetens tecken, tycker sig Bogdanor urskilja några olika mönster. I länder med

hög grad av maktkoncentration (till exekutivmakten) har kraven på författningsändringar gällt åtgärder för att sprida makten. I länder med hög grad av maktfördelning har kraven på författningsändringar å andra sidan inriktats på att stärka exekutivens makt. Slutligen finns några länder, Australien, Canada, Indien, som tillhört brittiska samväldet och sökt kombinera den brittiska parlamentariska modellen med ett federativt system. Här finns en spänning inbyggd mellan å ena sidan den starka maktkoncentrationen i den brittiska modellen och å andra sidan den maktspredning som federalismen innebär. I denna spänning ser Bogdanor orsaken till kraven på författningsreformer i dessa länder.

Analysen är inte särskilt övertygande. Sverige låter sig knappast sorteras in i någon av dessa kategorier. Snarare handlar ju författningsreformen i Sverige om två olika förändringar. Den ena innebär då en renodling av parlamentarismen med ett betonande av statsministerns roll och med det brittiska systemet som förebild. Den andra innebär en betoning av rättsstaten, med regler om fri- och rättigheter, lagrådsgranskning, folkomröstning i grundlagsfråga och lagprövning, som kringsskräpar parlamentsmajoritetens makt.

Analysen innebär vidare att Spanien förs till en kategori, Belgien till en annan, Canada och Indien till en tredje. Men det är slående att dessa länder har någonting fundamentalt gemensamt: starka och till stor del sammanfallande etniska och regionala motsättningar. Detta förhållande borde utgöra grunden för en analys av dessa länders utveckling. Det är idag lätt att se vilken sprängkraft som finns i etniska, språkliga, religiösa och regionala motsättningar. Sovjetunionen, Jugoslavien, Libanon, Sudan och Etiopien är bara några exempel.

I övrigt konstaterar Bogdanor avslutningsvis att författningsförändringarna förefaller intimt förbundna med politiska partiers uppgång och fall. Det är lätt att se att det gäller ett fall som det svenska: kraven på författningsförändringar kom från högern och folkpartiet i en situation när det efter 1948 års val och 1951 års koalitionsregering stod klart att de två borgerliga partierna förvisats till en oppositionsroll för en mycket lång tid framåt. Också Nederländernas författningsreform kan härledas till förändringar i partiernas relativa styrka.

Men frågan är ändå om inte bokens förtjänster är att söka mindre i försöken till jämförelser och analys och mer i de enskilda kapitlen. Bokens bredd innebär att *Constitutions in Democratic Politics* får karaktären av ett litet uppslagsverk. Däri ligger kanske dess största värde.

6. *The Politics of Constitutional Change in Industrial Nations*

Denna bok, som bygger på en konferens i Kingston, Canada i början av 1980-talet, och som är redigerad av två kanadensare, påminner mycket om den bok vi nyss diskuterat. Men den skiljer sig därigenom att den har ett uttalat intresse för de beslutsprocesser som leder fram till författningsreformer: "we are comparing processes of attempted or actual constitutional change".

Boken har en liknande uppläggning som den förra, men den behandlar färre länder och kan därför i några fall gå mer på djupet. Västtyskland, Spanien, Belgien, Canada, Storbritannien och USA studeras. Dessutom finns ett kapitel om de kommunistiska staterna.

Skillnaden mellan de två böckerna framträder kanske tydligast i behandlingen av Spanien. I *Constitutions in Democratic Politics* behandlas Portugal och Spanien i ett jämförande kapitel. Vad gäller Spanien diskuteras kungens och Suarez' roll, liksom problemen att hantera det gamla auktoritära etablissemang och att möta kraven från Baskien och Catalonien. Författaren, Guy Hermet, noterar att man lyckades skapa konsensus om hur den nya författningen skulle se ut, och lanserar hypotesen att de avskräckande erfarenheterna av trettio-talets inbördeskrig motiverade de ledande aktörerna att värdera en samförstånds lösning högt.

I den kanadensiska boken har Richard Gunther sökt att tränga djupare i granskningen i själva processen. I en första fas bedrevs arbetet i en sjuannakommitté, *ponencia*, tillsatt av parlamentet, med representation för alla partier utom baskernas – i samtliga fall kompromissbenägna, realpolitiker. När förhandlingarna i ett sent skede blev publika, kom motsättningar i dagen. De kommande offentliga debatterna i konstitutionsutskottet tydde på en mödosam process som skulle kunna hålla på i årtal. En av medlemmarna i ponencian citeras:

At that moment a consensus was very difficult [to achieve] precisely because an open battle had broken out when we entered the public phase.

Genombrottet kom när de två stora partierna, UCD och PSOE (med vardera drygt en tredjedel av rösterna i det nyss avhållna valet) utsåg vardera fyra representanter att förhandla en kväll och en natt på krogen José Luis. När denna underbara natt var till ända, hade "the game of nocturnal consensus" lett till en överenskommelse mellan de två stora partierna på alla viktiga punkter. I fortsatta hemliga överläggningar mellan partiledarna kom successivt kommunisterna och katalonerna att ansluta sig, och delvis också baskerna – dock inte i frågan om Baskiens status. En arbetsstil utvecklades alltså, där besluten togs i slutna förhandlingar, och där

debatterna i parlamentet blev korta och närmast innebar att träffade överenskommelser redovisades och förklarades.

Gunther går sedan vidare och analyserar vilka faktorer som bidrog till att man på detta sätt kunde nå en bred enighet. Han tillskriver det sätt på vilket beslutsprocessen organiserades en avgörande roll:

- förhandlingar face-to-face
- förhandlingar i en liten grupp
- sekreta förhandlingar
- förhandlingarna hade fria mandat
- alla viktiga grupper representerades i förhandlingarna.

Gunther relaterar sina resultat till socialpsykologisk teoribildning. Men han kunde här med fördel också ha anslutit till förhandlingsteorin. Det är väl känt att om förhandlingar förs i offentlighet, minskar möjligheterna att nå överenskommelser, bland annat därför att parterna får svårare att gå ifrån initialt intagna positioner. Face-to-face-förhandlingar i en liten grupp tenderar att skapa positiva relationer mellan deltagarna, en stark motivation att nå en uppgörelse och en vilja att framgångsrikt förankra uppgörelsen hos deltagarnas respektive uppdragsgivare.

Gunther kunde då också noterat att i multilaterala förhandlingar, som det här är frågan om, har det ofta visat sig vara framgångsrikt när ett par polariserade huvudaktörer först hamrat ut en överenskommelse. (Jfr Touval). Det var ju vad som skedde på krogen José Luis.

Men iakttagelserna från Spanien låter sig generaliseras, kanske ända till Torekov:

... the final bargaining and striking of compromise appears to require meetings among small groups, in private and informal settings. The role of late night meetings in restaurants, kitchens and chateaux in the Spanish, Canadian, and Belgian instances was striking.

Av de övriga uppsatserna är kanske Bantings och Simeons introduktion den mest intressanta. I allt för många readers består introduktionskapitlet av referat av de kommande uppsatserna, hopfogade till något slags helhet. Här har författarna varit ambitiösare. De har försökt vaska fram guldkornen ur de övriga uppsatserna: vilka lärdomar kan dras av redogörelserna för författningsreformer i olika länder? Vad de gör är att dels dra fram några iakttagelser som förefaller ha mer generell giltighet, dels lansera några distinktioner som förefaller dem fruktbara.

Författarna menar sig kunna se orsaker till det stigande intresset för författningsreformer i dels politisering av samhället och expansionen av den offentliga sek-

torn, dels den ökade betydelse som regionala och etniska konflikter fått i många politiska system. De ser också en återkommande tendens att dagordningen efterhand vidgas vid en författningsreform som kanske startat med begränsade krav. De lanserar också hypotesen att om reformprocessen sker i nyskapade fora i stället för att följa det gängse maskineriet, är detta ett uttryck för svaghet eller intern splittring hos de dominerande politiska eliterna. De betonar vidare, som redan har nämnts, tendensen att när slutgiltiga överenskommelser träffas, sker detta – som i Spanien – vid privata och informella förhandlingar mellan ett litet antal aktörer.

Författarna gör ett par distinktioner som förefaller fruktbara. Vad gäller reformernas omfattning skiljer de mellan sådana reformer som syftar till att justera och modernisera författningen ("tidying up political and administrative processes") och de reformer som syftar till att omskapa det politiska systemet ("reshaping the fundamental relations among contending groups"). Vad gäller reformprocessens karaktär skiljer de mellan processer som är top-down (dvs angår endast konkurrerande etablerade politiska eliter) och de som är bottom-up (dvs där kraven härstammar från utanförstående grupper eller nya mot-eliter).

7. Avslutande reflexioner

De två antologierna om författningsreformer innehåller intressanta och läsvärda uppsatser om utvecklingen i enskilda politiska system. Böckerna har uttalade komparativa ambitioner, och deras tes att mycket står att vinna på att utveckla ett jämförande perspektiv verkar övertygande. Men de två arbetena når inte särskilt långt på den vägen. Det är ju föga sensationellt att läsa att författningsreformer är intimt förknippade med den politiska utvecklingen i övrigt och med de olika aktörernas makt, och att det förflutna alltid spelar in på så sätt att gamla problemlösningar styr tänkandet och att gällande regler är livskraftiga.

Jag menar att den väsentliga orsaken till detta relativa misslyckande är att man i de aktuella arbetena inte lyckas utmejsla någon uppsättning av variabler. Framför allt saknar jag en klar föreställning om vilka som är de intressanta *beroende variablerna*: vad är det egentligen som man vill försöka förklara? Är det egenskaper hos reformprocessen, och i så fall vilka? Organiseringen? Deltagandet? Aktörernas handlande? Graden av enighet vid beslutstillfället? Eller är det reformprocessens resultat, och i så fall i vilka avseenden? Löstes den bakomliggande konflikten? Hur påverkades regimens stabilitet? Vilken legitimitet fick den nya författningen?

Vidare behöver man säkerligen skilja mellan olika typer av författningsreformer. En typ av reform är när demokrati införs, som i Grekland, Spanien och Portugal.

En annan typ av reform är när en demokratisk författning ändras. Då handlar det om reformer inom systemets ram. Här kan man skilja mellan totala reformer (som den svenska) och partiella. Vad gäller de senare kan man särskilja ett par återkommande typer av reformer. Den ena gäller valsystemen och förändringar av dem (som Frankrike vid två tillfällen under senare år). Den andra gäller avvägningen av decentraliseringsgraden i systemet, konflikten mellan centrum och periferi, så dominerande i federala stater och i stater med starka etniska och regionala spänningar.

Arbetet med att utmejsla oberoende och beroende variabler bör naturligtvis på sikt leda fram till formulering av testbara hypoteser. Låt mig avslutningsvis skissera en sådan hypotes. Legitimiteten och livslängden hos en ny författning ökar, om enigheten vid beslutstillfället var stor. Detta gäller särskilt författningsreformer som påtagligt berör de inblandade aktörernas relativa makt; förändringar av valsystem är, som ju Björn von Sydow framhåller, tex av den karaktären. Det franska valsystemet erbjuder ett exempel, Sri Lanka ett annat med mer drastiska konsekvenser (Phadnis 1989).

Sedan detta skrevs, har jag i det senaste numret av *Politologen* (nr 1 1989) kunnat läsa Axel Hadenius' inlägg om försummade områden inom jämförande politik. Han vill där "hävda tesen att svagheten i den jämförande forskningen främst ligger i en alltför lättvindig behandling av den beroende variabeln". I det omdömet instämmer jag gärna.

Anders Sannerstedt

Anmälda arbeten

Karl-Göran Algotsson: *Medborgarrätten och regeringsformen. Debatten om grundläggande medborgerliga fri- och rättigheter i regeringsformen under 1970-talet*. Stockholm 1987: Norstedt.

Keith G Banting & Richard Simeon, ed: *The Politics of Constitutional Change in Industrial Nations. Redesigning the State*. London 1985: Macmillan.

Vernon Bogdanor, ed: *Constitutions in Democratic Politics*. Aldershot 1987: Gower.

Björn von Sydow: *Vägen till enkammarriksdagen. Demokratisk författningspolitik i Sverige 1944-1968*. Stockholm 1989: Tiden.

Referenser

Axel Hadenius: Försummade områden inom jämförande politik. *Politologen* 1989:1 s 93-99.

Urmila Phadnis: Sri Lanka: Crises of Legitimacy and Integration, s 143-186 i Larry Diamond, Juan Linz, Seymour M Lipset, eds, *Democracy in Developing Co-*

untries, Vol 3 Asia. Boulder, Col: Lynne Rienner Publishers.

Nils Stjernquist: Statsvetenskaplig forskning kring den nya grundlagen. *Statsvetenskaplig Tidskrift* årg 79 (1976) nr 1 s 58-69.

Saadia Touval: Multilateral Negotiations: An Analytical Approach. *Negotiation Journal* 1989 s 159-173.

Report on the appointment to the Chair of East European Studies at the Faculty of Social Sciences Uppsala University

I

The University of Uppsala advertised early March 1988 the post of Chair for East European Studies. The terms of reference for the appointment are formulated in the advertised vacancy as follows: "East European Studies is an interdisciplinary subject, studying the Soviet and East European societies with reference to social and legal structure, economy, administration, politics, culture and ideology." The general requirements in respect of the holder of the chair are laid down in Sections 21, 30, 31 of the Higher Education Ordinance.

On account of these rules the appointed experts, nominated by the Faculty of Social Sciences, assume the following criteria to be decisive for the selection and nomination of the applicants:

1) The most important criterion is the scientific qualification, which is expressed in the quality, quantity and thematic scope of publications.

2) Apart from that experience in academic teaching, in organisation of research and international scientific contacts as well as all other experience useful to the job of carrying out the tasks in connection with the Chair, are important criteria.

3) As to the professional and regional orientation of the applicants the terms of reference offer a wide scope. The subject the applicant has specialized in is not a deciding factor per se, provided it falls under the headings of sociology, law, economics, administrative science, political science, culture or philosophy. What must be insisted upon, however, is that the applicant's scientific work transgresses the narrow confines of his own discipline so as to demonstrate his inter-disciplinary social science approach to research into the complexities of East European societies. In regional terms the applicant will not be expected to be equally conversant with conditions in the Soviet Union and all East European countries. His scientific work might well pick out cer-

tain regional focal points. One requirement is, however, that the Soviet Union is taken into account in some of the scientific works of the applicant.

II

16 candidates have applied for the Chair

1) Anders Åslund (1952)

Nationality: Swedish

Profession: Economist

Academic degrees:

– Fil. kand. History, Russian, Polish, political science. Universities of Gothenburg, Uppsala and Stockholm (1976)

– Business economics exam. Stockholm School of Economics (1976)

– Dr.Phil. University of Oxford, St. Anthony's College (1982)

Dissertation: *The Non-Agricultural Private Sector in the East European Economy: The Case of Poland and the GDR 1945–1980*

Present status: Diplomatic service (1st secretary).

2) Deilef Brandes (1941)

Nationality: German

Profession: Historian

Academic degrees:

– Dr. phil. East European history, Modern times and Slav culture (further studies: Germanistics, political science). University of Munich (1970). Dissertation: *Occupation politics, collaboration, and resistance in the Bohemia-Moravia Protectorate till Heydrich's death (1939–1942)*.

– "Habilitation"-thesis on East European History. Free University of Berlin (1984). Thesis: *Great Britain and the governments in exile of Poland, Czechoslovakia and Yugoslavia from start of war to the Teheran Conference*

Present status: free-lance scientist.

3) Marek Ciesielczyk (1957)

Nationality: Polish; has been living in the Federal Republic of Germany since 1982.

Profession: Historian (modern times)

Academic degrees:

– M.A. philosophy. University of Krakow (1981)

– Dr phil. Political science. Philosophy and East European history. University of Munich (1988). Dissertation: *The Immutability of the Communist System* (German original title not reported)

Present status: free-lance publicist.

4) Jan Åke Dellenbrant (1946)

Nationality: Swedish

Profession: Political scientist

Academic degrees:

– Fil kand. Russian, Political science and Economics (1968)

– Fil mag. Russian, Political sciences, Economics with subsequent exam in Economics and history. University of Uppsala (1970)

– Fil lic. Political science. University of Uppsala (1971)
Work: "Politics and Economy in the debate on Soviet society"

– Fil. Dr. Political Science. University of Uppsala (1972)

Dissertation: *Reformists and Traditionalists. A study of Soviet Discussions about Economic Reform 1960–1965*

– Reader in political science, especially East European research. University of Uppsala (1978)

Readership General Political science

University of Helsinki (1987)

Present status: Acting professorship at the University of Uppsala.

5) Anders Fogelklou (1943)

Nationality: Swedish

Profession: Lawyer

Academic degrees:

– Fil kand. Russian, Literary history and political science. University of Stockholm (1967)

– Jur kand. University of Stockholm (1968)

– Jur Dr. University of Uppsala (1978). Dissertation: *The unjust law*

– Readership in general legal theory. University of Uppsala (1982)

Present status: Acting professorship at the University of Uppsala.

6) Albert P van Goudoever (1944)

Nationality: Dutch

Profession: Historian

Academic degrees:

– Fil. kand. History. University of Utrecht (1967)

– Dr. phil. History, specializing in economic and social, modern and East European history. University of Utrecht (1969)

Doctorate. University of Utrecht (1983). Dissertation: *Angst voor het verleden. Politieke rehabilitaties in den Sovjet Unie na 1953*

Associate Professor University of Utrecht (1987)

Present status: Professor by special appointment in East European history at the University of Utrecht.

7 *Stefan Hedlund* (1953)

Nationality: Swedish

Profession: Economist

Academic degrees:

- Fil. kand. Economics. University of Lund (1976)
- M.A. Economics. University of California at Santa Barbara (1977)
- Fil. Dr. Economics. University of Lund (1983). Dissertation: *Crisis in Soviet Agriculture?*

Present status: Researcher at the Institute of Economics at the University of Lund.

8 *Horst Herlemann* (1941)

Nationality: German

Profession: Political scientist

Academic degrees:

- M.A. Political science, East European history and Slav Culture. University of Bochum (1975)
- Dr. rer. soc. University of Bochum (1979). Dissertation: *Decisions in Soviet Farming Policy 1940-1960*

Present status: free-lance scientist.

9 *Marvin R. Jackson* (1932)

Nationality: American

Profession: Economist

Academic degrees:

- B.S. Business Administration. University of Colorado (1954)
- M.A. University of Colorado (1960)
- Ph.D. Economics. University of California, Berkeley (1962)

Dissertation: *Soviet Project and Design Organizations: A Case Study of Investment Decision-Making in a Command System*

Present status: Full professor of Economics at Arizona State University, Tempe.

10 *Jiri T. Kolaja* (1919)

Nationality: American of Czech origin

Profession: Sociologist

Academic degrees:

- Dr. phil. Sociology, University of Brno, Czecho-Slovakia (1947)
- M.A. Sociology. University of Chicago (1951)
- Ph.D. Industrial Sociologist, Cornell University (1959)

Present status: Full professor of Sociology at West Virginia University, Morgantown.

11 *Kjell Magnusson* (1945)

Nationality: Swedish

Profession: Sociologist (and Slav culture)

Academic degrees:

- Fil. Kand. Russian, Serbo-Croat, religious history and psychology with subsequent exam in religious history and -philosophy, Serbo-Croat and sociology. University of Uppsala (1967, 1974)

- Fil. Dr. Sociologist, University of Uppsala (1986)

Dissertation: *Yugoslavs in Sweden. Immigrants and Identity in a cultural-sociological perspective*

Present status: Researcher at the University of Uppsala.

12 *Mihajlo Mihajlov* (1934)

Nationality: Yugoslav of Russian origin; has lived in USA since 1978

Academic degrees:

- B.A. Comparative literary history. University of Zagreb (1959)

- M.A. University of Zagreb (1961)

- Thesis for doctorate on "System of Motivations in Dostojevskij's novels", completed, but this promotion to doctor was not implemented for political reasons

Present status: Commentator on Intellectual and Ideological Affairs at Radio Free Europe/Radio Liberty, Washington DC.

13 *Bronislaw Misztal* (1946)

Nationality: Polish; has lived in Australia since 1986

Profession: Sociologist

Academic degrees:

- M.A. Sociology. University of Warsaw (1970)
 - Science candidate. Institute of Philosophy and Sociology at the Polish Academy of Sciences (1973)
 - Doctor of Science (Dr. habil). Institute of Philosophy and Sociology at the Polish Academy of Sciences (1977)
- Present status: Lecturer and Project Director at the Griffith University of Brisbane, Australia.

14. *Daniel N. Nelson* (1948)

Nationality: American

Profession: Political scientist

Academic degrees:

- B.A. Political science and History. University of Minnesota (1970)
- M.A. Political science. The Johns Hopkins University (1972)
- Ph.D. Political science. The Johns Hopkins University (1975)

Present status: Full professor of Political Science at the University of Kentucky, Lexington/Ken.

15 *Lars Ohlsson* (1942)

Nationality: Swedish

Profession: Political scientist

Academic degrees:

– Fil.kand. Russian and Political Science. University of Uppsala (1966)
 – Fil.Dr. Slav culture. University of Uppsala (1979)
 Dissertation: *Local government in the Soviet Union. The soviets: Vision and reality*
 Present status: Director of undergraduate studies at the Department of Soviet and East European Studies at Uppsala university.

16 *Michal Sicinski* (1948)

Nationality: Polish; has lived in Norway since 1987 (?)

Profession: Philosopher

Academic degrees:

– M.Sc. Physics. University of Wrocław (1970)

– M.A. Philosophy. University of Wrocław (1973)

– Dr.phil. Philosophy. University of Krakow (1979).

The subject of the dissertation derives from the field of epistemology

Present status: free-lance scientist.

III

In the view of the experts there are *ten candidates* who do not for various reasons *fulfil* the requirements for the future holder of the Chair for East European studies.

There is no doubt about the scientific qualifications of *Brandes*. His scientific oeuvre comprises two, respectively three monographs, namely *The Czechs under the German Protectorate*, 2 volumes, Munich 1969 and 1975 (Vol. 1 (1939–1942) = Dissertation; Vol. 2 = Continuation of the doctoral thesis on the period 1942–1945) and *Great Britain and her East European allies 1939–1943*, Munich 1988 (= "Habilitation"/doctorate paper) as well as 15 papers in German scientific journals and composite works. These works are substantial and to some extent fundamental to history and the study of the epoch, and they focus on the East European, particularly the Czecho-Slovakian history on the one hand, on the other East European politics in world war II in the international context. Moreover, *Brandes* has dealt with the history – and to a lesser extent – the present situation of the ethnic Germans in Eastern Europe and the non-Russian colonial settlements in Russia. USSR's own problems only receive marginal mention, however, in the total scientific work. In terms of the academic subject and methodology the works clearly belong to the discipline of history and despite focussing on contemporary history they can hardly be said to cover the interdisciplinary social science aspects called for. In other words the works are somewhat on the periphery of the scope of the chair, both in regional and disciplinary terms. Supposing it was a chair for contemporary East European history (excluding the Soviet Union), then *Brandes* would certainly be on the shortlist with reason-

able prospects of being appointed. But his scientific qualifications hardly live up to the scientific profile of the chair with which we are concerned here.

The young *Ciesielczyk*, who did not complete his studies until 1988 with his degree at the University of Munich, is without any doubt not sufficiently qualified for the Chair. Apart from the dissertation – which in fact has not been submitted, there are only a number of minor articles in German popular science magazines and Polish emigree publications that – taken together – come into the category of high-level journalism.

It is impossible to judge *Goudoever's* scientific qualification since he has not submitted his publications, which to an appreciable extent are written in Dutch and, therefore, could not be read by the members of the expert committee. Not that the list of publications and his academic career would necessarily preclude him from being sufficiently qualified, but *Goudoever's* works on contemporary East European and Soviet history do tend to give the impression that they fall under the heading of history. Any bent for interdisciplinary sociology can probably be ruled out.

Herlemann's politico-scientific works deal without exception with the Soviet Union, the subject being the agricultural policy, the bureaucratic problems, the political participation, quality of life and the political culture in a well balanced combination of empiricism and theory. Even though the themes of his scientific works lie well within the scope of the Chair, the totality of his work does not live up to what will be expected of the appointee to the Chair. Of monographic work there is but one dissertation *Zu Entscheidungen der sowjetischen Agrarpolitik 1940–1960*, Berlin 1980, which essentially devotes itself to list the agricultural policy, decisions of the party- and central government according to formalized criteria and to relate their number of certain indicators of the actual position of the Soviet agriculture. The problems of substance inherent in the agricultural policy are not discussed. *Herlemann* has furthermore edited four books (three as co-editor), published about 8 papers and articles as well as about 15 reviews, all of them definitely high level material. In scholarly terms, most innovated are his investigations of Soviet quality of life, on the very subject of which *Herlemann* organized a conference in USA and edited the omnibus volume, *Quality of Life in the Soviet Union*, Boulder/Co. 1987. Seen as a whole the publications are qualitatively close to qualifying him for the Chair, quantitatively they are below the mark. *Herlemann* has not got his Habilitation-degree, although he for some time has been working on an "habilitation"-work. Considering his not insignificant age of 48 the total scientific work – bearing

in mind all the individually positive points – is, all things considered, not so impressive as to shortlist him as a prospective nominee.

Kolaja has not submitted his publications, so that an assessment of his scientific qualifications, if this was at all possible in professional terms – is out of the question. After his extensive publications of a scientific nature, his academic career and his many years as Full Professor at American universities there can be no doubt whatsoever about his scientific qualifications – albeit that his publications concentrate on the areas of general and industrial sociology as well as town planning, which have little in common with the tasks confronting the Chair. *Kolaja* is no doubt an internationally respected sociologist, but in this particular instance it is not a question of a chair in (East European) sociology. Irrespective of that, on grounds of age alone – he is 70 years old – *Kolaja* can hardly be considered.

Magnusson is principally a specialist on Yugoslavia concentrating on religious, ethnic and socio-cultural aspects, who has published two books. The first deals with the nationality problem in Kosovo (*Nationality problem in Yugoslavia: the crisis in Kosovo*, 1981); the second is his thesis and is concerned with the identity problems of Yugoslav immigrants in Sweden (*Yugoslavs in Sweden. Immigrants and identity in a socio-cultural perspective*, Uppsala 1986). A bigger and as yet unpublished manuscript is devoted to theoretical problems of the Yugoslav religious sociology. Another 10 or so papers and contributions to Swedish publications exist. *Magnusson* no doubt has intimate knowledge of the complex socio-cultural conditions in Yugoslavia and has contributed appreciably to a better understanding of them through his works. Taking into account his age, 44, the extent of his scientific work is admittedly close to the minimum required from a holder of a chair. In the case of this particular chair it should be borne in mind that *Magnusson* is pronounced Yugoslavia-specialist, who has no in-depth knowledge of either the USSR or other East European countries. Because of these reasons he is not sufficiently qualified for this Chair.

Mihajlov is an intellectual of world class, who in the sixties and seventies was one of the leading lights in the non-conformist intelligentsia in Yugoslavia and because of that was politically persecuted having to spend all of seven years in prison. He arrived in USA in 1976 where he taught at several universities as a guest lecturer ending up as a commentator on the intellectual and ideological development in Eastern Europe with Radio

Free Europe/Radio Liberty. *Mihajlov* has published a great many studies, articles and essays in all the world languages in magazines and newspapers of the Western world, which have demonstrated his intimate knowledge of Russian literature and philosophy of the 19th and 20th century and singled him out as a fertile thinker and inspiring observer of the communist power scene. Evaluating his intellectual qualities it stands out: that *Mihajlov* first and foremost is a writer and publicist and not a scientist in the strictly academic sense of the word. His works on Russian literature may have a scientific quality, which, however, is outside the work parameter of the vacant Chair.

Misztal, who did not come out from Poland to the West until 1986, has not submitted his publications, so that an assessment of his scientific qualifications is impossible. Nevertheless, going by the list of publications and his academic career it can be assumed that *Misztal* is a scientifically qualified and internationally reputable sociologist in his discipline, which mainly takes in urban sociology, the social movements (particularly students movements) and general sociological theory. What is relevant to the work sphere of the vacant Chair are the studies concerned with the socio-political evolution in Poland in the eighties. Irrespective of the scientific qualifications in abstract terms it is apparent from the available papers, that the scientific works have a definite specialist sociological character and are at the periphery of the field of work for which the Chair was really designed. On these grounds, *Misztal* is not to be considered for the appointment in the opinion of the expert commission.

Ohlsson has, considering his age of 47, published little: a monograph, a paper (based on the subject of the monograph) and three book reviews. The monograph is his thesis and deals with local government in the Soviet Union (*Lokal förvaltning i Sovjetunionen*, Stockholm 1979), as well as the system of soviets historically and contemporarily, in which theoretical and practical viewpoints alike are being aired. This work hardly adds anything to what is already known within the relevant research in the West. This apart there are five unpublished manuscripts written by *Ohlsson*. They amount to: two reports and a pre-study, produced within the framework of a research project (theories of the West regarding the soviet system of power; Soviet co-operatives); a brief guideline for teaching purposes about Soviet Marxism-Leninism; a topical contribution on the concepts of glasnost and perestroika. All these works are certainly weighty, but do not excel in originality. Altogether the performance to date does not come up to

what is demanded, quantitatively and qualitatively, from a candidate by way of scientific accomplishment.

No assessment can be made about *Sicinski*, who presumably did not leave Poland until 1987, as he has submitted neither publications nor catalogue. From the papers at hand it can only be presumed, that the relatively few publications probably are in Polish dealing with problems of abstract philosophy and scientific theory, thus outside the mandated scope of the Chair.

IV

The experts are of the opinion that six applicants meet the requirements for the chair, though to differing degrees.

The less qualified group comprises Fogelklou, Jackson and Nelson (in alphabetical order).

Fogelklou is a lawyer with definite politico-scientific interests. His scientific oeuvre comprises a monograph – his dissertation – on Soviet-marxist legal theory (*The unjust law. A study of Hegel's justification and the criticism by marxism of the modern legal system*, Stockholm 1988), about 15 papers and contributions as well as 12 reviews mostly in Scandinavian publications and composite works, but also in publications of the reputable Dutch Documentation Office for East European Law of the University of Leiden (*Encyclopedia of Soviet Law; Review of Socialist Law*). In terms of content the entire work is centered around three focal points, which admittedly cannot be grouped in well defined areas: 1. Marxist and Soviet state- and legal theory. This area is represented by the somewhat oddly structured dissertation that the chapters proceed in this order: Pasuhani, tradition of legal nihilism in Russia, Lenin, Hegel, Marx. The dissertation attempts to give a differentiated reply to the question, whether the suppression in the post-capitalist society was inevitably intended by the marxist concept of law. In subsequent articles Fogelklou has followed up the development of the more recent Soviet law concept and has in his work concentrated on the question whether traces of an incipient philosophy of the natural right concept are noticeable. Also worthy of note is the paper on the function of Soviet law as a symbol stabilizing social order and the power system (1987). 2. The political system in the Soviet Union. Fogelklou has addressed the subject of continuity and change in the Soviet system in a number of papers, in which the analysis of the concrete processes of change and their theoretical classification are combined in a well balanced manner. Especially worthy of mention are the piece on the Western conception for interpretation of the Soviet system (1983), a contribution on the

problem of succession in the Soviet leadership taking the example of the transition from Brezhnev to Andropov and again to Chernenko (1984) as well as an analysis of the political changes under Gorbachev (1988). The politico-scientific component has been visibly strengthening over the latter years. 3. Problems of East European. Hereunder come general questions like functions and technical deficiencies in the Soviet legislation and special subjects like the law of personal property in Soviet civil law (1971), the Chinese constitution of 1975 (1977 – unpublished manuscript) and the internal legal structure of Soviet enterprise in connection with Andropov's "Laws governing work collectives" of 1983 (1986). The regional focal point is indisputably the Soviet Union, but the other countries under communist rule are considered, as shown by the frequent comparative comments. One particular work dealing specifically with a non-Soviet subject is worth mentioning, quite apart from the said analysis of the Chinese constitution of 1975, namely a short contribution on the development in Poland during the years 1980–82 (1982). The scientific quality of the works is considerable throughout and proves Fogelklou to be an expert of the Soviet legal and political system. Fogelklou is well conversant with the latest advances of research in the West into both law and political science, which is very evident from the full use he has made of the English and German-language material. He is also capable of subjecting the Soviet system to a both inter- and intra-systematic comparison. The works are rich in thoughts and inspiring, although it is not always easy for the reader to follow his line of thought. As regards quantity all his work is for a 46 year old scientist not especially impressive.

Apart from his thesis his publications do not really take off until the early eighties. On account of the comparatively modest number of publications there is obviously a limit to the thematic scope.

Fogelklou has carried out teaching activities at the University of Uppsala since the early 70'ties, changing between general legal theory, Soviet law and -politics and also Swedish constitutional law. Some particularly valuable and enduring experiences were gained during his time as temporary professor for East European research in 1985–86 and public law in 1986–88. During this period he was also involved in various research projects and so could learn relevant organisational skills. Fogelklou is well known in the international world of Eastbloc-lawresearchers and has extensive international contacts. Numerous study- and research visits to Germany (Institute of Eastbloc-law at the University of Cologne 1972 and 1988, Max-Planck-Institute of Law history and international civil law in Frankfurt and Ham-

burg 1973), USA (Columbia University, Hoover Institution on War, Revolution and Peace, Minnesota Law School 1983), the Netherlands (Documentation Office for East European Law at the University of Leiden 1979, 1982, 1984), Norway, Finland and Japan as well as several study-trips to Moscow for research purposes (1971, 1979, 1982, 1987) have expanded his knowledge of scientific work abroad. All his experience should stand Fogelklou in good stead in connection with exercising the functions of the Chair, for which he is scientifically qualified, though to a lesser extent than the listed candidates.

Marvin R Jackson (b. 1932) received his Ph. D. degree in 1967 at the University of California, Berkeley, under the supervision of Grossman, a member of the present experts' committee. Earlier academic degrees in business administration and economics were obtained at the University of Colorado. Currently, he is full professor of economics at Arizona State University.

The dissertation examined the role and significance of organization (in this case, engineering-bureaus) in Soviet decisions regarding investment choice. It remained unpublished as such, but its salient content is summarized in the article entitled "Information and Incentives in Planning . . ." (*Sov. Studies*, 1971), while its echoes can be detected as well in two other articles, both jointly with Jos. Brada and both on the role of organization in foreign-trade decision-making (in *The Journal of Comparative Economics*, 1978, and in *Co-existence*, 1981).

Almost immediately after completing the dissertation Jackson turned his research interests toward Southeastern Europe. Our knowledge of Jackson's work comes almost entirely from publications.

Jackson's publication record is extensive and varied, even taking account of his relatively more advanced age. Apart from the unpublished dissertation and the three articles just mentioned, Jackson's writing falls into two main areas, both dealing with Southeastern Europe (mostly Romania and Bulgaria). By far the larger volume of publication relates, first and foremost, to the region's or the two countries' economic and demographic history from the late nineteenth century to the post-1945 period; and second, to what is expressed by the German word *Gegenwartskunde*, including the attempts at economic reform in the two countries. In his letter to Uppsala, dated 8 March 1988, Jackson states being engaged in completing "a first draft of a monograph on industrialization patterns under communist rule" (which may represent a geographic broadening of his research), and expecting to prepare two papers: the impact of industrialization on society in the Balkans"

and "on problems of measuring the GNP of Southeastern European countries in the interwar period". In the same letter he mentions being engaged in "collecting a large cross-national data base that focuses on the Soviet Union and seven smaller East European countries and has comparative observations on some 40-45 other countries". In the past, Jackson prepared a number of studies of the economics of the State of Arizona.

There is no question that Jackson is a mature, solid, able, and productive scholar, enjoying full recognition and high reputation as a leading Western economic specialist within the study of Southeastern Europe. The thematic range of his research within this area is wide, as is his choice of methodological approaches (historiographic, comparative-institutional, quantitative). He is basically a historian and institutionalist with an adequate command of theory and quantitative techniques, not an advanced theorist as such or a skilled econometrician.

The fact that he has hardly any monographs to his sole credit is only in line with contemporary practice in American economics to emphasize the publication of articles (or even working papers) rather than full-scale books. In the major book-sized opus that bears his name, *Balkan Economic History* co-authored with Lampe, Jackson's contribution is the smaller one in length. The book has received good reviews (with some exceptions).

Nothing that Jackson has taught at the university level for about twenty years, unfortunately we dispose of no significant information about the quality of his teaching - nor on his experience in supervising or coordinating research.

As noted, he is a fine scholar, enjoys wide recognition, has spent much time in both parts of Europe, and seemingly has developed good contacts and connections with scholars and institutions in both West and East. He is a close student of current developments as well as of (recent) economic history. Thus, Jackson might well rank within the top three candidates for the Uppsala chair, were it not for the fact that, after his dissertation of over twenty years ago, he has devoted little attention to countries of the East outside the Balkans, and particularly to the USSR (although may be doing so currently in the above-mentioned projects).

Daniel N Nelson is a political scientist whose main interest lies in the use and construction of models of explanation, and of theories. His scholarly activity and production is comprehensive. He has published four monographs, edited eight books and about forty articles in American and international scholarly journals and collective works. His productivity is further document-

ed by the fact that he has several articles and books in preparation.

Nelson's main scholarly areas are the following: 1) The political system (conceived in a broad sense) of Romania. 2) Comparative studies of Communist one-party systems (political participation, problems of legitimation and stability on the background of these regimes' policy of modernization, and local policy). 3) The Warsaw Pact (burden sharing, problems of loyalty, and alliance behaviour).

The regional emphasis in Nelson's production is on Romania and, to a lesser degree, Poland in his comparative studies and elsewhere, however, Nelson also treats other Communist states. The Soviet Union clearly belongs to the periphery of his scholarly interest, and his knowledge and/or use of Soviet sources is very sparse. His knowledge of Soviet scholarly literature also seems to be very modest.

Nelson's scholarly universe is predominantly American or Anglo-American. He is not well versed in the Continental-European scholarly literature on Communist systems.

The applicant's pedagogical experience is broad. Since 1977 he has taught political science at the University of Kentucky, first as an Assistant Professor 1977-1980, then as an Associate Professor 1980-1984, and since 1985 as a Full Professor. Among the themes of his teaching have been comparative politics with special emphasis on Eastern Europe, comparative communism, authoritarian political systems, political violence, East Asian politics, and Soviet foreign policy.

The applicant has also broad experiences in research and organizing research. Apart from his own monographs and articles he has organized symposiums and been in charge of editing and publishing several collective works with contributions from conferences and symposiums. In 1985-1986 Nelson was a Project Director at the US Information Agency. He has done many research trips to and done research in countries in Eastern and western Europe and in Asia. He has further been engaged as a consultant of American government agencies.

A characteristic feature of Nelson's work is an often extensive presentation of hypothetical-theoretical reasonings and considerations whereas the empirical base to support the theories often is rather weak. The exposition of the hypotheses, theories and models is at times very detailed and written in a rather heavy and complicated language. The same holds true for his presentation of the often rather trite results of his research.

Thus it is difficult to accept that his study *Citizen Participation in Romania* (1980) – as claimed by the author – is important for an understanding of changes in a

Communist political system in "the empirical portrait" of political apathy in a Communist state including a preliminary model of explanation published in "Apathy in a Communist State". In "The Political Behavior of Futility" (unpublished manuscript) the choice of Poland is methodologically dubious. His argument for the choice rests on the fact that material on public debate is most voluminous – but by this very fact the argument is spurious and rather points to Poland as a special case.

Nelson has more and more concentrated his scholarly efforts on comparative studies of domestic politics in Communist Europe. His aim has been to establish and test generalizable hypotheses about domestic Communist politics. He is very critical towards those who are preoccupied with the study of central party and government organs. He strongly argues for the point of view that a deeper understanding of the Communist systems demands more attention to the base. He himself identifies the relationship between people and party as the political nexus of Communist party rule.

It is the ambition of Nelson to develop bases for gauging change in such a relationship. In one of his later work consisting of both earlier and hitherto not published articles (*Elite-Mass Relations in Communist Systems*, 1988), he concludes that the Communist party's vertical control breaks down on the local level, and that the results of his research suggest a dynamic political environment which is far away from what he calls the traditional totalitarian image.

Daniel Nelson has made valuable contributions to the study of Communist states and no doubt has the necessary qualifications for the chair of East European Studies, but to a lesser degree than the applicants on the top list of priority.

The three top candidates are the following ones: Anders Åslund, Jan-Åke Dellenbrant och Stefan Hedlund.

Anders Åslund (b. 1952, Swedish, economist)

Academic attainments:

– Fil. Kand. History, Russian, Polish, political science. Universities of Göteborg, Uppsala and Stockholm (1976) Economics. Stockholm School of Economics (1976)

– Ph. D. St. Antony's College, Oxford University.

"The Non-agricultural Private Sector in the East European Economy: The Case of Poland and the GDR 1945-1980". Supervisor: W. Brus.

Readers: M. Kaser, M. Nuti.

Publications: One book (at time of application; another since) – *Private Enterprise in Eastern Europe: The Non-agricultural Private Sector in Poland and the GDR 1945-*

1980, London, 1985 (dissertation). About 10 articles in professional journals and collective volumes. Three major unpublished manuscripts on computation of Soviet GNP (taking issue with CIA estimates) and (since published) on economic reforms and political development under Gorbachev, discussed below.

Emphasis on contemporary economics and politics of the Soviet Union.

Research management and supervision: seemingly no experience. (We understand that Åslund has been recently appointed director of the newly-established institute for East European research in Stockholm.)

Teaching: no notable experience.

Other: Diplomatic service in Poland (1979–80), Moscow (1984–87), and elsewhere (from 1977). Study at Oxford (1978–82); Fellow at the Wilson Center (Washington, DC, 1987–88).

Åslund is an uncommon candidate for a major university chair in at least two senses. He comes from the foreign service rather than an academic ladder, and has done most if not all of his scholarly work while on duty with or on leave from the foreign service. The second sense in which he is an uncommon candidate is perhaps more significant – he has very quickly made a mark in international sovietological circles.

Nearly all of Åslunds's major published or to-be-published work falls into three parts:

1. A book (also the doctoral dissertation) on *Private Enterprise in Eastern Europe; The Non-agricultural Private Sector in Poland and the GDR, 1945–83*, and a number of articles on this general theme anticipating and following the book's publication.

2. A book entitled *Gorbachev's Struggle for Economic Reform* and the related article on "Gorbachev's Economic Advisors". (This book was published in 1989 does not appear as such in Åslund's list of publications submitted with application for the Uppsala chair. However, the list (Bilaga 4) mentions several parts of the manuscript for the book being ready. At least one member of the experts committee is in possession of both the full manuscript (undated) and of the published book; the two are essentially identical. Hence, we take the liberty of placing this book in evidence.)

3. An unpublished manuscript on the way to publication in a collective volume, originally a paper for a conference in March 1988, entitled "How Small is the Soviet National Income".

We proceed in this order.

1. The book on *Private Enterprise* is a first-rate achievement in the investigation of a theme in Eastern political economy. It brings together a vast amount of factual material for the two countries, and organizes and analyzes them with great skill; traces the complex

interplay between economic, political, social, and ideological forces; displays good sensitivity and insightfulness; and convincingly contrasts the position of private firms and private businessmen in Poland and the GDR (a major thesis of the work). It is without doubt the best monograph on legal private enterprise in an Eastern country.

2. The book on Gorbachev's reform – to be more accurate, on the history of its initial years – is basically similar in approach and methodology, and displays the same positive qualities as does the first. It, too, brings together a vast number of discrete facts into a single mosaic, and does so with sensitivity and insight. (Although, by the nature of the matter, many of the insights and conclusions remain to be tested by the passage of time.) It is also marked by the author's remarkable success, while stationed at the Swedish embassy in Moscow, to seek out and interview a very large number of significant Soviet persons. The work certainly rates with the very best Western books on perestroika to have yet appeared.

3. The manuscript on "How small is Soviet National Income" forcefully and imaginatively advances thesis that the US CIA's estimates of the relative size and rate of growth of the Soviet economy are much too high, to which end a large number of discrete figures and facts are imaginatively brought together and distilled into the final result.

Even long before its publication, the paper has received considerable attention among sovietological economists, especially in the United States. The reason is not so much that the CIA's findings in regard to the growth and size of the Soviet economy have not been previously challenged – this much has been continuously done by American and other Western economists for many years, as Åslund indeed notes – but rather because of the smallness of the alternative figures advanced (note the title of the paper) and the force of the argument.

The author's case rests largely on the low accuracy of Soviet statistics (to put it mildly), a fact of which the CIA's experts are not unaware, and on intuitive conclusions regarding the poverty of the Soviet Union based on personal observation. In the process the author displays a high degree of sensitivity to numbers and good intuition into their meaning. So far so good. He may be right in his numerical conclusions, too, but we cannot know this without an attempt at alternative computations by means of standard index-number techniques, or without full appreciation of the high sensitivity of any index-number result to the formula employed.

To sum up: Åslund has produced two first-rate books. He is a political economist with a strong empir-

ical and pragmatic bent who asks important questions and goes after the answers in a determined and effective way. He clearly has uncommon energy, stamina, insightfulness, ability to collect and correlate information of various types.

On the other hand, in his work he has not had the occasion to display his knowledge of more theoretical and technical economics or of advanced quantitative methods.

Åslund may well be an effective and inspiring teacher, judging by his conference participation, though we have no direct evidence of that. Of his ability to supervise and coordinate research we know nothing. He has a wide and close acquaintance with the East and with very many persons there, as well as a broad view of the world in general. And he now has many contacts in the world of Western sovietology. His promise is clearly high. All in all, and despite some of the remarks above, he is surely a prime candidate for the Uppsala chair.

We place him in the top three candidates for the Uppsala chair.

Jan Åke Dellenbrant (1946, Swedish, political scientist)
Academic attainments:

– Fil. Kand. Russian, political science, Uppsala University (1967)

– Fil. Mag. Russian, political science, economics, with supplementary examination in economics and history, Uppsala University (1968, 1970)

– Fil. Lic. Political science. "Politik och ekonomi i sovjetisk samhällsdebatt". Supervisor: L Lewin, Uppsala University (1972)

– Fil. Dr. Political science. *Reformists and Traditionalists: A Study of Soviet Discussions about Economic Reform 1960–1965*.

Supervisor: L. Lewin, Uppsala University (1972)

Docent in political science, esp. East European Study. Uppsala University (1978)

Docent in general government studies. Helsinki University (1987)

Current position: Acting Professor at Uppsala University.

Publications: Four books – *Reformists and Traditionalists: A Study of Soviet Discussions about Economic Reform, 1960–1965*, Stockholm, 1972 (doctoral dissertation); *Soviet Regional Policy: A Quantitative Inquiry into the Social and Political Development of the Soviet Republics*, Stockholm, 1980; *Kooperation och samverkan*, Stockholm, 1985; *The Soviet Regional Dilemma: Planning, People and Natural Resources*, New York, 1986. Also a basic textbook with M. Baeck: *Politik i Sovjetunionen*, Malmö, 1971, 2nd ed. 1982. Three edited books. Ca. 20 pieces and 12 reviews in Scandina-

vian, English, French, German, and American professional journals. Some six large unpublished (duplicated) studies.

Areas of emphasis: Several areas of concentration within political science (broadly defined) can be distinguished:

1. Soviet Regionalism and individual regions. In this subject area, to which two of his books and numerous shorter pieces are devoted, Dellenbrant has made a distinctive contribution to East European studies by bringing attention to, among other things, the significance of the phenomenon of Soviet regionalism. Various pieces deal with individual regions – Siberia, Central Asia, The Baltic. Particularly noteworthy is the demonstration in *The Soviet Quest for Regional Security*, 1986, that the union-republic Party leaders have shown increasing interest from the standpoint of their own republics in those questions of foreign and security policy that concern their respective republics (e. g. invasion of Afganistan, the Polish crisis).

2. Soviet Economic Policy: In addition to the dissertation, a number of Dellenbrant's works deal with economic reform, the new cooperatives, technological progress, and energy policy.

3. Theoretical questions of mode-building and of the political decision-making process.

4. The cooperative movement, esp. in Sweden, and

5. Party regionalism in Sweden.

Research management: For about 15 years Dellenbrant has been continuously engaged in research and teaching, the more so in his present professorial position. In the course of many research projects he has surely acquired great experience in supervising researchers and in cooperating and planning research with other scholars. As Secretary of the Nordic Committee for Soviet and East European Studies during 1975–82, he must have acquired broad experience of an organizational and editorial nature. Altogether, he is closely familiar with all aspects of the research process.

Teaching: Dellenbrant has taught at Uppsala University since 1973 (with some interruptions), and occasionally abroad, particularly at the Naval Postgraduate School in Monterey (CA, USA) in 1985/86 and at Helsinki University in 1988. He has also lectured extensively at various educational institutions.

Other activities: Well-known and recognized in the international community of specialists, Dellenbrant has made numerous visits for study and research to the United States, England, and West Germany, as well as to the USSR, Poland, and Hungary.

Dellenbrant is a political scientist with a very large and widely ranging publication record, mostly in sovietology (much of that on economic or political-economic

themes), but also heavily on the theory and practice of cooperatives (non-Soviet) and Swedish party regionalism.

Dellenbrant has contributed to the study of Swedish cooperative movement. The book *Kooperation och samverkan* (Stockholm 1985) is a presentation of various research projects done by Dellenbrant and others about 1) the relationship between management and members in the cooperative movement; 2) the relationship between members and their organizations on one side and employees on the other; 3) the relationship between cooperative movement and the trade union movement. The book contains a historical background and a contemporary analysis of Swedish cooperative movement's problems and future perspectives. Among other things it points to different interests between management, members and employees. Dellenbrant is also a co-editor of the report *Svensk partiregionalism* (St., 1986). Dellenbrant has contributed with some reflections on the so-called innovation and diffusion theories and their explanatory value regarding the study of the spread of ideas of the Swedish workers movement. According to (him) the empirical testing of these theories has not given any definite results as to the explanatory value of the diffusion theory. He thinks, however, that the theory may contribute to a better understanding of the spreading of ideas.

Dellenbrant's sovietological work is so varied and wide-ranging that it is difficult to evaluate it in brief compass. Geographical emphasis is clearly on the USSR proper. He is clearly thoroughly conversant with the sources, both Western and Eastern. The significance of his work on regionalism and individual regions has already been mentioned. Of his two major books that fall under this rubric, in the first (1980) – using quantitative methods and relying on the concept of modernization – he examines socio-economic data for the 15 Soviet union republics to ascertain that, during 1956–1973, interregional differences remained substantially unchanged, despite over-all growth. The work displays all the strengths and weaknesses that might be expected of a largely quantitative method. Moreover, the quantitative work itself would have gained from a more thorough and critical discussion of the differences between – adjusted – economic magnitudes, (which are particularly sensitive to inadequacies in the data), the choice of particular statistical techniques, and other technical decisions. In consequence, the reader is not fully satisfied, even if many of the findings are intuitively known or acceptable to him.

The second book on regionalism (1986) carries the theme forward in time and broadens it in qualitative terms – placing less reliance on a rather mechanical

quantitative approach – while analyzing the content of regional policy and its place in the decision-making process (e. g., BAM, diversion of Siberian rivers). It is also much more policy-oriented than the first (notwithstanding the first's title). Thus, it is more satisfying to the social scientist than the first book, although the political scientist may desire a more explicit statement of the theoretical premises of the analysis, and the economist – a more critical discussion of the official data in the numerous tables. Dellenbrant's shorter pieces on individual large regions (Siberia, Central Asia), and those dealing with the interplay of domestic regional problems and foreign policy, seem to come off more vividly and convincingly (cf., "The Central Asian Challenge", *Jour. of Communist Studies*, 1988:1). But in general, as one of our committee has put it: Occasionally one has the impression that Soviet reality tends to slip out of the field of vision behind the quantitative data and the official literature.

Dellenbrant places squarely among the top three candidates for the Uppsala chair.

Stefan Hedlund (b. 1953, Swedish, economist)

Academic attainments:

- Fil. Kand. Economics. Lund University (1976)
- M.A. Economics. University of California at Santa Barbara (1977)
- Fil. Dr. Economics. *Crisis in Soviet Agriculture?* Supervisor: M. Lundahl. Lund (1983)

Current position: Researcher at the Institute of Economics, Lund University:

Publications: Books: *Crisis in Soviet Agriculture*, London, 1984 (doctoral dissertation); co-authored with M. Lundahl, *Beredskap eller protektionism?* Stockholm, 1985 (see below); a textbook on East European economic systems, *Östekonomi*, Bjarnum, 1986; and an edited book. Ca. 40 pieces in Scandinavian professional journals. Two large, as yet unpublished, manuscripts (with K. Gerner, *A Legacy for Gorbachev: on Ideology and Rationality in the Soviet Version; and Private Plots: A Soviet Agricultural Anomaly*). Numerous articles in leading Swedish newspapers, esp. Svenska Dagbladet. Reviews.

Areas of emphasis: His works in East European studies fall into three areas of emphasis: 1. The Soviet economy, esp. agricultural history and policy; 2. The application to Soviet economy and politics of the Exit-Voice-Loyalty (EVL) concept, put forward by Albert Hirschman in 1970; 3. Investigation of individual topics, e. g. Hungarian economic reforms or latest political developments in Poland. Outside of East European studies; 4. Socialist/collectivist economic reforms in Tanzania and Israel (the kibbutz); 5. Swedish agrarian policy and

social policy (health care).

Research management: having yet held no leading academic position, Hedlund could not have yet had experience in managing research projects, but in the course of his ten years at universities he surely must have become familiar with the specificities of organized research. He has had much experience as an equal partner in joint research, as well as in organizing conferences and putting out conference volumes thanks to the Arne-Ryde Symposia (1979 and 1985, the latter leading to the publication of *Incentives and Economic Systems*, London, 1987).

Teaching: Since 1978 Hedlund has continuously taught at the university level such subjects as the economics, history, and politics of the USSR, and general economics. His teaching experience has taken place at Lund, as well as at Glasgow (1981) and Uppsala (1984/86). His textbook came out in 1986.

As mentioned, Hedlund's dissertation and first book-length publication is *Crisis in Soviet Agriculture* (1984). A fine work, intended in style and language for the general reader as well as for the specialist, it can be fully appreciated by the latter for the scholarship it represents and the balanced judgement it offers. Methodologically eclectic, the work draws on a very wide literature on Soviet agriculture in primary and secondary sources, and makes judicious use of general economic theory. (The dissertation itself, published in English as Lund Economic Series No. 28, contains some more technical passages and diagrams omitted from the trade-book version). The last chapter (Future Prospects, etc.) is commendably prescient. If not path-breaking in itself, the book contains areas of originality of analysis. Thanks to its serious scholarship combined with readability, it is one of the finest general books on the economics of Soviet agriculture in recent decades.

The book manuscript "Private Plots: A Soviet Agricultural Anomaly" carries the same general approach and scholarship to a more specific aspect of Soviet Agriculture, and in this way is also a more distinctive product. It promises to be the best work on private plots since Waedekin's classic on this subject over 15 years ago. Here he displays good knowledge of the primary as well as secondary Soviet sources and of the relevant Western literature. Emphasis is on the complexities of interaction between the private and official sectors on economic, political, and other levels. Several of Hedlund's conference papers are offshoots from this work. The manuscript is particularly original and distinctive in its ample use of the Hirschmanian Exit-Voice-Loyalty (EVL) schema, which has conceptually inspired much of Hedlund's work (on a variety of topics) in the last several years. (E.g., the publications Nos. 40, 57-63.)

Although, thanks to its essential simplicity and plasticity, the EVL schema would seem to have considerable analytical potential in social science, it has so far been employed very little by economists and particularly in the analysis of economic systems and institutions (even if it has been around for some time and its originator is a distinguished economist himself), probably because it lends itself poorly to quantification, let alone mathematical manipulation. Nor has it found much employment in sovietological work, where it would seem to be logically indicated. Hedlund deserves credit for pioneering such application of the EVL schema, which he carries out rather imaginatively.

The manuscript "A Legacy for Gorbachev: On Ideology and Rationality in the Soviet Model" is joint with K. Gerner; it is difficult to ascertain the precise extent of Hedlund's own contribution to it. It does, however, demonstrate – as, indeed, does his whole and rather numerous set of publications, an impressive breadth of intellectual concerns and ideas, ranging into several sides of sovietology, but also into to study of Sweden's och Europe's agriculture, economic reforms in the smaller East European countries, and a series of brief pieces on Tanganyika and the Israeli kibbutz. Clearly, he is able to see Soviet agriculture in a strong comparative context.

In the book *Beredskap eller protektionism? En studie av beredskapsmålet i svensk jordbrukspolitik* (Stockholm 1985) – written in cooperation with Mats Lundahl – Stefan Hedlund takes a critical look at Swedish agricultural policy since World War Two. The main thesis of the book is that considerations of emergency measures in case of war and the possible breakdown of international trade have been used by Swedish politicians to keep up an over-dimensioned agricultural sector in Sweden. Because of the crucial position of the Center Party in the Swedish political system, and because of this party's deference to agricultural interests, the agricultural policy of Sweden is never questioned.

In sum (at least in regard to that part of his work that is linguistically accessible to this committee) Hedlund is a very competent economist (in the technical sense), a knowledgeable sovietologist, a political economist, balanced and judicious in his analysis and conclusions, articulate, and productive. Still relatively young, he has a large and broad publication record of high quality and appreciable economic profession. Those of us who have observed his presentations at conferences suppose that he is an effective teacher. We place him in the top three candidates for the Uppsala chair.

Evaluation

We select as the three top candidates for the Uppsala chair (alphabetically for now) Dellenbrant, Hedlund, Åslund.

The three scholars have a good deal in common. All fall within the mandated scope of the chair's requirements. All three have impressive records of publication or prospective publication, in both quantity and quality, account being taken of age (and, in Åslund's case, presuming that diplomatic service requires a certain amount of internal unpublished writing of intellectual quality). In the case of all three the regional emphasis lies with the USSR proper, and the temporal emphasis is on contemporary or recent problems and trends. All three have broad thematic interests and competence within Soviet studies.

At the same time all have paid substantial attention and have published on the countries of Eastern Europe (i.e., outside USSR) – Åslund impressively so and considerably more than the other two. Furthermore, all have, or have had, interests and publications outside Soviet/EE studies, whether geographically (Tanzania, Israeli kibbutz (Hedlund), a number of countries by virtue of diplomatic service (Åslund), Swedish party system (Dellenbrant), the economics and politics of Cooperation (Dellenbrant). We judge these parallel interests and accomplishments to be of appreciable significance in this instance.

All seem to have more than adequate foreign language ability. As it happens, all three are Swedish by nationality, though, as instructed, we did not consider this fact as major requirement for filling the chair. All three are seemingly well versed in the relevant bodies of world literature and well connected in major scholarly circles abroad, where they enjoy academic standing on an international scale.

Now as to differences between them. All three can be said to be political economists and institutional comparativists in their research orientations, and all have little hesitation to step outside their formal disciplines or venture into multi-disciplinary efforts (which in principle is good in this instance).

Åslund and Hedlund were trained as economists; neither exhibits any predominant theoretical or mathematical orientation in his publications. However, Hedlund seems to use formal economic theory more readily than Åslund, and will experiment with new conceptual directions, as shown by his strong interest in and application of Hirschman's EVL schema. Åslund, in fact, shows little concern with the more formal economic theory. However, both Åslund and Hedlund display very good practical economist's sense (i.e., an intuitive understanding of how things do not – repeat, not – work). Åslund also shows strong intuitive numerical sense (by which we do not mean to say that Hedlund does not).

Dellenbrant has wide interest in and acquaintance with formal models and political science-theories, which he relates to his empirical research and institutional analysis. His use of modeling mathematical-statistical techniques has already been commented on above; we do not see the results as being exceptionally fruitful in understanding Soviet reality. His institutional analysis and policy inquiries are wide-ranging and frequently more convincing.

In terms of years and breadth of management and leadership of research, Dellenbrant is by far the most experienced of the three, with Hedlund second. The same ranking holds for teaching experience (though we do not rank the three candidates for quality of teaching for lack of evidence).

When we add to these findings such additional considerations as the incisiveness of questions raised and investigated, originality, imagination, resourcefulness in own research, intellectual independence, and the intrinsic importance of issues addressed, Åslund comes out with a distinct edge in our opinion.

We therefore arrive at the following ranking

1. Åslund
2. Hedlund
3. Dellenbrant

Georg Brunner Gregory Grossman Bent Jensen

Litteraturgranskningar

AHRNE, GÖRAN: *Byråkratin och statens inre gränser*, Stockholm 1989, Rabén & Sjögren

Att fördjupa diskussionen om byråkrati är en av de angelägna uppgifter som samhällsvetenskapernas företrädare har. En uppgift som innefattar att försöka visa byråkratibegreppets nyanser och komplexitet, i en strävan bort från de synsätt där byråkrati definieras som något ensidigt negativt.

Göran Ahrnes bok väcker därför genast förväntningar till liv. Redan i förordet slår Ahrne fast, att avsikten med den forskning han skall redovisa är just att fördjupa diskussionen om byråkrati. Tyvärr når boken dock inte upp till att möta dessa förväntningar. En orsak kan vara det allmänt hållna syfte som Ahrne formulerat. Även detta återfinns redan i bokens förord: "Syftet är att redovisa ett brett teoretiskt och empiriskt material för att kunna ge underlag för en mer insiktsfull förståelse varför byråkratin är som den är och varför vi ändå behöver byråkratin." (s9) Syftesformuleringen väcker misstänksamhet eftersom den lätt kan tolkas som att vad Ahrne ämnar göra är att duka upp en presentation av befintliga byråkratiteorier och redovisningar av empiriska studier. Sedan överlättes till läsaren att göra sin egen analys av vad byråkratin är och varför den kan tänkas behövas. Frågan är om inte detta också blivit resultatet. Analysen når aldrig riktigt fram till den mer insiktsfulla förståelsen som förespeglas i syftet.

Ett avgörande problem är att Ahrne i boken aldrig redovisar en egen definition av byråkrati. I kapitel 1 diskuteras exempel på fall som kan beskrivas som överdriven nit eller övergrepp av myndigheter gentemot enskilda personer: tex krav om faderskapsutredning för samboende par där mannen redan intygat att han är far till barnet, eller krav om uppvisande av legitimation för att kvittera ut ett nytt legitimationskort på Posten. Byråkratin tillskrivs karaktärer som förmynderi, krångel och osmidighet. (Det kan i sammanhanget vara värt att nämna, att Ahrnes forskningsprojekt, som boken är en produkt av, bär namnet "Byråkrati och makt i Krångelsverige".) Ahrne fortsätter med att redovisa åtgärder mot byråkrati, där han visar hur byråkrati även från statsmakternas sida definierats som ett problem. Ahrne

påpekar också, att diskussionen kring byråkrati har pågått länge. I detta sammanhang återkommer han till vad han vill med sin bok: "Olusten inför det "genomreglerade" är långtifrån ny. Byråkratin har, så länge den funnits, väckt antipati; byråkratin har kritiserats i mer än 150 år. Onekligen frågar man sig om det kanske är något nödvändigt ont. Det som vi ska diskutera i följande kapitel är på vilket sätt den i så fall är nödvändig och på vilket sätt den är ond." (s17) Här framgår det hur Ahrne, trots sin ambition att fördjupa och bidra till en mer insiktsfull förståelse av byråkratin, låtit sig fångas i det synsätt som allt för mycket dominerar den allmänna synen på byråkrati och utgår ifrån att ge begreppet en negativ värdeladdning.

Ahrne skriver själv i sin presentation av bokens uppläggning, att han inte ämnar presentera någon definition av byråkratibegreppet i kapitel 1. Istället hänvisar han till att han för en teoretisk diskussion kring begreppet i kapitel 3. Inte heller i detta kapitel presenteras dock någon definition, utan utrymmet ägnas åt att diskutera vad andra författare skrivit om byråkrati.

Ahrne kommer så småningom fram till, att det är väsentligt att skilja mellan byråkrati som ett inomorganisatoriskt begrepp och byråkrati som ett fenomen sett utifrån. Han kritiserar organisationsteorin, som han menar utgår från det förra perspektivet och alltså ser byråkrati som något som finns inom organisationer. Det räcker inte med att studera inomorganisatoriska fenomen, menar Ahrne, utan "byråkratin måste sättas in i sitt sammanhang i hela organisationen och förstås i relation till de beslut som organisationen ska underordna sig. De underliggande maktförhållandena måste beaktas." (s66) Ur detta framträder något viktigt. Jag menar att det obetingat är så, att man inte kan förstå ett studerat fenomen utan att beakta det sammanhang fenomenet befinner sig i. Den liknelse som Ahrne använder för att illustrera sitt resonemang skapar dock måhända någon osäkerhet om vad han egentligen menar: "Att se specialisering, hierarki, karriärvägar och regler som något med nödvändighet trögt och stelbent är oftast att kritisera fel saker. Det skulle kunna liknas vid att skylla bilismens luftföroreningar på hjulen, raten och motorn istället för på bilismen." (s66)

Klarare blir det när Ahrne sedan fastslår, att det inte är de byråkratiska organisationsprinciperna som behöver vara orsaken bakom att en organisation utifrån kan uppfattas som otillgänglig och dess beslutsfattande som orättvist och godtyckligt. Det kan likväl bero på de intressen och de maktresurser som skapat och driver organisationen. Så långt kan jag i princip hålla med. Däremot ställer jag mig kritisk till Ahrnes följande resonemang om att byråkratin inte har någon egen inre kraft, utan att man bara kan förstå den maktutövning som sker genom byråkratiserade organisationer genom att studera vilka som i sin tur har makt över byråkratin och vilka villkor som finns för olika organiseringsformer. I detta resonemang framställer Ahrne byråkratin som alltför jungfruligt oskuldssfull. Han glömmer aktörernas utrymme för att agera på maktens arena, där det faktiskt kan vara såväl byråkrater som andra aktörer, som kan visa sig ha bäst resurser och mest framgång i sina försök att utöva makt. Byråkratin är i sig inget oskyldigt lamm, som fogligt låter sig förledas av de omkringvarande vargarna. På detta vis är byråkratin politisk: *"... / political in the sense of an institution or social stratum which exercises autonomous political power. /... / The structures of authority found in public organizations are thus not neutral managerial devices to ensure technical efficiency but represent structures of power designed to regulate conflicting interests."* (Smith 1988:xi) Byråkratin skall inte uppfattas som ett objekt utan som ett subjekt i det maktspel där politikens innehåll och former skapas.

Mot bakgrund av dessa resonemang, vill jag också ifrågasätta Ahrnes val att utgå från ett strukturorienterat angreppssätt för sin analys. Ahrne menar själv, att byråkratins gränser inte beror på logiken i ett samhälle, utan att dessa gränser uppstår i trycket mellan sociala krafter. Att det är så innebär, menar jag, att det inte räcker med att se problemet utifrån ett renodlat strukturperspektiv, utan att även aktörsperspektivet måste beaktas. Strukturerna som sådana kan inte agera. I det ögonblick de gör det blir de aktörer inom en annan underliggande struktur. Det är därför inte fruktbart att bara använda antingen ett struktur- eller ett aktörsperspektiv. Istället bör perspektivet vara att se dem båda i ett dynamiskt samspel. (Jfr Lundquist 1984 och 1987.)

För att urskilja de sociala krafter som agerar i formandet av byråkratin, skiljer Ahrne mellan nationalstater, det kapitalistiska ekonomiska systemet samt intresseorganisationer. Nationalstaten utgör, enligt Ahrne, en kombination av administrativ makt och en rumslig avgränsning. Det kapitalistiska ekonomiska systemet definierar han som ett system som bygger på såväl produktion som försäljning av profit på en världsmarknad. Här finns således ingen rumslig avgränsning.

Intresseorganisationer förklarar Ahrne slutligen som något som befinner sig närmare människors vardagsverklighet än nationalstaten respektive det kapitalistiska systemet. De är organisationer med en självständig existens som utgör samhällskrafter genom sitt stöd hos folket. Exempel på intresseorganisationer, som Ahrne nämner, är fackliga organisationer, partier, handikapprörelsen, Greenpeace och Amnesty International. De två senare anger han som exempel på att även organisationer kan existera utan rumslig avgränsning. Ahrne betonar att han inte menar att dessa tre maktsfärer, som han väljer att kalla dem, är tre lika stora boxar eller ens befinner sig på samma abstraktionsnivå.

Vad han vill åstadkomma genom sin indelning är, vad jag förstår, att göra en indelning av den komplexa samhällsstrukturen i mer greppbara organisationssektorer. Frågan är dock om den lösning han väljer är så lyckad. Indelningen och de olika förutsättningarna som gäller för de olika kategorierna leder till många problem och oklarheter. I själva verket blir indelningen i praktiken så oklar att Ahrne själv inte tycks klara av att reda ut den riktigt. Ett exempel på detta är, att man som läsare har väldigt svårt att förstå om Ahrne egentligen menar att SAF är en del av det kapitalistiska systemet eller en intresseorganisation.

I relation till Ahrnes empiriska analyser kan man reflektera över sfärintelningen på ettdera av två sätt. Antingen är det så, att sfärintelningen är orsaken till att Ahrne i sin empiri hamnar i den klassiska och mycket traditionella analysen av samhällsutvecklingen som en produkt av maktkampen mellan kapital, arbete och stat. Eller är det kanske så, att det är just denna analys som lett Ahrne fram till att göra den indelning av maktsfärer som han gör. I vilket fall så leder alltsammans tyvärr till just det jag nämnde inledningsvis; att boken inte lyckas leva upp till löftet att fördjupa byråkratidiskussionen så som utlovas i bokens förord. Analysen saknar den originalitet som en sådan ansats kräver.

I bokens avslutande kapitel gör Ahrne ett antal reflektioner, som kan uppfattas som slutsatser, men som jag inte hittar stöd för i den redovisade empiriska analysen. Tex menar Ahrne att mycket talar för att människors missnöje över byråkratin har sin grund i att de är mer medvetna om sina rättigheter i dag än tidigare och vågar reagera. Detta behöver inte vara felaktigt, men det finns inte belagt i Ahrnes empiriska redovisningar. Ahrne har heller inte intervjuat några "vanliga" medborgare i egenskap av kunder, klienter, e.d, utan intervjuaterialet består, av vad som framgår, uteslutande av intervjuer med tjänstemän inom offentliga förvaltningar.

I summeringen finns fler exempel på denna typ av ut-

sagor. Flera av dem måhända plausibla och rimliga i och för sig, men sannolikt mer uttryck för författarens allmänna reflektioner än slutledningar av vad som framkommit ur den presenterade empirin. Vad jag saknar här är de resonemang som skulle bjuda på djupare insikter om varför byråkratin är som den är och varför den behövs. Denna diskussion lämnas tyvärr till läsaren att försöka finna svar på via andra vägar.

Ahrnes bok behandlar ett angeläget och i högsta grad intressant ämne. Tyvärr är problemet här dock så allmänt hållet och analysen gjord utifrån så traditionella utgångspunkter, att några nya och djupare insikter inte nåtts.

Agneta P Blom

Referenser

- Lundquist, L 1984: Aktörer och strukturer, i *Statsvetenskaplig tidskrift* vol. 87, nr 1, s 1–22.
 Lundquist, L 1987: *Implementation Steering. An Actor-Structure Approach*, Lund/Bromley: Studentlitteratur/Chartwell-Bratt.
 Smith, BC 1988: *Bureaucracy and Political Power*, Brighton: Wheatsheaf Books.

HARTO HAKOVIRTA: *East-West Conflict and European Neutrality*, Oxford 1988, Clarendon Press.

Det har ofta framhållits att "neutralitet" från att ha varit ett väldefinierat tillstånd med relevans enbart i krigstid under efterkrigstiden kommit att bli ett mer eller mindre luddigt samlingsnamn för den politik som en rad länder bedriver i fredstid. Luddigheten beror främst på att det inte finns några vedertagna lagar och regler som vägleder länderna i deras politik. Medan krigstida neutralitet noggrant reglerades i Haagkonventionerna från 1907, har den fredstida neutralitetspolitiken i princip förblivit rättsligen onormerad.¹

Förflyttningen av fokus från neutralitetens krigstida till dess fredstida aspekter utgör i mångt och mycket utgångspunkten för Harto Hakovirtas ambitiösa studie *East-West Conflict and European Neutrality*. I boken vägleds Hakovirta av två huvudsyften. För det första vill han karakterisera de beteendemönster som under efterkrigstiden kännetecknat de europeiska neutrala staternas ställningstaganden i centrala frågor. Därvid önskar han teckna en översiktsbild av hur Sverige, Finland, Österrike, Schweiz och Irland agerat i frågor med relevans för den grundläggande konflikten mellan Öst och Väst. Däremot är han inte intresserad av att bi-

bringa läsaren några detaljkunskaper. Tvärtom menar han att marknaden till dags dato blivit mättad av studier som på djupet beskrivit enskilda neutrala staters politik.

Hakovirtas andra och mera vittfamnande syfte är att spekulera i huruvida neutralitet idag och inför framtiden utgör något livsdugligt (viable) alternativ för hur en fredstida utrikespolitik kan bedrivas. De faktorer, som avgör hur livsduglig neutraliteten är, är enligt Hakovirta dess *respektabilitet* (respectability) och *trovärdighet* (credibility) i omvärldens ögon. Dessa båda storheter sägs utgöra de huvudtillgångar som avgör hur väl de neutrala staterna kan hävda sig på den internationella arenan. Därtill behandlar Hakovirta av och till en tredje storhet, nämligen omgivningens, och då framför allt stormakternas, *acceptans* (acceptability) av neutraliteten.

Enligt mitt förmenande ligger bokens främsta förtjänster i fullföljandet av det förstnämnda syftet. Genom den komparativa uppläggningsen kan studien på denna punkt väsentligt bidra till att vidga läsarens kunskaper om de europeiska neutralas utrikespolitik under efterkrigstiden. I tre empiriskt hållna kapitel behandlar Hakovirta de fem ländernas ställningstaganden i fråga om "allianser och relaterade system" (vari även integrationsproblematiken ingår), deras agerande i samband med en rad kriser med Öst-Väst-dimension, samt i vilken utsträckning de iklätt sig särskilda roller för att mildra den grundläggande Öst-Väst-konflikten.

Som mest givande framstår det kapitel som rör de neutralas ställningstaganden i kriser med Öst-Väst-dimension. Här lyckas Hakovirta på ett klagörande sätt visa på ett mönster för de neutralas verbala politik i samband med 17 kriser, alltifrån första Berlinkrisen 1948–49 till Afghanistan 1979. Hans resultat är att extrempunkterna utgörs av Schweiz och Sverige. Det schweiziska agerandet utmärks i stor utsträckning av tystnad i vilka fall det vara må, medan den svenska politiken karakteriseras av starkt kritiska utspel, oberoende av om den kritiserade parten utgjorts av Sovjet eller USA. Irland innehar också en särposition i så måtto att företrädare för landet ofta i starka ordalag kritiserat sovjetiskt agerande, men förhållit sig tysta då det gällt amerikanska aktioner. Slutligen hamnar Österrike och Finland i ett mellanläge, som enligt Hakovirta karakteriseras av tämligen försiktiga utspel med viss slagsida åt Väst.

När hänsyn tas även till de två andra empiriskt hållna kapitlen, blir intrycket att Hakovirta lyckats väl i sin föresats att teckna en översiktsbild av de neutrala ländernas praktiska agerande under efterkrigstiden. Däremot bär dessvärre hans ambition att analysera neutralitetens livsduglighet betydligt mindre frukt.

Till stor del beror detta på bokens första kapitel. Hakovirta anger här på ett tidigt stadium att neutralitetens identitet är beroende av de normer som styr dess utformning. För att inte förlora sin särart gentemot småstatsstudier i allmänhet måste studiet av neutralitetsfrågor centreras kring dessa normer, menar han. Tyvärr blir läsaren här inledd i ett töcken. Hakovirta lyckas aldrig – och försöker inte heller – definiera vad normer egentligen är. Däremot resonerar han kring vad de inte är; de är till skillnad från lagar inte formaliserade och behöver inte ens vara verbaliserade; inte heller har de någon klar auktoritetskälla. För att öka förståelsen särskiljer Hakovirta tre egenskaper hos normerna, nämligen utkristalliseringsgrad (crystallization), intensitet (intensity) och utsträckning (extension). Problemet är bara att dessa nya begrepp precis som läsaren till stor del blir hängande i luften. I senare kapitel av boken tillämpas de nästan inte alls, varför de endast bidrar till att skapa förvirring. Faktiskt förefaller Hakovirta själv inte vara riktigt säker på hur han ska hantera normbegreppet. Ett exempel: å ena sidan anger han parterna i en konflikt som normsändare (norm senders), medan de neutrala utgör normobjekt (norm objects; s 19). Å den andra fastslår han emellertid att de normativa idéer som styr de neutralas agerande i kriser uppstått ur de neutralas egen praxis, vilken i sin tur tenderat att ligga de normativa idéerna nära (s 209–210).

Då förefaller det mera lovande när Hakovirta kommer in på neutralitetens trovärdighet och respektabilitet. Han understryker här att de europeiska neutrala till följd av sin västorientering i värderingsmässigt, ekonomiskt, kulturellt m fl hänseenden varit behäftade med kroniskt låg trovärdighet i Öst. Vidare, menar han, har den moderna vapentechnologin avsevärt minskat det trovärdiga i att en småstat skulle kunna upprätthålla sin neutralitet i ett framtida krig. Ändå hävdar Hakovirta – och här har vi bokens huvudtes – att neutralitetens livsduglighet snarast stärkts under efterkrigstiden. Detta skulle bero på att den avtagande trovärdigheten mer än väl uppvägs av en ökad respektabilitet både i Öst och i Väst. Denna har, menar författaren, uppkommit till följd av de neutralas relativt nyförvärvade benägenhet att på olika sätt främja en fredligare utveckling i världen. Som exempel nämner han arrangörsinsatser vid internationella konferenser, medlingsansträngningar i såväl bilaterala som multilaterala sammanhang, samt egna initiativ för att bidra till att desarmera konflikthärder av olika slag och kaliber.

Eftersom neutralitet i fredstid nu en gång är ett nebulöst begrepp, som utövaren inom vida gränser tycks kunna tolka litet efter behag, skulle analysen av neutralitetens livsduglighet mycket väl kunna struktureras kring trovärdighet och respektabilitet utan att normbe-

greppet beaktades. I och med att författaren, om än lite halvhjärtat, även betraktar omvärldens acceptans som ett huvudvillkor för neutralitetens livsduglighet, hamnar han emellertid i svårigheter. Inte någonstans berör han nämligen det fundamentala faktum att Finlands neutralitet sedan början av 1970-talet och fram till Gorbatsjovs besök i Helsingfors i oktober 1989 inte var accepterad eller ens erkänd av Sovjetunionen.²

Alltifrån 1971 gick nämligen den officiella sovjetiska formuleringen konsekvent ut på att Finland i sin utrikespolitik när en "strävan efter neutralitet". I formeln betonades VSB-fördragets totala prioritet, samtidigt som det underströks att det i dagens läge inte kunde vara tal om någon finländsk neutralitet. Hakovirta påpekar ju riktigt nog att den europeiska neutraliteten med anledning av sin slagsida västerut haft lägre trovärdighet i Öst än i Väst. Därför borde han rimligtvis ha diskuterat att den finländska varianten under en stor del av den granskade perioden varit acceptabel i Väst men inte i Öst. Det gör han nu inte, och resultatet blir att det i viss utsträckning byggs in en strukturell brist i analysen.

Utöver dessa övergripande kommentarer kan man anlägga vissa, mindre omfattande synpunkter på framställningen. Utan att bli alltför utförlig kan det finnas skäl att uppmärksamma två av dem. Den första gäller att Hakovirta i fråga om referenser till sovjetisk analys av neutraliteten som fenomen och begrepp framstår som väl njugg mot läsaren. Att, som han vid ett flertal tillfällen gör, enbart hänvisa till "relevant material ur Current Digest of Soviet Press" (s 105–107, 207) ger knappast något gediget intryck.

Den andra synpunkten gäller urvalet av fall i det anmars utmärkta kapitlet om de neutralas ställningstaganden i Öst-Väst-frågor. Hakovirta har nämligen valt att här även beakta kriserna i Mellanöstern 1956, 1967 och 1973. Huruvida dessa kan betraktas ur Öst-Väst-perspektiv är, som Hakovirta själv noterar, diskutabelt. När han nu ändå väljer att ta med dem, inställer sig några reflektioner. Hakovirta säger sig egentligen enbart vara intresserad av fall som daterar till perioden efter 1955, dvs det år då såväl den österrikiska som den finländska neutraliteten etablerades. Ändå tar han med den första Berlinkrisen 1948–49, eftersom "det skulle ha varit onaturligt att skilja av den" från Berlinkriserna 1958–59 och 1961 (s 145), vilka behandlas i boken. Man frågar sig därför onekligen varför han i konsekvensens namn inte också tagit upp Mellanösternkrisen 1948–49, vilken borde vara lika svår att skilja av från sina efterföljare. Dessutom medför inkluderandet av Mellanösternproblematiken ytterligare en komplikation. Från senare delen av 1970-talet förde Österrike genom Bruno Kreiskys personliga engagemang en mycket pro-

filerad och internationellt uppmärksammas Mellanösternpolitik.³ Genom Hakovirtas urval förbigås denna aspekt helt, varför det inte blir helt rättvisande när Österrike i fråga om ställningstaganden i internationell brännbara spörsmål placeras i paritet med Finland. Denna omständighet borde ha påtalats någonstans i boken.

Måhända beror bokens skönhetsfläckar till stor del på författarens splittring mellan analytiska och normativa ambitioner. Det är i detta avseende betecknande att Hakovirta ofta faller för frestelsen att avlossa små gift-pilar mot utformningen av Sveriges neutralitetspolitik. Att han inte är någon anhängare av den svenska kritikerrollen framkommer exempelvis lite väl tydligt i boken (s 35, 204). Samtidigt bibringas man emellanåt intrycket att Hakovirta inte kan motstå att framställa den finländska neutralitetspolitiken i så positiv dager som möjligt (s 101, 230).

Att Hakovirta i texten ganska öppet för fram personliga uppfattningar kan i viss mån leda till reservationer mot hans slutsats att utvecklingen under efterkrigstiden förstärkt neutralitetens livsduglighet. För en forskare från ett neutralt land är det självfallet en grannliga uppgift att granska en så fundamental fråga. Risker är uppenbar att som part i målet glida från analys till önsketänkande. Efter att läst Hakovirtas bok är man tyvärr inte helt övertygad om att författaren klarat av denna komplicerade balansgång.

Bo Petersson

Noter

- ¹ Se Schindler, Dietrich: "Dauernde Neutralität", A Riklin, H Haug och H C Binswanger (eds): *Handbuch der schweizerischen Aussenpolitik*, Bern 1975, s 165.
- ² Petersson, Bo: "From Avoiding the Subject to Out-right Criticism. Soviet Commentators and the Vexing Case of Finnish Neutrality", *Nordic Journal of Soviet and East European Studies*, vol IV:1 (1987).
- ³ Se Thalberg, Hans: "Die Nahostpolitik", E Bielka, P Jankowitsch och H Thalberg (eds): *Die Ära Kreisky. Schwerpunkte der Österreichischen Aussenpolitik*, Wien 1983.

ROLF JONSSON: *Fackligt inflytande och politisk demokrati*. Lund Political Studies 62. Lund 1989. Kommunfakta Förlag.

Medbestämmandelagens införande 1977 gav anställda inom såväl privat som offentlig sektor samma möjligheter till inflytande över arbetsgivarens beslut. Problemet för den offentliga sektorn var att MBL såsom ett uttryck för företagsdemokrati kunde komma i motsättning till den politiska demokratin. Även regeringens beslutsprocess berördes av MBL. För att handlägga regeringens MBL-förhandlingar med de centrala personalorganisationerna på statens område, SF, TCO-S och SACO/SR, inrättades Statens förhandlingsråd (FHR).

I Rolf Jonssons avhandling studeras FHR-förhandlingarna ur perspektivet: Vad betyder fackligt inflytande i regeringens beslutsprocess?

Analysen sker utifrån olika normativa demokratiskolor. De skolbildningar som belyses är den liberala demokratidoktrinen, med de två underskolorna "ledardemokrati" och "deltagandedemokrati", samt den socialistiska demokratidoktrinen. Aktörernas ställningstagande till politisk demokrati, företagsdemokrati och ekonomisk demokrati antas avspeglas av deras inställning till olika demokratidoktriner: En ledardemokrat tex, med föreställningen om eliternas konkurrens om röster för att uppnå bl a systemstabilitet, förhåller sig skeptisk till företagsdemokrati eftersom denna ej ingår i demokratisynen. Deltagandedemokraten däremot, med målet om massornas deltagande för att uppnå individuell utveckling, är positiv till företagsdemokrati, men den får inte tillämpas på bekostnad av den politiska demokratin som är prioriterad. Samma är förhållandet, menar författaren, för socialistdemokraten, men denne tycker inte att företagsdemokratin är tillräcklig. Det krävs också en socialistisk ekonomi.

På detta sätt anser sig författaren, att med hjälp av protokollsakter från FHR-verksamheten, djupintervjuer bland de strategiska aktörerna och en riksdagsmanenkät, kunna belysa partiernas, de fackliga organisationernas och arbetsgivarnas inställning till FHR-förhandlingarna.

Sammanfattningsvis konstaterar Rolf Jonsson att FHR-verksamheten under åren 1977-1987 blev ett misslyckande. Aktörerna tycks mena att man hade bättre inflytande före FHR, att beslutsunderlaget inte blev bättre, att man kom in för sent i processen, att tidsåtgången ökade och att man önskade en ändring till stånd. Så blev ju också fallet. Med det nya MBA-R så sköts nu dessa frågor via MBA-R.

Författaren försöker också förklara varför utvecklingen med FHR blev sådan. Med ett brett historiskt perspektiv analyseras FHR som en del av organisatio-

nernas inflytande i det politiska systemet under 1900-talet. I detta avsnitt ligger avhandlingens mera generella värde.

Det arbetsrättsliga inflytande i regeringens beslutsprocess som de fackliga organisationerna erhöll genom MBL studeras mot bakgrund av dessa organisationers inflytande i den politiska beslutsprocessen under 1900-talet. Källmaterialet är sekundärmaterial, som offentliga utredningar, offentlig statistik och tidigare samhällsvetenskaplig forskning. Ett analyschema användes i termer av korporatism och pluralism. Som relief till de fackliga organisationerna studeras två andra typer av intresseorganisationers politiska inflytande före demokratins genombrott i Sverige. Analysen visar att deras inflytande i början av 1900-talet var minst lika stor som de fackliga organisationernas idag.

Avhandlingens centrala slutsats är att politikerna såg den formella FHR-verksamheten som en kodifiering av och en symbol för korporativa tendenser i samhället. Utifrån de demokratiska normerna hade gränsen till den politiska demokratin överskridits. Detta kunde förklara att regeringens formella MBL-förhandlingar avskaffades genom ett medbestämmandeavtal 1987.

Rolf Jonssons avhandling har sina främsta förtjänster på det teoretiska planet. Studien är ett bra exempel på hur en statsvetare lyckats med en organisationsanalys kopplad till det politiska systemet. Med ett omfattande, och noggrant genomfört, empiriskt material belyses korporatismbegreppet för svenska förhållanden. Även om Schmitters begreppsapparat numera är något reviderad så ger avhandlingens analyschema en generell hjälpreda för att förstå debatten om organisationernas inflytande i det svenska politiska systemet vid olika tidpunkter.

Som en brist har avhandlingen en viss slagsida mot en alltför omfattande detaljbeskrivning av FHR-verksamheten, som redan belysts i rättsdogmatiska studier. Avhandlingen hade vunnit på en mera systematisk genomgång av den rättssociologiska litteraturen som dessvärre helt lämnats utanför. Denna brist förstärks av att viktiga historiska och företagsekonomiska liksom national-ekonomiska standardverk utelämnats. Förmodligen beror denna svaghet på att författaren inte närmare funderat på och explicit redovisat sin historiesyn. Detta är ett minimikrav vid historiska sekundäranalyser. Ett annat sådant krav gäller redovisning och diskussion av de kategorier som användes vid den kvantitativa innehållsanalysen av källmaterialet. Ett annat krav gäller redovisning av intervjuguide som också utelämnats.

På det metodiska planet finns ytterligare att önska. Centrala begrepp som inflytande, konflikt, inkomstpoltik m m diskuteras sparsamt. Ett försök att sätta in avhandlingens föreställningsram i en ekonomisk modell

där förutsättningarna för förhållandet mellan arbetsmarknadens organisationer och staten under 1900-talet redovisas hade fört framåt. Måhända hade dessa problem kunnat hanteras bättre om en alternativ uppläggning av avhandlingen genomförts. Några väl valda fallstudier på departementsnivå, med ett annat källmaterial, hade kanske kastat klarare ljus över MBL-problematiken på regeringsnivå. En implementeringsansats kunde övervägts för att på detta sätt bli belysa även nuvarande förhandlingsverksamhet.

Conny Johannesson

GÖRAN G LINDAHL: *Lagen och svärdet: maktkampen i Latinamerika*, Natur och Kultur, Stockholm 1989.

Latinamerika som för bara tio år sedan mest bestod av militärt styrda stater, innehåller idag till övervägande del länder med civila och demokratiskt valda regeringar. Hastigheten hos och omfånget av denna politiska förändring har både väckt och återuppväckt intresset hos samhällsforskare, främst i USA och Latinamerika, men även i Västeuropa, för analys av såväl den latinamerikanska demokratins väsen som orsaker till demokratiseringen och förutsättningar för demokratins konsolidering. För de latinamerikaintresserade som föredrar det svenska språket har det däremot varit svårt att finna breda samhällsvetenskapliga analyser av den senaste tidens utveckling.¹ Göran Lindahls bok utgör därför ett välkommet svenskt bidrag till den akademiska diskussionen om 1980-talets omfattande politiska förändringar i Latinamerika.

Till skillnad från de flesta latinamerikanister som på senare tid tagit sig an att skriva om den politiska utvecklingen i hela eller delar av regionen anger inte Lindahl analys av "avmilitarisering" eller "demokratisering" som syftet med boken. Istället nöjer han sig med avsikten att ge "svenska läsare bättre möjligheter att bedöma den information de möter i massmedia" (s 8). Det är en påstådd mörk och mörknande bild av Latinamerika författaren försöker förklara. Om det är Lindahls egen bild framstår han onekligen som en pessimist i jämförelse med många av sina kolleger i andra länder. Är det massmediabilden han beskriver gör han sig skyldig till en viss överdrift, eftersom svenska dagstidningar och svenska etermedia har rapporterat inte bara om "olyckor, elände, tyranni och djävulskap" (s 189), utan även om de för den politiska demokratin positiva förändringar som skett under 1980-talet.

Lindahls mycket begränsade syfte är olyckligt såtillvida att det gör det svårt att finna "en röd tråd", eller "ett problem" som det heter i vetenskapen. Skulle man våga sig på en gissning om vad författaren egentligen vill förklara så ligger nog den kroniska politiska instabiliteten nära till hands. Det hade varit bättre om Lindahl hade angett ett eller ett par sådana problem eller teman som grund för framställningen. Avsikten att nyansera massmediabilden inbjuder till försök att beskriva och analysera alltför många sidor av den latinamerikanska politiken. Trots en till synes enkel disposition, kan boken av den anledningen te sig osammanhängande även för de läsare som har hyggliga baskunskaper om Latinamerika – vilka är de läsare Lindahl i första hand vänder sig till. Avsaknaden av ett sammanfattande kapitel förstärker dessutom det intrycket.

I bokens första stycke talar Lindahl om att han till skillnad från många andra latinamerikaforskare inte bara har för avsikt utan också faktiskt behandlar hela Latinamerika, vilket vanligtvis definieras som de 20 självständiga staterna i Nord-, Central- och Sydamerika samt i karibiska övärlden där spanska, portugisiska och franska är huvudspråk (SALA, 1988: s X). Längre fram kan man dock läsa att boken i första hand handlar om Mexiko och de tio staterna i Sydamerika (s9). Det kan inte tolkas på annat sätt än att Lindahl därmed hamnar i den fälla han själv varnar för, även om han här och var i sin framställning refererar till förhållanden i de centralamerikanska och karibiska staterna. Boken handlar således i huvudsak om en viss del av Latinamerika.

Lindahl försöker så långt som möjligt finna de generella dragen i Latinamerikas (eller de 11 staternas) politik och väljer då att dela in analysen efter maktgrupper eller eliter i de latinamerikanska samhällena. Efter ett inledande kapitel där grundläggande historisk-kulturella, geografiska, demografiska och ekonomiska förhållanden tas upp, övergår framställningen i denna gruppindelade analys. De maktgrupper som i var sitt kapitel behandlas är generalerna, presidenterna, partierna, fackföreningarna, biskoparna samt storgodsägarna och några andra grupper. Boken avslutas med en tillskrift i vilken författaren återigen påminner om bristerna i den svenska massmediabilden av Latinamerika; ett appendix med en kort presentation av de 11 stater som i huvudsak studeras; samt några sidor med kommentarer, noter och litteraturlista, vilka tyvärr gör ett mycket oredigerat och ofördigt intryck.

Redan i kapitlet om generalerna framgår det tydligt att det är politisk instabilitet som står i fokus för Lindahls intresse. Större delen av kapitlet ägnas åt en diskussion av orsaker till militära regimers uppkomst. Enligt författaren dominerade sådana regimer i Latinamerika under slutet av 1950-talet och hela 1970-talet. En

närmare granskning av den politiska historien visar dock att Lindahls historieskrivning här haltar en aning. Venezuela fick en vald civil regering 1959 och Argentina och Colombia 1958 efter en tid av militärt styre. Året innan skedde en övergång via val till civilt styre i Honduras och ytterligare ett år innan i Peru. Rena militärregimer fanns vid denna tid endast i Paraguay, Dominikanska republiken, El Salvador och Guatemala. I Kuba pågick revolutionen, medan så kallade personalistiska diktatorer härskade i Haiti (Duvalier) och Nicaragua (Somoza).

Mer korrekt är att beskriva 1960-talets första hälft som en militärregimernas tid. Mellan åren 1960 och 1964 ägde militärkupper rum i nio latinamerikanska stater exklusive de redan starkt militärdominerade staterna Haiti, Nicaragua och Paraguay. Denna tämligen dramatiska politiska utveckling, som Lindahl förbiser, har föranlett ett flertal latinamerikakännare att ge NS-doktrinen karaktären av en mer omedelbar förklaring till det tidiga 1960-talets våg av militärkupper.

Kennedyadministrationens försök i början av 1960-talet att förhindra den kubanska revolutionens spridning genom skolning av latinamerikanska officerare i den nationella säkerhetens doktrin kan tyckas ha haft en snabb och kanske också oförutsedd verkan i många stater. En diskussion av hållbarheten i den förklaringen hade varit på sin plats i Lindahls bok.

De övriga fyra förklaringsfaktorer Lindahl diskuterar är officersskårens bristande professionalism, militären som medelklassens riddare, officersskåren som u-lands-intelligentia samt militären som moralisk modererande makt. Efter övertygande argumentation förkastas Huntingtons tes om "professionalism" och José Nuns om "medelklasskuppen". Ofta är det dock svårt att avgöra vilket förklaringsvärde Lindahl tillskriver de olika faktorerna. Exempelvis menar han å ena sidan att militärerna i rollen som högutbildade känner sig kallade att ta ledningen i samhället. Å andra sidan påstås att det inte är på grund av bättre utbildning som officerarna idealigen gjort militärkupp (s56)!

Eftersom Lindahl inte presenterar några motiv för valet att diskutera företrädesvis politiska och sociologiska förklaringar till militärkupperna i Latinamerika, är det svårt att argumentera för eller mot detta val. Man kan dock konstatera att sådana strukturella socioekonomiska förklaringar som återfinns i exempelvis den argentinske statsvetaren Guillermo O'Donnells välkända B-A-modell (bureaucratic-authoritarianism) lyser med sin frånvaro (O'Donnell, 1973; Collier, 1979). Med tanke på den internationella uppmärksamhet O'Donnell erhållit får det betraktas som en brist att boken saknar en diskussion om denna förklaring till 1960- och 1970-talens militärstyre i Latinamerikas ekonomiskt mest ut-

vecklade stater.

Lindahls framställning når sin höjdpunkt i kapitlen som rör författarens egna statsvetenskapliga specialområden, i första hand kapitlen om presidenterna och partierna. Författaren redogör ingående för uttrycken för den starka centralism och presidentialism som präglat och alltjämt präglar de latinamerikanska statskicken. Svagt utvecklad federalism, direktval, flitigt utnyttjande av undantagstillstånd, svag domstolsmakt, presidenternas starka lagstiftande ställning, ministerstyre, samt brister i kontrollmakten har sammantaget gett de latinamerikanska presidenterna en starkare maktställning än i de flesta presidentiella system i andra delar av världen. Här ställer Lindahl den alltför sällan ställda frågan om statskicken i sig är en viktig orsak till de många statskupperna i Latinamerikas politiska historia. Läsaren får veta att koncentrationen av makt till presidenten onekligen har underlättat militära maktovertaganden, vilket också föranlett latinamerikanska politiker att försöka finna effektiva maktbegränsande åtgärder, såsom utnyttjande av misstroendevota, inrättande av ett premiärministerämbete eller, som i Uruguay, inrättande av en rådsförsamling (colegiado).

Försöken att stärka kongressens makt i förhållande till presidenten har varit misslyckade enligt Lindahl. Orsaken till det finner han i huvudsak i den ständiga fraktionsbildningen inom och bristen på partidisciplin hos de latinamerikanska politiska partierna. Partipolitikern i Latinamerika befinner sig, enligt Lindahl, någonstans mitt emellan den nordamerikanska företagaren i politik och den västeuropeiska partifunktionären. Författarens medgivande att den beskrivningen är en "lätt-sinnig" förenkling av verkligheten kan tyckas onödig, eftersom boken har kommit till just för att förenkla och begripliggöra den komplexa latinamerikanska politiken. Onödiga och på gränsen till etnocentriska är också Lindahl påståenden om att "förståelse saknas" hos de latinamerikanska politikerna för att bristen på partidisciplin skapar problem och att ökat kongressinflytande måste ske på presidentmaktens bekostnad (s 86–87). Säkert förstår många politiker problemen, utan att för den skull kunna rubba de djuptgående strukturella hinder som ligger i vägen och skapar samma problem.

Den typologi Lindahl använder för att beskriva de latinamerikanska politiska partierna är klagörande, inte minst för européer vilka ofta försöker tvinga in alla världens partier i en höger-vänster-skala. De partier i Latinamerika som mest liknar de europeiska "ideologiska partierna", dvs de socialistiska, kommunistiska och kristdemokratiska partierna, har med vissa undantag haft föga framgång. Mer inflytelserika har då de "traditionella partierna" varit – liberaler och konservativa – utan att för den skull ha gjort anspråk på att före-

träda specifikt liberala respektive konservativa idéer. Under efterkrigstiden har dessa partiers dominans på många håll ersatts av "populistiska partier" av vilka APRA i Peru, MNR i Bolivia, AD i Venezuela och PLN i Costa Rica är de mest framgångsrika.

Dessutom uppstår då och då i latinamerikansk politik "personalistiska partier", vilka får sitt officiella eller inofficiella namn efter någon politisk ledare och vilka ofta försvinner när ledaren dör. (Peronistpartiet i Argentina utgör ett viktigt undantag.) Ett parti som typologin inte lyckas fånga in är Mexikos statsbärande parti PRI. Det säger dock mer om den komplexa politiska verkligheten i Latinamerika än om brister i Lindahls typologi.

Ett intressant förhållande i latinamerikansk politik som Lindahl tar upp är att kampen för vidgad rösträtt fått stå tillbaka för striden mot valfusket. Anledningen till det är enligt författaren den starka beroendeställning de som saknat rösträtt – kvinnor, analfabeter, indianer, meniga soldater – stått gentemot mannen, husbonden, prästen eller befälet. Den vinst i form av röster vidgad rösträtt skulle ge beräknades därför av de politiska grupper som vanligtvis förknippas med rösträttskamp, dvs vänstern, som liten. Lindahl ger exempel på när införande av rösträtt för kvinnor använts just på det sätt vänstern befarade, nämligen som ett medel för att stärka regimens stöd (Argentina 1951, Ecuador 1929). Att som författaren påstå att en sådan åtgärd har "föga att skaffa" med demokrati (s 94–95) är emellertid missvisande. Om begreppet demokrati över huvud ska anses ha något med folkstyre att göra, är alla reformer som vidgar rösträtten steg mot demokrati, även om den egentliga avsikten med reformen var "odemokratisk".

De återstående maktgrupperna Lindahl behandlar tillmäts uppenbarligen mindre politisk makt än såväl generalerna som presidenterna och kanske också de politiska partierna. Fackföreningarna i Latinamerika har tidvis fått tjänstgöra som politiskt användbara instrument i händerna på enskilda politiker (Peron), staten (Brasilien), statsbärande partiet (PRI), eller utländska regeringar (USA). Oftare har fackföreningarna fått verka i en politisk miljö där diktatorer sett en kommunist och revolutionär i varje facklig företrädare. Den omfattande förföljelsen av fackföreningsledare vid de colombianska bananplantagerna visar emellertid att det inte bara är i diktaturer facklig organisering är förknippad med livsfara. Den latinamerikanska fackföreningsrörelsen har heller inte i någon större utsträckning kunnat stärka sin ställning genom att ingå i symbios med starka masspartier. Ett undantag utgör möjligen kommunistisk ledda fackorganisationer, vilka dock plågats av att kommunistpartierna ofta förklarats illegala och därmed tvingats under jorden.

Den katolska kyrkan, eller "biskoparna" som Lin-

dahl satt som rubrik på kapitlet, har inte den politiska och ekonomiska makt man kan förvänta i den del av världen som är mest homogen sett till religion. Variationen mellan staterna är dock så stor att författaren varnar för enkla generaliseringar. Medan kyrkans ställning i de f d "andinska teokratierna", Ecuador och Colombia, fortfarande är tämligen stark, har dess inflytande blivit åtskilligt vingklippt i stater som Mexiko och Venezuela. Här är det uppenbart att generaliseringar ytterligare försvårats om Lindahl inkluderat hela Latinamerika i analysen. I de konfliktfyllda centralamerikanska staterna, El Salvador och Nicaragua, spelar den katolska kyrkan en viktig politisk roll inte minst som medlare mellan regering och gerilla. Dessutom utgör Centralamerika numera ett "el dorado" för protestantiska sekter med säte i USA (Ballin, 1988). Den politiska apati och den underdåniga lydnad inför auktoriteter många av dessa sekter predikar har aktualiserat frågan om det inte är ett politiskt snarare än religiöst budskap fattiga "campesinos" på den centralamerikanska landsbygden ställs inför. Tyvärr tar Lindahl inte upp detta politiskt mycket intressanta och aktuella problem.

I bokens sista kapitel gör Lindahl, enligt honom själv, endast några "randanteckningar" om storgodsägarna, multinationella och nationella företag, yankee-imperialismen och narkotikamaffian. På de allra sista sidorna konstateras också att byråkraterna (offentliga och privata) är en framtida maktgrupp på grund av sin goda (nordamerikanska) utbildning, att studenterna inte har mycket att säga till om och att "medelklassen" är en alltför diffus och splittrad grupp för att kunna bli en maktfaktor. Att Lindahl endast gör randanteckningar om dessa grupper beror främst på att han anser dem ha endast begränsad (storgodsägarna och multinationella bolag), tillfällig (yankee-imperialismen) eller svårbestämbar (maffian) politisk makt. Tillägget att frågan om storgodsägarnas ställning kan behandlas summariskt för svenska läsare på grund av att Sven Lindqvist för 15 år sedan utkom med ett internationellt uppmärksammat arbete om jord och makt i Sydamerika är dock ett svagt argument (s 176). Då de data Lindqvist använde för att underbygga sina argument nu är 20–25 år gamla, skulle en ny och mer omfattande svensk analys av agrarproblemen i Latinamerika vara i allra högsta grad välkommen.

Med sin bok har Lindahl utan tvekan uppnått sitt syfte att nyansera den svenska massmediabilden av Latinamerika, om än denna bild inte är så konsekvent mörk som Lindahl påstår. Ett flertal journalistiska förenklingar, felaktiga uppgifter och upprepningar i texten gör dock att nyanseringen inte alla gånger är så tydlig. Felaktiga angivelser av tex årtal är speciellt allvarliga eftersom Lindahls bok av många latinamerikaintressera-

de kommer att användas som källlitteratur. Trujillo (eller rättare sagt Trujillos) styrde i Dominikanska republiken mellan 1930 och 1961, inte 1930–1964 (s 42); Brasiliens första demokratiska val ägde rum 1945, inte 1946 (s 99); Allende valdes till Chiles president 1970, inte 1971 (s 108); den radikala militärdiktaturen i Peru varade 1968–1975, inte 1964–1975 och den efterföljande moderata militärregimen under Morales Bermudez varade till 1980, inte 1978 (s 114); de-bägge stora partierna i Argentina, radikalerna och peronisterna, har sedan 1950-talet uppträtt i samma presidentval 1962 (annulletrat), 1973 och 1983, inte 1963 och 1983 (s 119). När Lindahl upprepar sådana massmediala förenklingar som att "Che Guevara ville skapa flera Vietnam" (s 48, 172, 190), att staterna i Mellanamerika är "operettrepubliker" (s 120), och att "banditer" tagit över fackförbund i Argentina (s 133) riskerar han dessutom att undergräva sitt eget syfte.

Lindahls bok om maktkampen i Latinamerika är allt för viktig för att tåla den bristfälliga redigeringen och det ibland slarviga språkbruket. Man måste ändå konstatera att författaren genom att frikostigt ösa ur sitt späckade kunskapslager ger den mindre kunnige läsaren en lärorik och intressant lektion i den svårfångade latinamerikanska politiken. Vem visste tex att undantagstillstånd en gång i tiden infördes i Uruguay bara för att det regnat för mycket, eller att vallagen i Mexiko under 1940-talet tillät de fem först anlända väljarna att bli valkontrollanter?

Mikael Boström

Noter

- 1 Tre svenska skrifter som tar upp den senaste tidens politiska utveckling i södra Sydamerika är: *Generaller på reträtt?: en antologi om den politiska utvecklingen i södra Latinamerika*, Tiden/AIC, Stockholm, 1986; Stefan de Vylder, "Chile – femton år av diktatur", *Världspoliitikens dagsfrågor* nr 6, 1988, Utrikespolitiska institutet, Stockholm; och Gudmund Stang, "Argentina, militären och demokratin", *Världspoliitikens dagsfrågor* nr 6, 1989, Utrikespolitiska institutet, Stockholm. För den historiskt intresserade finns en nyutkommen svensk bok som behandlar hela Latinamerika: Mauricio Rojas, *Latinamerikas sociala och ekonomiska historia*, Studentlitteratur, Lund, 1988.

Referenser

- Ballin, M (1988). The Political Role of the Church in Central America, paper presented at the ECPR Joint Sessions of Workshops, Rimini.
- Collier D (1979), Overview of the Bureaucratic-Authoritarian Model, i Collier D (ed.). *The New Authorita-*

- rianism in Latin America*, Princeton University Press, Princeton.
- Lindqvist S (1973), *Jord och makt i Sydamerika*, Bonniers, Stockholm.
- Lindqvist S (1974), *Jordens gryning: Jord och makt i Sydamerika*, (andra delen), Bonniers, Stockholm.
- O'Donnell G (1973), *Modernization and Bureaucratic-Authoritarianism: Studies in South American Politics*, Institute of International Studies, University of California, Berkeley.
- Statistical Abstract of Latin America* (1988), vol. 26, UCLA Latin American Center Publications, University of California, Los Angeles.

HARRY PETERSSON, RED: *Vem styr förändringar inom sjukvården – politikerna eller de medicinska professionerna? En studie av subspecialiseringen inom ortopedin*. 1989: Kommunfakta Förlag. Lund Political Studies 61, Lund.

Sjukvården har under senare år framstått som en allt mera svårstyrd verksamhet, som tar allt större resurser i anspråk. Vem styr förändringar inom sjukvården är därför en viktig frågeställning. Det är också titeln på en antologi under redaktion av Harry Petersson, som rapporterar en studie av subspecialiseringen inom ortopedin, med bidrag från studerande och forskare vid statsvetenskapliga institutionen i Lund. Studien har initierats och delvis finansierats av Samverkansnämnden i södra sjukvårdsregionen och behandlar fyra av landstingen inom regionen.

Boken inleds med en allmän beskrivning av den moderna sjukvårdens utveckling, samt en teoretisk föreställningsram för analys av förändringar inom sjukvården. Därefter presenteras tre empiriska undersökningar av ortopedins utveckling inom landstingen i Kronobergs och Blekinge län, Kristianstads län, samt Hallands län. I ett avslutande kapitel analyseras resultaten av undersökningarna med hjälp av den teoretiska föreställningsramen, som dessutom utvidgas med ett resonemang om politikens gränser.

Vem styr förändringar inom sjukvården är som sagt ett viktigt och angeläget ämne, men frågan är om det inte avgränsats alltför snävt i denna studie. Eftersom författarna är statsvetare är det naturligt att politikernas makt och inflytande över sjukvården varit utgångspunkten för studien. Men politikernas styrning har framför allt ställts mot den styrning som utövas av de medicinska professionerna, vilket också betonas i bokens titel. Därigenom har man bortsett från många and-

ra maktgrupperingar i sammanhanget. Visserligen förs ett resonemang i det inledande kapitlet om andra intressegrupper, tex administratörer, teknokrater och fackliga organisationer, men dessa återkommer sedan inte i den teoretiska föreställningsramen och de nämns knappast i de empiriska undersökningarna. Det är synd, eftersom författarna därigenom missar bla den aktuella diskussionen om sjukvårdens byråkratisering.

Enligt många iakttagare har sjukvårdens administratörer under senare år fått en allt starkare ställning, som ofta utnyttjas för egna syften, framför allt för att expandera den administrativa verksamheten på andra gruppers bekostnad. I den föreliggande studien betraktas administratörerna endast som en förmedlande länk mellan politikerna och de professionella grupperna. De ges därmed en passiv roll utan några egna intressen och ambitioner. Detta synsätt är förmodligen grundat i traditionell statsvetenskaplig förvaltningsteori, men det stämmer inte med den bild som förmedlas i andra studier av den moderna sjukvården.

Den teoretiska föreställningsram som presenteras innehåller bidrag från forskning både om innovationer och implementering. Redaktören gör här en intressant teoretisk syntes som leder fram till en typologi över olika förändringsförlopp med varierande inflytande för politiker och professionella grupper. I enlighet med den tidigare invändningen mot att begränsa intresset till dessa grupper skulle den teoretiska föreställningsramen möjligen ha kunnat kompletteras med vissa organisationsteoretiska inslag. Det finns i den moderna organisationsforskningen en växande litteratur om professionella organisationer, där man framför allt betonar motsättningarna mellan professionella grupper och byråkrater. Med en sådan infallsvinkel hade sjukvårdens administratörer sannolikt fått en större uppmärksamhet, även i de empiriska undersökningarna.

En annan infallsvinkel, som berörs endast i förbigående, är teorier om "kvasi-mekaniska" beslutsprocesser, dvs processer med en egen dynamik oberoende av olika maktgrupperingar. Sådana processer har under senare år varit föremål för ett ökat intresse i den beslutsteoretiska litteraturen. De kan också vara av särskilt intresse i en analys av sjukvården, där man ofta hänvisar till att förändringar styrs av den medicinska utvecklingen som en oberoende kraft.

I de empiriska undersökningarna har ortopedins utveckling valts som exempel på förändringar inom sjukvården. Frågan är om detta är så lämpligt när man vill studera makt och inflytande inom sjukvården. Enligt de flesta forskare på området visar sig maktförhållanden framför allt i samband med konflikter och intressemotsättningar. Makt och inflytande brukar också definieras som olika former av påverkan som går tvärt emot de på-

verkades egna intressen. Subspecialiseringen inom ortopedin har emellertid skett i stor enighet mellan de inblandade grupperna, vilket också påpekas i flera av undersökningarna. Det är därför svårt att uttala sig om vem som verkligen styr dessa förändringar inom sjukvården. Eller om de bara har styrts av den medicinska utvecklingen i stort.

De empiriska undersökningarna är mot denna bakgrund inte särskilt klargörande. De är dessutom mycket ojämnt och bitvis av tveksam kvalitet. Det verkar snarast vara frågan om seminarieuppsatser, som med något undantag inte borde ha publicerats. De bygger huvudsakligen på allmänt informationsmaterial som kompletterats med ett antal intervjuer. Dessa förefaller dock inte ha varit särskilt inträngande, utan det empiriska materialet ger som helhet ett mycket allmänt och okritiskt intryck. Frågan är vilka slutsatser som kan dras av dessa undersökningar.

Den slutsats som dras i det avslutande kapitlet är att sjukvården framför allt styrs av de medicinska professionerna. Detta leder sedan till ett resonemang om politikens gränser i en professionell organisation som sjukvården. Med tanke på den begränsade frågeställningen och kvaliteten på det empiriska materialet kan slutsatsen naturligtvis ifrågasättas. De medicinska professionerna kan mycket väl ha haft initiativet när det gäller subspecialiseringen inom ortopedin, men detta har förmodligen skett med samtycke från politiker, administratörer och andra grupper, eftersom det rått enighet om ortopedins utveckling och resurser funnits tillgängliga. En mera konfliktfylld frågeställning och en mera ingående studie av flera intressegrupper hade kanske givit ett helt annat resultat.

Sammanfattningsvis kan konstateras att denna antologi behandlar ett viktigt ämne och utvecklar en intressant teoretisk föreställningsram, som dock förtjänar att prövas i en bättre och mera insiktsfull empirisk studie. I ett sådant sammanhang bör mera konfliktfyllda förändringar och flera intressegrupper studeras. Framför allt bör man försöka klargöra byråkratins roll och förekomsten av "kvasi-mekaniska" processer inom sjukvården.

Runo Axelsson

HILMAR ROMMETVEDT: *Lokalvalg eller riksgallup? Kommune- og fylkestingsvalget 1987*. Kommuneforlaget, Oslo 1988.

Hilmar Rommetvedt vid Rogalandsinstituttet har presenterat en bok om det norska kommun- och fylkestingsvalet 1987; *Lokalvalg eller riksgallup?* Utgångspunkten för Rommetvedt, som för mycket av den forskning om lokalval som trots allt existerar (Se tex Thomsen (1986)), är relationen mellan resultaten i nationella val och i lokalval. Som bokens titel anger: Är valresultatet i det lokala valet ett uttryck för lokala förhållanden eller för den nationella politiska stämningen? I det senare fallet skulle valet därmed mer vara att betrakta som en opinionsmätning för eller emot den sittande regeringen.

Att lokala val i vart fall i de politiska kommentarerna uppfattas som väljarnas bedömning av den sittande regeringens politik finns det många exempel på. Under 1989 gäller detta tex de lokala valen i Frankrike, Västtyskland och Turkiet. Att så är fallet har också varit ett viktigt argument mot att skilja valdagarna för kommunal- och riksdagsval i Sverige. Ett annat har varit risken för ett lägre deltagande i separata kommunalval. Dessa två farhågor ger ännu större aktualitet för Rommetvedts undersökning om vad nationella och lokala faktorer i *realiteten* betytt för resultaten i kommunalvalet i Norge.

Valforskningen har internationellt sett i liten utsträckning studerat lokala val och valresultat. Om antalet studier av nationella valresultat jämförs med antalet undersökningar av subnationella val kan bara en bråkdel hänföras till det senare. Förhållandet är likartat i Skandinavien. Rommetvedts bok är därför välkommen.

Lokalvalg eller riksgallup? innehåller främst en fyllig redovisning över fylkestingsvalresultaten 1987. Först som sist är det nödvändigt att påpeka att boken vänder sig till en allmän publik varför huvudsyftet är inriktat på beskrivning av valresultaten. Boken ingår därmed i en norsk tradition av skrifter som presenterar valresultat eller kandidater till stortinget för den allmänna publiken. Något som vi i Sverige saknar motsvarighet till.

Efter en presentation av den politiska utvecklingen inför valet 1987 redovisas de olika fylkenas partipolitiska profiler således i diagramform. Den största delen av boken ägnas sedan åt de enskilda partiernas resultat i de olika kommunerna. Resultaten presenteras på kartor över Norge och de bästa och sämsta kommunerna kommenteras speciellt. En presentation av var de olika partierna gått mest fram och mest tillbaka mellan fylkestingsvalen 1983 och 1987 återfinns också.

Författaren undersöker vidare variationen i partier-

nas röstunderstöd i de olika kommunerna mot faktorer som centralitet-decentralitet, yrkesstruktur, utbildningsnivå, inkomstnivå, tätortsgrad och språk.

Lokalvalg eller riksgallup? ger alltså läsaren all den information som är möjlig att få kring partiernas valresultat i kommun- och fylkestingsvalen i Norge 1987 inklusive två bilagor över resultaten i *alla* kommuner i såväl fylkestings- som kommunvalet.

Mest intressant ur statsvetenskaplig synvinkel är dock avslutningskapitlet där författarna (medförfattare till detta kapitel är Jens Petter Gitlesen) söker skilja mellan de lokala och nationella faktorernas betydelse för fylkestings- och kommunvalsresultaten. Eller som de skriver "hvor stor innvirkning lokalpolitiske og rikspolitiske forhold hver for seg har på valgutfallet." (s 151).

Analysen sker genom att den totala förändringen för ett parti mellan tex stortingsvalet 1985 och fylkestingsvalet 1987 delas upp i "riksändring" och "lokalavvikelse". "Riksändringen" utgör den förändring i valresultatet som regressionslinjen, för sambandet mellan resultaten i de båda valen, förutspår för den enskilda kommunen medan "lokalavvikelsen" mäts som avvikelser från prediktionen, eller med andra ord som residualen.

Beskrivningen av valresultaten i de olika fylkena och för de olika partierna relateras varken till tidigare valresultat eller till tidigare forskning om valresultaten i Norge. Resultaten från 1987 saknar därför det perspektiv som skulle gjort beskrivningen mer intressant.

Författaren har med tanke på sin publik sökt att presentera sina resultat på ett så enkelt sätt som möjligt och det får man väl säga att han huvudsakligen har lyckats med. På ett ställe tycks dock förenklingen blivit till men för analysen. Rommetvedt jämför förklaringskraften baserad på enkel korrelation för att utröna vilken faktor som har störst betydelse för de enskilda partiernas röstunderstöd. Jämförelsen mellan de enskilda faktorerna borde istället baserats på de regressionsanalyser som företagits men för vilka enbart totalresultaten redovisas. Som analysen ser ut nu tas det således inte hänsyn till samvariationen mellan olika faktorer i deras korrelation med partiernas valresultat.

Ett exempel är kommunens placering på dimensionen centrum-periferi, kommunens yrkesstruktur och utbildningsnivå som förmodligen är inbördes korrelerade och vart och ett redovisar samband med röststyrkan för fremskrittspartiet och senterpartiet. Vad är det som är den grundläggande förklaringen av dessa variabler? Ett första steg hade varit att presentera resultaten från regressionsanalysen. Detta innebär att Rommetvedt inte ens kan uttala sig om han gör nu när han jämför förklaringskraften av kommuncentralitet och andelen i pri-

märning för senterpartiets valresultat (s 114). Rommetvedt använder vidare icke-kontinuerliga variabler i sina regressionsanalyser. Detta är inte tillrådligt och ännu mindre tillrådligt är det när dessa utgör bearbetningar av en kontinuerlig variabel som tex tätortsgrad.

Det finns dock enligt min uppfattning ett mer grundläggande problem och det är de teoretiska utgångspunkterna för denna analys. Rommetvedt saknar en hållbar modell för att utifrån teoretiska utgångspunkter analysera de olika faktorerna. De dimensioner som Rommetvedt presenterar förefaller inte vara oberoende av varandra vilket de skall vara för att utgöra just dimensioner. Rommetvedt skiljer på dimensionerna ekonomi och ideologi och menar således implicit att det inte finns något samband tex mellan om en person är arbetsgivare eller arbetstagare och personens inställning till "utjevning-innsatsbelønning". En väl djärv uppfattning, tycker jag.

Dimensionerna förefaller också olämpliga att utnyttja för att studera valresultat. Flera av dem som Rommetvedt talar om består således av åsikter som radikal-konservativ, "utjevning-innsatsbelønning", "vekstvern" och "passifisme-væpnet forsvar". Frågan är om dimensioner som tex miljöskydd överhuvudtaget går att studera med hjälp av aggregatdata. Detta visar sig också i att Rommetvedt inte kan operationalisera flera av sina dimensioner. Men offentlig-privat och utjevning-innsatsbelønning analyserar han ändå med hjälp av data om medelinkomst i olika kommuner.

Operationaliseringarna av de dimensioner som författaren presenterar är således, som i detta fall, i flera avseenden tveksamma. Yrkesstrukturen, dvs de olika näringarnas storlek, utgör tex operationaliseringen av dimensionerna: arbetsgivare-arbetstagare och producent-konsument. Detta får betraktas som direkt felaktigt. Den svaga kopplingen mellan de uppställda dimensionerna och analysen visar sig ännu en gång i att Rommetvedt analyserar valresultaten mot antalet högutbildade utan att explicit ange vilken dimension detta berör.

Det är enligt min uppfattning inte lämpligt att analysera de faktorer som undersöks här med hjälp av aggregatdata. Aggregatdata är lämpliga att använda för att analysera strukturella faktorer i områdena, inte som substitut för förmodade åsikter hos enskilda väljare som huvudsakligen sker här. Rommetvedt saknar sammanfattningsvis den strukturella teori som borde utgjort grunden för beslutet att utnyttja aggregatdata för att förklara valresultaten.

Kommentaterna till undersökningen bör dock i rättvisans namn huvudsakligen handla om det avslutande kapitlet. Rommetvedt och Gitlesens ansats utgör en mycket intressant utveckling i förhållande till tidigare

forskning om förhållandet mellan resultat i nationella och lokala val. Det finns dock problem i analysen av relationerna mellan resultat i riks- och lokala val, vilket författarna är väl medvetna om.

Förhållandet är inte helt enkelt att analysera. Det är således svårt att skilja lokala och nationella faktorer från varandra beroende på att påverkan kan gå såväl från lokala faktorer till nationella valresultat som från nationella faktorer till lokala valresultat förutom de två mer naturliga påverkansrelationerna. Inte heller analyser av intervjuundersökningar har kommit fram till några klara svar på detta. (Holmberg och Gilljam (1987), s 95)

Det största problemet berör frågan vad som är den nationella tendensen. Det mått som författarna utnyttjat är baserat på regressionslinjen för partiernas förändringar i olika kommuner. Förhållanden i de enskilda kommunerna är således med och skapar det författarna kallar den nationella tendensen. Att det författarna kallar lokalpolitiska förhållanden å andra sidan kan vara rikspolitiska kan tex motiveras med att rikspolitiska förhållanden kan få olikartat genomslag i olika kommuner beroende tex på befolkningssammansättning.

Författarna kommer med sitt sätt att mäta fram till att "riksändringens" andel av den totala förändringen är i genomsnitt för alla partier 54 procent i stortingsvalet 1985 jämfört med stortingsvalet 1981, 57 procent i fylkestingsvalet 1987 och 46 procent i kommunvalet 1987. De bägge sistnämnda talen avser förändringarna jämfört med stortingsvalet 1985. De övriga procenten utgörs således av vad författarna kallar "lokalavvikelsen". Detta utgör deras mått på rikspolitikens (och lokalpolitikens) betydelse för förändringarna i partiernas valresultat. Om detta är mycket eller litet är svårt att bedöma eftersom jämförelsepunkter, tex bakåt i tiden, saknas. Vid kommunvalet är dock lokalavvikelsen i genomsnitt större än riksåändringen.

Rommétvedt och Gitlesens slutsats är: "Alt i alt gir imidlertid resultatene inntrykk av at rikspolitikken betydning ved lokalvalgene er overvurdert. Lokalvalgene er utvilsomt noe mer enn en stor riksgallup." (s 165.) De menar vidare att de lokala politiska förhållandenas betydelse för utfallet av såväl kommunalval som riksväl måste uppvärderas i förhållande till vad man i övrigt kan få intryck av och slutar med att säga. "Våre resultater tyder på at lokalpolitikken med god grunn kan trekkes fram fra skyggen av rikspolitikken." (s 166)

Detta är en slutsats väl i linje med den som Thomsen (1986) kommer fram till i sin undersökning av de danska kommunalvalen efter 1970 där han talar om en ökande "lokalpolitisering" och ett fallande rikspolitiskt inflytande på kommunalvalen. (Thomsen (1986), s 295 ff).

Det finns dock undantag. Det tydligaste är fremskrittspartiets framgång vid fylkestingsvalet. Denna framstår som betingad av rikspolitiska faktorer trots att det var ett kommunalval. Att liknande saker kan hända även vid en gemensam valdag visar folkpartiets och miljöpartiet de grönas framgångar i kommunfullmäktigevalen 1985 respektive 1988.

Om vi skall återknyta till de två frågor som ställts i Sverige om konsekvenserna av skilda valdagar blir svaret på den första från Norge att lokala förhållanden har större betydelse än vad som förväntats där. Nu bör det direkt sägas att utgångsantagandet i Norge är att också dessa val betraktas som rikspolitiska. Detta beskriver tex Nilson (1987) mycket tydligt. Att så är fallet kan man också direkt se i inledningen av boken där Rommétvedt spontant jämför resultatet med stortingsvalet 1985 och diskuterar den rikspolitiska utvecklingens betydelse för valresultatet i kommunalvalen. Rommétvedt presenterar också resultaten i de rikspolitiska opinionsmätningarna för att beskriva opinionsläget inför kommunalvalet.

När det gäller den andra frågan om valdeltagandet i kommunvalet har detta i Norge huvudsakligen legat mellan 5 och 10 procentenheter under deltagandet i det föregående stortingsvalet allt sedan slutet av 1940-talet. (Svåsand (1985), s 160) Under början av 1960-talet tycks det som deltagandet i kommunvalet följer en rikspolitisk mobilisering av väljarkåren. Trenden under 1970- och 1980-talen är dock att skillnaderna mellan valdeltagandet i de båda valen ökar. Deltagandet minskade således 1987 till 69,4 procent i kommunvalet vilket är ca 15 procentenheter lägre än i stortingsvalet 1985, utan att det följdes av en så stor minskning av valdeltagandet i stortingsvalet 1989.

Lokalvalg eller riksgallup? innehåller en väl detaljerad och perspektivlös beskrivning av alla enskildheter i valresultaten och en tveksam undersökning av faktorerna bakom resultaten i fylkestingsvalet 1987. Det är istället för att få en inblick i hur de kommunala valen i ett av Sveriges grannländer sker och därmed vad som skulle kunna tänkas hända om Sverige inför skilda valdagar som boken kan vara intressant att läsa.

Anders Håkansson

Litteratur:

- Holmberg, S och Gilljam, M (1987): *Väljare och val i Sverige*. Bonniers, Stockholm.
 Nilsson, S S (1987): Oppløsningsrett og lokalvalg i Norge. *Statsvetenskaplig Tidsskrift* 1987:2.
 Svåsand, L (1985): *Politiske partier*. Tiden Norsk Forlag, Oslo.

Thomsen, SR (1986): Kommunale valg 1970-85: Landspolitisering eller lokalpolitisering? I Elklit, J och Tonsgaard, O (red): *Valg og vælgeradfærd. Studier i dansk politik*. 2:a upplagan. Forlaget Politica, Århus.

ÅREDAL ÅKE: *Den osynliga styrningen. En hermeneutisk studie av styrning i svensk tandvård*. Akad. avhandling, Stockholms universitet 1989.

En avhandling i företagsekonomi som kanske likafullt kunde gälla i statskunskap, sociologi eller något annat ekonomiskt ämne.

Det finns uppenbarligen två orsaker till att det förhåller sig såsom ovan beskrivits. Den ena är att ämnets huvudaktörer täcker både den privata och den offentliga sektorn. Det handlar om hur tandvården skall åtgärdas. Och de som skulle lappa ihop det svenska folkets tänder är både privatpraktiserande statsstödda tandläkare och heltidsanställda yrkesmän inom den offentliga tandvården. Den andra förenande länken mellan disciplinerna är metoden: författaren gör en hermeneutisk studie. Liksom ämnet är marginellt eftersom det inte bara fokuseras på en bestämd huvudaktör, är också metoden det; hur många regelrätta avhandlingar som bygger på en regelrätt hermeneutisk metod har man egentligen presterat de senaste åren i nämnda och även andra samhällspolitiska och ekonomiska fack? Hermeneutiken som texttolkning har ju snarare ansetts höra hemma inom humaniora, närmast i lingvistik, litteraturhistoria, pedagogik och historieforskning.

Vad författaren, som är företagare och som inte varit forskare till professionen, studerar, är styrning. En statsvetare skulle kanske vänta sig att få i sig ett hopkok av Dahl, Merton, Deutsch, Habermas eller Marx. Det får han inte alls och det skall han inte vänta sig heller. Det som är så oerhört viktigt i traditionell statslära och kallas governmentation när det är som mest seriöst har ur hermeneutisk synvinkel sett egentligen handlat om en rätt externalistisk process som endast granskats i fråga om strukturer eller system. På sätt och vis finns också något av detta med i Åredals ansats. Skillnaden är den att det i hans bok framför allt handlar om livsvärlden, om hur det går till i den process som hör till aktörernas vardagsverklighet.

Nu är läsaren nyfiken på hur författaren kommer in i denna "verklighet". Historikern söker dokument, statsvetaren eller sociologen eller kanske den gängse företagsekonomien intervjuar sakkunniga eller bedriver någon form av deltagande participation när han vill be-

driva kvalitativ forskning. Vidare kompletterar han sina insikter med dokumentära studier. I Åredals metod kombineras dessa sätt att söka kunskap. Han har samlat dokument och minnesanteckningar från ett tiotal möten som en offentligt tillsatt arbetsgrupp hållit under första hälften av år 1976. Gruppen kallades EST och hade i uppgift att söka ett "ersättningssystem inom tandvården" i Sverige. Vad är det då som är speciellt "hermeneutiskt" i detta sätt att söka fakta?

Det är väl alldeles speciellt fokuseringen på att tolka texter, dvs uttryckligen de anteckningar som kunnat göras om vad som sagts och i övrigt tilldragit sig på dessa tio möten, som är Åredals empiri. Hans metod kan alltså betecknas som en form av texttolkning utifrån en bestämd strategi för att beskriva, (konstruera), dekonstruera och rekonstruera ett händelseförlopp både till sitt innehåll och beträffande de sociala processer som förefaller styra detta händelseförlopp i en viss riktning.

Som metod är texttolkning i denna form på väg in i samhälls- och företagsvetenskapen, beledsagad av Bettis, Ricoeurs, Schleiermachers, Habermas', Derridas eller semiotikers och strukturalisters förslag till tolkningsstrategier. Den filosofiska bakgrunden kommer kanske bäst till synes i försök att anlita Husserl, Sartre, Bergson, Schutz och andra fenomenologiska tänkares synpunkter i syfte att finna en ontologisk förståelseram eller teoretisk förankring. Åredal bygger sin metod på Ricoeur som ibland låter texten tala så att håret reser sig på en historiskt-traditionellt orienterad forskares huvud. Sin förståelseram och "bild" har han likaså funnit hos Ricoeur, i mytbegreppet, som enligt min uppfattning blir avhandlingens främsta kontribution till modern samhällsvetenskap.

För läsaren är det kanske lika egalt som för författaren att frågan om hur tandläkarnas vedermodor slutligen skall ersättas, blir en bisak. Gruppen skulle bestämma sig för om tandläkarna arvoderas enligt tid eller prestation eller någon slags kombination av dessa debiteringsformer. Det har också en sekundär betydelse att arbetsgruppen, som bestod av representanter för Riksförsäkringsverket, Socialstyrelsen och Landstingsförbundet från det offentliga samt tandläkarföreningen STF från det privata, inte lyckades komma fram till ett gemensamt förslag. Låt oss i stället diskutera Åredals försök att belysa styrningen med hjälp av Theseusmyten. Denna tolkning kommer in efter författarens deskription av det skedda samt diakrona och tematiska tolkning av vad som tilldragit sig på de tio mötena.

Theseus själv sägs ha varit en hjälte som dragit ut i kampen mot det onda, såsom det anstår mytologiska hjältefigurer. Denna gamla grekiska berättelse har inspirerat konstnärer och författare såsom Monteverdi, Händel, Richard Strauss, Shakespeare och Machiavelli.

Vi vet också att den grekiska mytologin överlag gett näring åt många teoretiskt viktiga arbeten i samhällsvetenskaperna. Bland dessa kan nämnas Theodor Adornos och Max Horkheimers berömda verk *Upplysningens dialektik (Dialektik der Aufklärung)*.

I Åredals avhandling är det inte hjälten utan boven i myten som är viktig. Den senare personifieras av rövaren Prokrustes. Denne bor på en väg som pilgrimerna måste passera för att komma till Eleusis, en helig plats för riter som befrämjar fruktbar produktion och evigt liv. Prokrustes lockar de intet ont anande vallfärdarna till sitt hus och bjuder dem att sova i sin bädd. Eftersom Prokrustes har en idé om att alla skall passa precis i bädden, hugger han av lemmarna på dem som är för långa och töjer ut extremiteterna på dem som är för korta.

Prokrustes och hans bädd, säger Åredal, som i fråga om mytens funktion förenar sig med Ricoeur, innehåller en förståelsepotential. Den sociala styrning som han undersöker, förstås och tolkas med hjälp av Prokrustesbäddens budskap om mänskliga karakteristika. De statliga myndigheterna manar genom sin nit att driva igenom ett enhetligt arvoderingssystem (och även en så lika inkomstmöjlighet som möjligt) fram egenskaper såsom likformighet, avund, övertalning och lidande, allt i överensstämmelse med den nämnda myten.

Vad Prokrustes bädd symboliserar, tycker man sig omedelbart känna igen. Författaren har funnit en bild som tycks passa på alla tänkbara offentliga myndigheter eller byråkrater för vilka formen förefaller viktigare än innehållet. En initierad texttolkare kan naturligtvis utnyttja bilden längre än så. Han kan med hjälp av sin symbol söka påvisa att vederbörande i sin formalistiska svada i själva verket döljer ett latent budskap, en ideologi som man vanligen slår ifrån sig när man blir tillfrågad. Detta skulle vara de statliga myndigheternas missunnsamhet mot alltför höga inkomster som privatpraktiserande tandläkare kanske kommer upp till om arvoderingen gynnar deras egna preferenser.

Åredal stannar upp på den beskrivna punkten och det blir lätt för den borne samhällsforskaren att kritise-

ra honom för textreduktionism. Han snuddar endast vid den givna och materiellt inbyggda intressekonflikten mellan det privata och det offentliga företrädare. Ifall studien hade gjorts inom en vidare samhällsvetenskaplig disciplin, hade man också väntat sig en skildring av miljön, dvs det ideologiska och politiska klimat som övergripit arbetsgruppens verksamhet.

Den sistnämnda invändningen kunde också göras mot vilket arbete som helst, som utförs med hjälp av en hermeneutisk ansats. Vad jag avser är den dubbla hermeneutikens problem, frågan om att kunna förena en inre tolkning med en yttre. I en praktisk forskningssituation kan det ofta vara för mycket begärt att forskaren också skall ge empirisk insyn i båda dessa former av information. Däremot kan man i denna avhandling, liksom i många andra, önska sig en diskussion om problemet som vid behov illustreras med sk anvisande empiri.

Åredals avhandling är såsom antytts inte helt tillfredsställande i nämnda avseende. Författaren kunde också ha underbyggt sin metod på ett utförligare sätt än som skett. Man får det intrycket att arbetets teoretiska inramning är något påklistrad. Detsamma kan kanske också i viss mån sägas om hans sätt att hantera myten som förståelseram. På sina ställen får man faktiskt det intrycket att han söker kausalt överbevisa läsaren om att mytbilden har sin motsvarighet i praktiken. Om jag tolkat honom rätt, har jag anledning att varna för motsvarande grepp; hermeneutiken avser ju alltid primärt nå förståelse. Att förklaringsansatser också inkluderas, betyder inte att de skulle uppfattas såsom ovillkorliga eller kausalistiska utan snarare som rimliga eller finalistiska.

Trots dessa randanmärkingar hör Åredals avhandling definitivt till de arbeten på högre nivå som lämnat något viss efter sig. Detta vissa är möjligheten att använda sig av myter som symboler. Den vetenskapliga kontributionen blir därmed huvudsakligen metodologisk.

Ralf Helenius

Litteraturnotiser

ECPR workshops i Bochum 1990

ECPR, European Consortium for political research, håller 2-7 april 1990 joint sessions of workshops i Bochum, vid Ruhr-Universität. Följande workshops (med workshopledare inom parentes) ingår på programmet.

- Prospects and dilemmas of democratic consolidation in Latin America (Laurence Whitehead, Oxford och Giorgio Alberti, Bologna)
- The politics of high-risk technologies (Angela Liberatore, Florens och Brian Wynne, Lancaster)
- Economic models of political behaviour (A J Schram, Leiden och D A Hibbs, Göteborg)
- Democracy and new information and communication technologies (Ulrich von Alemann, Hagen)
- Autonomous and subordinate national executives (Jean Blondel, Florens)
- The collapse of socialism in the third world (Chris Clapham, Lancaster och Jean-François Medard, Bordeaux)
- Theories of political violence (Michael Freeman, Essex och John Baker, Dublin)
- Institutions, structures and intermediation of interests (Grant Jordan, Aberdeen och Klaus Schubert, Bochum)
- The use of computers in teaching political science (Richard Kimber, Keele)
- The theory and practice of administrative reform in Western states (John Loughlin, Ulster och Frank Delmartino, Leuven)
- National economic strategies in the context of a changing world political economy (R J Barry Jones, Reading)
- Political Biography (Olof Ruin, Stockholm)
- Parties, parliaments and governments in Western Europe (Erik Damgaard, Aarhus)
- European high politics in the post cold war period (P M Jones, Reading och Olav V Knudsen, Oslo)
- Election Campaigning in Western Europe (David M Farrell, Cardiff och Shaun Bowler, Manchester)
- Crisis management in the public sector (S A Booth, Strathclyde)
- Local and regional bureaucracies in European states (Richard Balme, Paris och Vincent Hoffman-Martino, Bordeaux)

The welfare state and labour market policy (Frank H Longstreth, Bath och Bo Rothstein, Uppsala)

Methodological issues in the study of contemporary political activism (Mario Diani, Strathclyde och Ron Eyerman, Lund)

Territorial Minorities in contemporary European politics (J G Kellas, Glasgow)

Conflict, conflict management, conflict solutions. Conceptual frameworks and empirical findings. (FR Pfetsch, Heidelberg)

Foreign Policy, public opinion and the democratic process (Phillip P Everts, Leiden)

The extreme right in Europe (Piero Ignazi, Bologna och Colette Ysmal, Paris)

Dessutom hålls två Planning sessions (directors inom parentes):

The welfare state – autonomy and integration in the EEC (Marie-Louise von Bergmann-Winburg, Helsingfors och Kurt Klauði Klausen, Odense)

Requirements for the comparative study of women in European politics: theories, methodologies, data and resources (Joni Lovenduski, Loughborough)

Nordisk statsvetarkongress på Island

Den nionde nordiska statsvetenskapskongressen arrangeras i Reykjavik 16-18 augusti 1990. På programmet står femton workshops samt en specialsession om isländsk politik, vilken skall planläggas av Gunnar H Kristinsson. Det traditionella plenarföredraget hålls av Mogens N Pedersen, Odense. Titeln är "Politologen som konsulent".

Workshops och workshopledare är följande.

1. Det politiska språket. Kari Palonen, Jyveskylä och Daniel Heradstveit, Norsk Utenrikspolitisk Institutt.
2. Jämställdhet och feminism inför 1990-talet. Anna G Jonasdottir, Örebro och Drude Dahlerup, Aarhus.
3. Komparativa studier av politiskt beteende i de nordiska länderna. Søren Risbjerg Thomsen, Aarhus och Sten Berglund, Aarhus.
4. Befolkningsstruktur och partisystem. Jens Hoff, Handelshøjskolen, Köpenhamn och Tage Bild, Köpenhamn.

5. Nordisk socialdemokrati – ett komparativt perspektiv. Jostein Ryssevik, NSD, Bergen och Ingemar Wörlund, Umeå.
6. Partiorganisation och partieliter. Jørgen Elklit, Aarhus och Knut Heidar, Oslo.
7. Folkliga rörelser och demokrati i Tredje Världen. Lars Rudebeck, Uppsala.
8. Förvaltningspolitik. Morten Egeberg, Oslo och Jørgen Grønnegård Christensen, Århus.
9. Nordisk parlamentarism. Erik Damgaard, Aarhus och Dag Anckar, Åbo.
10. Miljöpolitik. Nils Chr Sidenius, Aarhus.
11. Valförvaltningspolitikens förvaltning i de nordiska länderna. Bo Rothstein, Uppsala och Tim Knudsen, Köpenhamn.
12. Utvärdering av offentlig politik. Evert Vedung, Uppsala och Mette Qvortrup, Østfold Distrikthøgskole.
13. Försöksverksamhet som offentlig reformstrategi. Lawrence Rose, Oslo.
14. Norden i den europeiska integrationsprocessen: autonomi, reglering och offentlig politik. Marie-Louise von Bergmann-Winberg, Svenska handelshögskolan, Helsingfors och Kurt Klauði Klausen, Odense.
15. Förändringarna i Östeuropa och konsekvenser för Västeuropa. Bertil Nygren, Stockholm.

Abstracts

Statsvetenskaplig Tidskrift (The Swedish Journal of Political Science) normally contains four sections: Uppsatser (Main articles), Översikter och meddelanden (Reviews of recent political and scholarly developments), Litteraturgranskningar (Book reviews), and Litteraturnotiser (Shorter notices).

Bjørn Erik Rasch: 'Garbage Can' modellen i metodologisk belysning (The Garbage Can model from a methodological point of view). The "new" institutionalism in political science is a heterogeneous movement. One of the most challenging – and influential – models developed in the field of organizational research over the last 10–15 years, is the Garbage Can model of Cohen, March and Olsen. The model stresses several ambiguities in organizational behaviour, and interprets decision-making outcomes as results of independent streams of problems, solutions, participants and deci-

sion-opportunities. The aim of the present article is to raise a methodological critique of the Garbage Can model. This theoretical development does not conform to well-founded and widely accepted principles of social science methodology (on how to explain social and political phenomena). The metaphorical character of the Garbage Can model, it is argued to a large extent makes it nonfalsifiable. Furthermore, the vast amount of empirical studies carried out in a Garbage Can perspective during the last decade, lean on empirical strategies unable to "confirm" the theory.

Vertical line on the right side of the page.

Medarbetare i Statsvetenskaplig Tidskrift

Gunnel Gustafsson är professor i statsvetenskap i Umeå.
Bjørn Erik Rasch är verksam vid institutt for statskunskap i Oslo.
Annika Thunborg är verksam vid statsvetenskapliga institutionen i Lund.
Per-Ola Öberg är verksam vid statsvetenskapliga institutionen i Uppsala.
Leif Lewin är skytteansk professor i våltalighet och politik i Uppsala.
Bo Jansson och Dag Sörbom är verksamma vid statistiska institutionen i Uppsala.
Docent Leif Johansson är verksam vid statsvetenskapliga institutionen i Lund.
Agneta P Blom är verksam vid statsvetenskapliga institutionen i Lund.
Bo Petersson är verksam vid statsvetenskapliga institutionen i Lund.
Fil dr Conny Johannesson är högskolelektor i Växjö.
Mikael Boström är verksam vid statsvetenskapliga institutionen i Umeå.
Runo Axelsson är professor i företagsekonomi och verksam vid SPRI-konsult i Lund.
Professör Ralf Helenius är verksam vid institutionen för ekonomisk politologi vid Svenska Handelshögskolan i Helsingfors.

Till redaktionen insända skrifter

Bengt Abrahamsson, *Organisationsteori*. Lund 1989: Studentlitteratur
Barbro Anell m fl, *Samhället är större än staten*. Stockholm 1989: Timbro
Per-Olof Bjuggren, Göran Skogh, red, *Företaget – en kontraktsekonomisk analys*. Stockholm 1989: SNS
Ingmar Björkman, *Foreign Direct Investments*. Helsingfors 1989: Svenska Handelshögskolan
Christopher Bo Bramsen, *Sydafrika. Kamp eller dialog?* København 1989: Dansk Udenrigspolitisk Institut, Jurist- og Økonomforbundets Forlag
Barbara Czarniawska-Joerges, *Att handla med ord*. Stockholm 1988: Carlssons
Sten Edlund m fl, red, *Saltsjöbadsavtalet 50 år*. Stockholm 1989: Arbetslivscentrum
Peter Eklundh, *Mer pengar – bättre utbildning?* UHÅ FoU Projektrapport 1989:3
Lars Ericsson, *Miljörätt och rättssociologi*. Lund 1989: Studentlitteratur
Carl von Essen, *Dödsstraffet: hur länge till? Världspolitikens Dagsfrågor* Nr 9 1989
Bengt Furåker, red, *Välfärdsstat och lönearbete*. Lund 1989: Studentlitteratur
Peter Germer, *Statsforfatningret II*. København 1989: Jurist- og Økonomforbundets Forlag
Donald Granberg, Sören Holmberg, *The political system matters. Social psychology and voting behavior in Sweden and the United States*. Cambridge 1988: Cambridge University Press
Stefan Hedlund, *Ungern visar vägen. Världspolitikens Dagsfrågor* Nr 10 1989
Urban Herlitz, *Om den offentliga sektorns framväxt*. Lund 1989: Studentlitteratur
Yvonne Hirdman, red, *Maktens former*. Stockholm 1989: Carlssons
Anders Johnsson, *Konsten att passera en sköldpadda. Om de dynamiska perspektiven i politiken*. Stockholm 1989: Folk och samhälle
Melike Koktvedgaard, *Finansielle swaps*. København 1989: Jurist- og Økonomforbundets Forlag
Ann-Marie Laginder, *Framtidsbilder i offentligt utredande*. Linköping 1989: Tema
Jan-Erik Lane, Hans Stenlund, *Politisk teori*. Lund 1989: Studentlitteratur
Eva Liljebloom, *Stock price reactions to financial decisions*. Helsingfors 1989: Svenska Handelshögskolan
Jan Löwstedt, red, *Organisation och teknikförändring*. Lund 1989: Studentlitteratur
Lars-Olof Olander, *Skånkt näringsliv i förändring*. ERU-rapport 57. Stockholm 1989
Olof Petersson, *Makten i det öppna samhället*. Stockholm 1989: Carlssons
Olof Petersson, *Maktens nätverk*. Stockholm 1989: Carlssons
Josef Rydén, *När bio var synd i Jönköping. Studie av Jönköpings-Posten 1935–1970*. Jönköping 1989: Halls förlag
Anders Sannerstedt, *Riksdagen och lagstiftningen*. Lund 1989: Studentlitteratur
Bernt Schiller, *Samarbete eller konflikt*. Stockholm 1988: Arbetsmiljöfonden
Bernt Schiller, *"Det förödande 70-talet" SAF och medbestämmandet 1965–1982*. Stockholm 1988: Arbetsmiljöfonden
Birger Simonsson, *Arbetarmakt och näringspolitik. LO och inflytandefrågorna 1961–1982*. Stockholm 1988: Arbetsmiljöfonden
Lars-Olof Skoglund, red, *Kammarkollegiet 1539–1989*. Stockholm 1989
Nils Stjernquist, red, *The Swedish Riksdag in an International Perspective*. Stockholm 1989: Riksbankens Jubileumsfond
Storstadsutredningen. SOU 1989:67 Levnadsvillkor i storstadsregioner
Storstadsutredningen. SOU 1989:68 Storstadens partier och valdeltagande 1948–88
Storstadsutredningen. SOU 1989:69 Storstadsregioner i förändring
Storstadsutredningen. SOU 1989:70 Storstädernas arbetsmarknad
Ulf Stridbeck, *Insyn i det offentliga. Kort introduktion i offentlig rätt*. Lund 1989: Studentlitteratur
Ann-Mari Sätre-Åhlander, *Miljöproblemen i Sovjet. Världspolitikens Dagsfrågor* Nr 8 1989
Lise Togbeby, *Ens og forskellig. Græsrodsdeltagelse i Norden*. Aarhus 1989: Politica
Eskil Wadensjö m fl, red, *Vingarnas trygghet. Arbetsmarknad, ekonomi och politik. Vänbok till Gösta Rehn*. Lund 1989: Dialogos
Elisabeth Özdalga, *Turkiets väg in i Europa. Världspolitikens Dagsfrågor* Nr 7 1989
Finn Østrup, *Det finansielle system i Danmark*. København 1989: Jurist- og Økonomforbundets Forlag

Prenumerera på Statsvetenskaplig Tidskrift för år 1990!

Ordinarie abonnenter – sätt in 130 kr på postgiro nr 2795 65-6

Studentabonnenter – tag kontakt med tidskriftens ombud vid de statsvetenskapliga institutio-
nerna.

Åberopa alltid abonnentnumret i samband med abonnemang, distribution eller adressför-
ändring (numret finns angivet på adresslappen på kuvertet).

Adress: Statsvetenskaplig Tidskrift, Box 52, 221 00 Lund